

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi

Skärningsytor mellan terapeutisk yrkesutövning och feministiska utgångspunkter

– tretton svenska behandlares berättelser och brottningar

Anna Indra Windh

Psykologexamensuppsats Vol. VII (2005):14

Handledare: Eva Magnusson, Umeå Universitet
Margot Bengtsson, Lunds Universitet

Examinator: Sven Ingmar Andersson

[N]är jag började bryta igenom, komma tillrätta med allt det som gjort mig till ett skräckslaget vrak var feminismen till ovärderlig hjälp. Utan en terapeut som förstod och godtog mina analyser av kvinnoförtryckets olika ansikten och den roll de spelat i mitt identitetsskapande hade det aldrig gått. Utan den fördjupade insikt om kvinnors levnadsvillkor och gemensamma erfarenheter som diskussioner med andra feminister gett mig, hade jag troligen suttit fast i mitt individuella helvete och undrat varför just jag är så knäpp. Rekonstruktionen av mitt jag kunde bara ske med insikten om att den jag ville vara inte var vad jag förväntades vara. Och att våga välja att ändå vara den kräver en omgivning – i brist på bättre en liten social krets – där detta är önskvärt. [...] Enskilda psykiatrers könsstereotipa bedömningar av mina problem bär inte enskilt skulden till att jag blev allt sämre. Men det hade kanske gått lättare och fortare att komma loss om så inte varit. Vi behöver en fungerande psykiatri. En där levnadsvillkor och förtrycksstrukturer ges sin rättmätiga plats i bedömning och behandling. En där feminismens insikter om maktstrukturer på ett självklart sätt inlemmas i bedömningen av kvinnors problem.

Josefin Brink i BANG (3/2001)

Windh, Anna Indra. (2005). *Skärningsytor mellan terapeutisk yrkesutövning och feministiska utgångspunkter – tretton svenska behandlares berättelser och brottningar*. Psykologexamensuppsats. Institutionen för psykologi, Lunds universitet. Vol. VII (2005):14

Sammanfattning

Föreliggande examensuppsats undersöker vilka möjliga betydelser och meningsinnebörder feministiska perspektiv kan ha för bedrivandet av psykoterapi. Utifrån en explorativ och förståelsegrundande ansats intervjuades 13 svenska behandlare med självidentifierade feministiska utgångspunkter om hur de ser på skärningsytorna mellan feminism och psykoterapi, sin yrkesroll, samt vilka konsekvenser deras feministiska perspektiv får i det praktiska behandlingsarbetet. Resultaten visar att feministisk terapi som begrepp framstår som i stort sett oetablerat i en svensk psykoteraeutisk kontext, att förhållandevis lite forskning på området tidigare är gjord, samt att intervjudeltagarna ofta framställer sammanjämkningen mellan feministiska och psykoteraeutiska diskurser som komplicerad. De medverkande beskriver sina feministiska utgångspunkter som en bakomliggande filosofi snarare än en uppsättning tekniker. Dessa omsätts i terapeutisk behandlingspraktik genom en problematisering av maktaspekter, ett uppmärksammande av strukturella faktorers inverkan på subjektivitetsskapandet, samt ett kritiskt och stundtals avståndstagande förhållningssätt till specifika delar av de gängse terapiparadigmen. Ideologiska dimensioner exemplifieras bl.a. genom de balansakter intervjudeltagarna utför i spänningsfältet mellan ett behandlingsuppdrag inriktat på samhällsanpassning och feministiska förändringsanspråk av rådande samhällsordning.

Nyckelord: feministiska terapier, feminism, psykoterapi, kön, genusperspektiv, diskurs, berättelse.

Tack till er tretton som generöst delade med er av era tankar, berättelser, erfarenheter och ert kunnande. Tack till alla som gick före och vidgade den feministiska förståelsevärlden och banade väg för oss som nu följer i era fotspår, men som också söker finna andra sätt att skriva om den psykologiska kartan på.

Tack till Eva och Margot.

Till Jeanne och Patricia.

Å tack till nära och kära som stöttat och hållit ut.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
Avsikt och syfte	2
BAKGRUND	4
Litteraturöversikt och historisk genomgång	4
Feministisk terapi – historieskrivning ur ett antal olika perspektiv	4
Från anglosaxisk horisont – traditioner av mångfald, spretighet och överskådlighet	9
Ur svensk synvinkel – tomrum och avsaknad av organiserad tradition	11
Tidigare forskning om feministiska terapeuter och terapier	12
Ansatser, anspråk och avgränsningar	13
Epistemologiska utgångspunkter och egen positionering	13
Definitioner och distinktioner av begrepp	16
Frågeställningar	17
METODER	18
Den kvalitativa ansatsen och forskningsintervjun som metod	18
Procedurbeskrivning – tillvägagångssätt, genomförande och databearbetning	19
Rekryterings- och urvalsprocess	19
Intervjuförfarandet	20
Transkribering – tal görs till text	21
Analys och tolkningar – läsningar och tematiseringar på längden och tvären	22
Formalia – kommentarer och avsteg	23
Beskrivning av intervjudeltagargruppen	24
TEMATISERAD, DISKUTERANDE RESULTATREDOVISNING	26
TEMA I: BÅNGSTYRIGA BENÄMNINGAR OCH PROBLEMATISKA POSITIONERINGAR	
Om svårigheten att definiera sig feministiskt i en terapeutisk kontext	26
Tentativitet och tveksamhet – om självbenämningsprinciper	26
Att lämna ut eller utelämna – dilemman i positioneringen inför andra	31
”Man blev liksom en liten vildfågel på kliniken” – narrativ om kamp, ensamhet, utsatthet och utanförskap	35
Sammanfattande avrundning tema I	38
TEMA II: FEMINISTISKA UTGÅNGSPUNKTER OMSATTA I TERAPEUTISK BEHANDLINGSPRAKTIK	40
Det feministiska i praktiken – något som kommer per automatik eller med stor ansträngning?	40
Strategier för att implementera könsmaktsperspektiv	43
Det centrala i att problematisera makt	43
Kontextualisera istället för att individualisera – om vikten av att lyfta in ett samhällsperspektiv	46
Motstånd och brott med traditionen	47
Sammanfattande avrundning tema II	48

TEMA III: O/FÖRENLIGHETER	50
Att leva i två världar – eller inte	50
Det höga priset för dubbla perspektiv och när oförenligheten blir ohållbar	50
Professionsspecifikt – att göra yrkesrollen till sin	54
Ortodoxi kontra beredskap till avsteg	55
Dikotomt delade meningar om den psykodynamiska teorin	56
'Trots-allt-hållningar' snarare än ett 'på-grund-av-perspektiv' – om motstridigheter och ambivalens	58
Det heltäckande anspråket kontra den selektiva praktiken	59
Psykodynamisk teori som regleringsinstrument – ett konkret exempel	60
Sammanfattande avrundning tema III	61
TEMA IV: BEHANDLINGSIDEOLOGIER OCH PÅVERKANSPOTENTIALER	62
Att anpassa eller inte anpassa, det är frågan	62
Balansakter på flera led	63
Realitet eller revolution – mellanlägesposition respektive radikalitetsplacering	66
Mikro möter makro eller makro möter mikro	67
Politisk aktivism och eget samhällsengagemang – om ansvaret i att vara potentiell påverkansagent och ofrånkomlig förebild	69
Vems agenda?	73
Sammanfattande avrundning tema IV	74
SLUTORD	75
REFERENSER	79
BILAGOR	86
Bilaga 1: Introduktionsbrev till presumtiva intervjupersoner	86
Bilaga 2: Intervjuguide	87

Fokusområdet för det här examensarbetet är vilka möjliga betydelser och innebörder feministiska utgångspunkter kan få när man som yrkesverksam arbetar med psykoterapi. Jag har intervjuat ett antal svenska behandlare som har en feministisk övertygelse som bas om hur de ser på skärningsytorna mellan feminism och psykoterapi, sin yrkesroll och sitt professionella liv, samt hur de bedriver sitt terapeutiska klientarbete. Därutöver har jag gjort en litteraturgenomgång och en historisk översikt av området feministisk terapi – främst ur en nordamerikansk och brittisk kontext, då mycket lite finns publicerat i ett svenskt sammanhang.

I tvåtusenålets Sverige – i en tid och på en plats där konsensusorienterade jämställdhetsdiskurser har rönt stora offentliga framgångar och vunnit både samhällelig legitimitet och synlighet och där feministbegreppet, det vill säga åtminstone själva ordet feminism, har blivit ”inte bara rumsrent, utan också positivt laddat” (Gemzöe, 2004, s. 11), där majoriteten partier inför det senaste riksdagsvalet profilerade sig feministiskt och statsministern gör anspråk på feministepitetet – är den könspolitiska debatten i allra högsta grad både levande och aktuell (Magnusson, 2000). Över trettio års feministisk kunskapsproduktion har lett till en rad nya insikter om de hierarkiskt olika och ojämlika samhälleliga villkor som män respektive kvinnor lever och verkar under. Inom akademien har kvinnovetenskaplig och sedermera genusteoretisk forskning etablerat sig som självständiga mångvetenskapliga kunskapsfält där olika discipliner utforskat gemensamma tvärtematiska intresseområden. Men trots statsfeminism, trots offentliga jämställdhetssträvanden, trots vital genusteoretisk kunskapsgenerering, trots avgörande förbättringar på en rad olika områden och trots att få medborgare idag skulle förneka kvinnor och mäns lika värde eller rättigheter, visar statistik, forskning och systematiserade erfarenheter att ojämlikheten mellan könen kvarstår på samhällsområde efter samhällsområde (se t.ex. SCB, 2004; Gemzöe, 2004). Den ovan skisserade diskrepansen mellan retorik och praktik gör att vi befinner oss i ett läge där feministbegreppet riskerar att berövas sitt subversiva innehåll och omvandlas till en trend av politisk korrekthet utan motsvarighet i förpliktigande förändringar av de samhälleliga förutsättningarna i feministisk riktning.

Som personer i ett samhälle präglad av könsförståelser under förändring är vi på individplanet upptagna av att förhålla oss till omförhandlingar av vilka femininiteter och maskuliniteter som är gångbara, önskvärda och överhuvudtaget möjliga i vårt personliga subjektivitetsskapande (Haavind, 1994). Vi utforskar och erfar vilka olika positioner som är tillgängliga för oss som könade varelser i vårt personliggörande, samt vilket spelrum de villkor vi lever under ger oss. Kön fungerar ofrånkomligen som grundläggande, strukturerande och organiserande princip för både inre och yttre liv, för både mikro och makronivåerna av våra livssfärer (Magnusson, 2002a; Eliasson, 1999). Man skulle kunna tänka sig att psykologin som disciplin, och psykoterapin som praktik, låg i framkanten eller hade en framträdande roll i detta utforskande. I själva verket tycks förhållandet vara det omvända, för trots att dagens genusteoretiska psykologiforskning förvisso beskrivs som mångfacetterad och bestående av olika samexisterande könsteoretiska infallsvinklar, har inlemmandet och översättandet till tillämpad behandlingspraxis låtit vänta på sig (Magnusson, 2003). Detta är föga förvånande med tanke på att den feministiska diskussionen och de genusteoretiskt influerade vetenskapsrönen har nått in förhållandevis sent och har haft svårt att få fäste inom huvudfärderna i psykologins och terapins område trots att feministiska psykologer och psykologiforskare tidigt började genomföra undersökningar och författa akademiska texter med feministiska förtecken (Marecek, 1995; Magnusson, 2002b). Värt att betänka är att det framförallt har varit könsskillnadsforskning som dominerat när den akademiska psykologin sökt anlägga ett

könsperspektiv, medan kunskapsproduktion förankrad i kritiska frågeställningar som går ut på att undersöka möjliga köns/genusinnebörder och olika köns/genusförståelser hitintills varit ett tämligen marginaliserat undersökningsområde (Magnusson, 2002a).

Om man ser till psykologins plats i vårt senmoderna västerländska samhälle utifrån ett bredare perspektiv har den beskrivits som havandes en dubbel roll: ”dels bygger psykologiforskare teorier om mänskligt psykologiskt fungerande, dels bidrar praktikers användning av dessa teorier i många olika sammanhang till att påverka och forma människors förståelser av sig själva, sina upplevelser och sin omgivning” (Magnusson, 2003, s. 9). Psykologin och dess praktiska tillämpningar är integrerade i samhällslivet och kopplade till institutioner och sammanhang med reglerande funktioner. De värderingar och normer som förmedlas genom psykologidisciplinens kunskapsproduktion och tillämpningsområden är så beskaffade att de inte bara speglar utan även har förutsättningar att påverka och forma samtiden och oss som individer. En speciell ansvarsbörda vilar på professionsutövningar med yrkesmässiga relationer och arbetsuppgifter som har ett potentiellt avgörande inflytande på människors sätt att uppfatta och tolka sig själva, världen och sin plats i denna och som indirekt är med och påverkar också högst konkreta och materiella förutsättningar och villkor (jfr t.ex. Sveriges Psykologförbund, 1998). Uttalanden och utlåtanden som legitimeras med stöd av professionell status blir potentiellt opinions- och stilbildande exempel som får långtgående konsekvenser och betydande inverkan på människors livsarenor. Spridningen och populariseringen av delar av den psykologiska kunskapen, samt ämnesrådets genomslagskraft och möjlighet till genomgripande påverkan på individer, grupper, organisationer och samhällsliv gör att detta fält inte bara är en inomakademisk eller psykoterapeutiskt inomprofessionell angelägenhet, utan har relevans långt utanför universitetens och terapirummens väggar.

Mot bakgrund av det skisserade samtidsperspektivet har jag funnit det angeläget att undersöka hur genusteoretiska kunskaper och feministiska förändringsanspråk förvaltas inom den normerande psykologidisciplinen, samt titta närmare på hur de omsätts i dess terapeutiska tillämpningsområden. Tanken på att delta i det ovan refererade köns- och genuspolitiska samtal som pågår såväl i det offentliga, som i det privata rummet har utgjort en central drivkraft och en viktig motivation. Genom denna studie vill jag bidra med kunskap av, om och från professionella yrkesutövare som är inbegripna i att utveckla former för praktiskt behandlingsterapeutiskt arbete med förankring i feministiska könsmaktsperspektiv utifrån nya sätt att teoretisera könad subjektivitet.

Min ambition har varit att undersöka vilken sorts kunskap och terapeutisk erfarenhet som finns inom detta område i Sverige. Att söka kartlägga och presentera fältet dels genom att göra en översikt av litteraturen om feministisk terapi och dels genom att intervjua ett antal professionella yrkesutövare som utgår från en feministisk diskurs och är, eller har varit, verksamma inom en psykoterapeutisk praktik. Förhoppningen är att härigenom kunna bidra till kunskapsutvecklingen på ett område som ur svensk horisont är föga omskrivet och beforskat.

Avsikt och syfte

Min avsikt med denna psykologexamensuppsats är att medverka till att belysa det överlappningsområde där psykologisk kunskap och terapeutisk behandlingspraxis står i dialog med feministiska utgångspunkter, samt att redogöra för hur de möten respektive krokar som uppstår i dessa skärningsytor konstrueras och är beskaffade. Det innebär ett utforskande av

korsvägarna mellan tillämpad terapeutisk yrkesutövning och feministiska utgångspunkter eller könsmaktsperspektiv.

Syftet är sålunda att undersöka hur ett antal svenska psykoterapeutiska behandlare med förankring i feministiska utgångspunkter och/eller könsmaktsperspektiv talar om och förhandlar mellan två av de diskurser och traditioner som de har att förhålla sig till – den feministiska och den psykologiska/terapeutiska – i början av 2000-talets Sverige.

BAKGRUND

LITTERATURÖVERSIKT OCH HISTORISK GENOMGÅNG

I följande avsnitt redovisar jag en översikt av litteraturen på området feministisk terapi och tillhandahåller en sammanfattande historisk bakgrund av dess tillämpade traditioner samt belyser parallellt fältets praktiska genealogi. I syfte att understryka att de är ömsesidigt avhängiga varandra interfolieras litteraturgenomgången och den historiska översikten. Jag kommer främst att redogöra för de stora linjerna, men gör därutöver vissa utvalda nedslag där jag dröjer mig kvar för att punktvis vidareutveckla ett spår. I det att jag skisserar en kronologi decennium för decennium kommer jag efter respektive årtionde att lyfta fram några nyckeltexter och standardverk som varit inflytelserika och som frekvent citeras vid redogörelser över tidsperioden.

Utvalda delar av de tanketraditioner och praktiska terapisammanhang som litteraturöversikten innefattar kommer senare att utgöra en tolkningsfond och fungera som en resonansbotten till den här studiens empiriska material. Följande bakgrundsdel är också ett sätt att erbjuda läsarna en bredare kontextualiserande inramning att sätta in det svenska sammanhanget i, samt att tillhandahålla överskådlighet av detta brokiga och mångfacetterade fält där flera olika teoretiska perspektiv och praktiska infallsvinklar samexisterar. Jag inleder med att presentera några olika sätt att beskriva och begreppsliggöra framväxten och utvecklingen av feministisk terapeutisk kunskap och praktik ur ett anglosaxiskt perspektiv. Detta fokus motiveras av ett svenskt tomrum på området som jag får anledning att återkomma till i bakgrundsframställningens senare del.

Feministisk terapi – historieskrivning ur ett antal olika perspektiv

Att det sedan länge upphört att vara meningsfullt att tala om *en* feminism, utan att det snarare är brukligt att förhålla sig till en rad feminismer är ganska välkänt (se t.ex. Larsson, 1996; Freedman, 2003). Att den feministiska terapin i analogi med detta har genomgått en liknande mångfaldigande och specificerande utveckling, så att det även i detta fall är mer rättvisande att tala om fenomenet i pluralform, är däremot mindre bekant. Faktum är dock att Dutton-Douglas och Walker redan 1988 postulerade att ”there is no one feminist therapy at this time, but rather a variety of feminist therapies” (1988, s. 3). I sin ansats beskrev de den historiska utvecklingen av feministisk terapi i termer av olika vågor – en vanlig metaforik även när feminismens politiska, aktivistiska och teoretiska historieskrivning skildras – och redogjorde för vad som var utmärkande för de olika faserna. Redan då, i åttiotalets slut, skisserade de alltså första, andra och tredje generationens feministiska terapier och dess kännetecken. I den följande kronologin kommer jag att använda mig av bland annat Dutton-Douglas och Walkers flergenerationsresonemang för att begreppsliggöra historieskrivningen.

De feministiska terapierna emanerar ur **60- och 70-talens** radikala kvinnorörelse – ur det som har kommit att kallas för andra vågens feminism – och dess medvetandehöjande grupper. I dessa grupper begagnade man sig av kollektiva, självhjälpsbaserade metoder där kvinnor genom att dela sina erfarenheter med varandra sökte identifiera det strukturella draget i det som tidigare uppfattats som individuella problem. Där fanns en utbredd tradition av att ur gräsrotsperspektiv arbeta utifrån devisen ’det personliga är politiskt’. Strategin var att gemensamt göra kopplingar mellan specifika könade erfarenheter och den samhällsliga kontext som frammanade, möjliggjorde och sanktionerade dessa. Under denna epok var fokus mindre på ”what feminist therapy *is* but what happens in it” (Lerman, 1976, s. 378). Tillämpning och praktisk utövning föregick i detta skede således ett teoretiserande av området och akademiska analyser av fältet.

Ett annat utmärkande drag för de feministiska terapitraditionerna under den aktuella perioden var det konkreta politiska anslaget som ofta innebar en nära koppling till praktisk politisk aktivism. Det som beskrevs som icke-hierarkiskt ledda och ofta gruppterapeutiskt baserade behandlingsformer där kvinnor gemensamt problematiserade det könsmässiga, strukturella förtryck man upplevde i sin vardag, samt de personliga och idiosynkratiska uttryck som en underordnad roll i samhället tog sig i enskilda kvinnors liv, var som regel tänkt att utmytna i ett praktiskt engagemang för att förbättra kvinnors ställning i samhället i allmänhet. Steget från en individinriktad ansats – att lindra det egna psykiska lidandet, hitta strategier för att hantera personlig problematik, att sträva efter självutveckling och ökat självförverkligande – till en mer allmängiltig, samhällsförbättrande eller samhällsförändrande nivå sågs som central och lyftes fram både som mål och medel. Konkret resulterade detta handlingsinriktade förhållningssätt i en rad institutioner och åtgärder – t.ex. i etablerande av kvinnojourer, kriscentrum för kvinnor som drabbats av och överlevt misshandel, våldtäkt, incest eller utsatts för annat sexualiserat våld eller övergrepp. Vidare underströks vikten av att terapi måste handla om förändring, inte anpassning. Premissen att samhällelig ojämlikhet och skillnader i livsvillkor i sig bidrar till att skapa mental ohälsa och psykologiska problem hos enskilda personer gjordes till central utgångspunkt (The Radical Therapist Collective, 1974). Under den här tiden uttrycktes en uttalad misstro mot tanken på en terapeutisk expertroll och mot en medikalisering av kvinnors lidande. I förlängningen innebar detta också en inneboende skepsis mot en professionalisering av de feministiska terapierna. Men trots en del försök att motverka en institutionalisering var ett av resultaten av de medvetandehöjande grupperna just utvecklingen i riktning mot feministiska terapier och feministiska terapeuter med tydliga anspråk på en professionell position och status (Seu & Heenan, 1998). Kritik av mainstreampsykologiska inriktningar och modifiering av de traditionella, dominerande terapeutiska strömningarna är det som främst karaktäriserar detta första decennium, där många ansatser hade karaktären av tilläggs perspektiv i förhållande till utpekade brister i redan existerande och etablerade terapeutiska skolbildningar. Initialt definierades fältet snarast negativt i termer av vad det *inte* var, snarare än positivt utifrån egna villkor som beskrev vad det självständigt stod för (Chester & Bretherton, 2001).

När det gäller 70-talet lyfts följande verk ofta fram som nyckeltexter med avgörande betydelse för området: *Sex Role Stereotypes and Clinical Judgments of Mental Health* (Broverman m.fl., 1970), *Women and Madness* (Chesler, 1972), *Psychoanalysis and Feminism* (Mitchell, 1974), *What Happens in Feminist Therapy?* (Lerman, 1976), *Psychotherapy for Women: Treatment Towards Equality* (Rawlings & Carter, 1977), *Toward a New Psychology of Women* (Baker Miller, 1977), samt *The Reproduction of Mothering* (Chodorow, 1978).

Under **80-talet** inleddes en gradvis teoretisk förankring när man började att systematisera den kunskap och de erfarenheter man gjort och fortsatte göra. Detta var den så kallade 'kvinnopsykologins' blomstringsdecennium och utöver den tilltagande teoretiseringen utmärktes den här perioden i övrigt av ett synliggörande av kvinnors erfarenheter och perspektiv. De psykoanalytiska traditionernas feministiska potentialer debatterades livligt och vitt skilda ståndpunkter angående dessas värde och möjligheter intogs och försvarades. Menings skilljaktigheterna rörde inte enbart huruvida psykoanalytiska perspektiv överhuvudtaget kunde anses användbara som medel för feministiska ändamål, vilka specifika inriktningar av de psykodynamiska falangerna som i så fall skulle vara mest fruktbara i sammanhanget omtvistades också. Bland dem som förespråkade möjligheten av feministiska omarbetningar och omläsningar av psykodynamiska traditioner utkristalliserades vid denna tidpunkt två huvudsakliga inriktningar: en som grundade sig på lacanianska läsningar av

Freud och främst utvecklades i Storbritannien, samt en baserad på feministiska varianter av den brittiska skolan av objektrelationsteori – ett paradigm som fick fäste huvudsakligen i USA. På det stora hela föll dessa grupperingar också ut i en uppdelning där de lacanianska feministerna främst var akademiker och objektrelationsfeministerna praktiker (Bondi & Burman, 2001). I USA utvecklade t.ex. Jean Baker Miller teorier om det relaterande självet och i Storbritannien formulerade behandlingspraktiskt verksamma feminister såsom Susie Orbach och Luise Eichenbaum nya modeller baserade i objektrelationsteoretiska psykodynamiska eller psykoanalytiska resonemang men med 'kvinnliga förtecken'. Under den här tidsperioden vändes inte sällan den androcentriska, patriarkala utgångspunkten i sin kvinnocentrerade och femininitetshyllande motsats – men med de särartsorienterade utgångspunkterna i behåll. Isärhållandets princip hölls på det viset förvisso intakt, men man framförde krav på uppvärdering av de traditionellt 'kvinnligt' definierade värdena och sfärerna. Den här perioden har beskrivits som den centrala framväxttiden för den andra generationens feministiska terapier och utvecklingen innebar en tyngdpunktsförskjutning från att främst verka utanför etablerade fora och organisationer till ansträngningar att inlemma feministiska terapiperspektiv i de redan etablerade huvudfärdarna i psykologins och terapins domäner (Dutton-Douglas & Walker, 1988).

Till att börja med hade de olika feministiska terapiinriktningarna ofta sitt ursprung i de behandlingstraditioner där utövarna hade sin klassiska skolning och sin inomterapeutiska tillhörighet och hemvist. Ett vanligt tillvägagångssätt var att man granskade den egna konventionella terapitraditionen och undersökte vilka möjligheter till omtolkningar, omläsningar och revideringar i feministisk riktning som kunde göras i syfte att radikaliserat det teoretiska innehållet och de behandlingsmässiga metoderna i mer pro-feministisk riktning. Emellertid visade det sig inte vara fullt så enkelt som att de nya kunskaperna och erfarenheterna enbart kunde adderas till den gamla grunden. De feministiska kunskapsanspråken ledde ofta till mer genomgripande förändringar av tidigare för-givet-tagna-sanningar och omprövningar av själva de kunskapssteoretiska fundamenten som i förlängningen också fick långtgående konsekvenser för de terapeutiska tillämpningsområdena. Visioner och förhoppningar om att skapa egna fristående och mer allomfattande feministiska terapimetoder gav upphov till distinktionen mellan två grupperingar som i en försvenskad version skulle kunna benämnas 'revisionister' respektive 'proaktiva' och som alltså förespråkade två olika linjer i förhållande till mainstream (Dutton-Douglas & Walker, 1988).

Exempel på texter om feministisk terapi som frekvent citeras och framhålls som inflytelserika under 80-talet är: *Therapy with Women: A Feminist Philosophy* (Sturdivant, 1980), *Women and Psychotherapy* (Brodsky & Hare-Mustin, 1980), *Outside In, Inside Out: Women's Psychology A Feminist Psychoanalytic Approach* (Orbach & Eichenbaum, 1982), *Understanding Women* (Orbach & Eichenbaum, 1983), *A New Approach to Women and Therapy* (Greenspan, 1983), *The Handbook of Feminist Therapy* (Rosewater & Walker, 1985), *A Feminist Approach to Mental Health* (Ballou & Gabalac, 1985), *Feminist Psychotherapies: Integration of therapeutic and feminist systems* (Dutton-Douglas & Walker, 1988), *Women in Therapy* (Goldhor Learner, 1988), *Feminist Counselling in Action* (Chaplin, 1988), samt *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination* (Benjamin, 1988).

90-talet var början på en ny mer självreflexiv, inomkritisk fas för de feministiska terapierna där flera stimulerande och tankeväckande debatter föddes. Detta skedde bland annat som ett svar på att några terapeutiskt verksamma yrkesutövare med akademisk förankring under decenniets andra hälft påpekade att det var både angeläget och hög tid att diskutera de

olikheter och meningsskiljaktigheter som litteraturen på området feministisk terapi givit upphov till, men som hitintills hade förbigåtts med tystnad (Seu & Heenan, 1998; Marecek & Kravetz, 1998a). De egna feministiska begreppen och utgångspunkterna sattes under kritisk lupp och dekonstruerades. Enhetliga, essentialiserande antaganden och universaliserande kategorier ifrågasattes och det var följaktligen inte längre möjligt att oproblematiserat samlas under ett gemensamt 'kvinnoperspektiv'. Oförenligheter mellan skilda feministiska riktningar lyftes fram och olika åsikter, hållningar och ståndpunkter debatterades och utmanades i högre grad än tidigare, då det främst varit de konventionella kliniska behandlingarna, snarare än de egna feministiska, som blivit föremål för granskning (Enns, 1997). Utifrån de tendenser som gjorde sig gällande i allmän feministisk teoriutveckling under perioden uppmärksammades och fokuserades skillnader, snarare än likheter i villkor och utgångspunkter kvinnor emellan. När kategorin 'kvinna' inte längre kunde tas för given som gemensam bas blev det en kursändring i strategierna och istället för att utgå från antaganden om gemensamma erfarenheter för olika grupper av kvinnor sökte man istället ofta att inrikta arbetet på problemspecifika områden i de feministiska terapierna (Chester & Bretherton, 2001). Röster från marginalen, samt minoritetsperspektiv gavs ett större utrymme och tidigare oreflekterade hegemoniserade utgångspunkter i vita, västerländska, medelklassfeministiska terapiideal ifrågasattes, utmanades och kritiserades i allt större utsträckning (se t.ex. Comas-Díaz, 1991; Comas-Díaz & Greene, 1994). Upprepat uppmärksammades att när enbart kön utgjorde analysens centrala fokus skedde detta ofta – som till exempel Ussher (1991) påpekade – på bekostnad av att andra källor till förtryck och olikhet osynliggjordes. Med en historia på närmare tre decennier i bagaget hade det blivit hög tid att sammanfatta och utvärdera erfarenheter från ett tillbakablickande perspektiv – att 'lära av de egna misstagen' för att tradera titeln från en för denna period inflytelserik bok (Hill & Rothblum, 1998). Själva titeln på Carolyn Zerbe Enns numera klassiska, och i feministiska terapisanhang kanoniserade, artikel "Twenty years of feminist counseling and therapy: From naming the biases to implementing multifaceted practice" (1993) ger en ganska klar fingervisning om varifrån och i vilken riktning hon, och flera andra teoretiker med henne, har tolkat utvecklingsriktningen av det kliniska fältet av feministiska terapier. Från ett initialt fokus på kritik av de konventionella färderna inom mainstreampsykologin och på ett utpekande av de brister som uppmärksammades i de rådande terapiparadigmen – till en tillämpad, feministiskt genomsyrad, mångfaldsansats av egenhändigt definierade teorier och metoder.

Celia Kitzinger var en av dem som under perioden blickade tillbaka mot 70-talet och flerfaldigt kommenterade och problematiserade skiftet från feministisk kritisk 'anti-psykologi' till utvecklingen mot feministisk psykologi och feministisk terapi som självständiga professionaliserade – om än marginaliserade – områden inom den disciplin som man inledningsvis gav sig ut för att kritisera (Kitzinger, 1990). Parentetiskt kan tilläggas att Kitzinger också uppmärksammade att lesbiska och gaypsykologi- och terapitraditionen (Lesbian and Gay Psychology) genomgått en parallell utveckling. Hon ställde förvisso angelägna frågor kring vilket det eventuella priset var som betalades för institutionaliseringen och professionaliseringen av de feministiska terapierna, men svagheten med hennes analyser är att de utgår från ett grundläggande antagande om att en etablering ofrånkomligen måste innebära negativ anpassning och leda till assimilering (Kitzinger, 1993). Genom att tillsammans med Perkins hävda att "as lesbians and as feminists, we think psychology is a bad thing" (Kitzinger & Perkins, 1993, s. 1) är hon en av dem som dragit de kritiska resonemangen till sin yttersta spets och landat i en av de mest pessimistiska slutsatserna i det att hon hållit fast vid den position av anti-psykologi och ståndpunkt av kompromisslös terapikritik som annars främst är kännetecknande för andra vågens feministiska terapier. Medan de flesta andra teoretiker och praktiker på området kommit att förespråka en hållning

där de menar att förhållandet mellan feminismen och terapin, betraktat som ett av psykologins huvudsakliga tillämpningsområden, förvisso är komplext men för den skull inte nödvändigtvis motsägelsefullt eller motsatt (se t.ex. Heenan, 1995).

När verk som har gjort avtryck och format området feministisk terapi under 90-talet omnämns i litteraturen är följande titlar (utöver de ovannämnda) vanligt återkommande: *Healing voices: Feminist approaches to therapy with women* (Laidlaw & Malmo, 1990), *Diversity and Complexity in Feminist Therapy* (Brown & Root, 1990), *Subversive Dialogues: Theory in Feminist Therapy* (Brown, 1994), *Feminist Perspectives in Therapy – Empowering Diverse Women* (Worell & Remer, 1996; andra upplagan, 2003), samt *Feminist Therapy: From Dialogue to Tenets* (Wyche & Rice, 1997).

Utifrån ett **samtidsperspektiv** och en **nulägesbeskrivning** av området feministiska terapier är de medvetna strävanden som görs i riktning mot integrerade förtrycksanalyser centrala att nämna. Här är ambitionen att söka binda samman t.ex. rasistiskt, klassmässigt, heterosexistiskt och könsmässigt förtryck med utsatthet på grund av bland annat ålder och funktionsduglighet i syfte att förena och driva flera frågor parallellt, samt för att visa på hur olika maktordningar är ofrånkomligt sammanvävda och samverkar i skapandet av diskriminering, underordning, förtryck och exkludering. Det här är en diskussion som kan sägas ha funnits med från början, men som man först på senare tid i större omfattning, har gjort ansträngningar att försöka konkret förverkliga och omsätta i behandlingspraktik (Brown, 1994).

Att beskriva utvecklingen kronologiskt med hjälp av indelningen i olika tidsfaser eller vågor som jag gjort ovan har alltså varit ett sätt att konceptualisera de feministiska terapiernas historia och framväxt. En utgångspunkt i olika teoretiska och filosofiska feministiska inriktningar och vilka feministiska psykoterapier som dessa i förlängningen avknoppar är ett annat sätt att begreppsliggöra fältet. Utifrån en ansträngning att spegla variationsrikedomen på området, göra komplexiteten rättvisa och samtidigt bena ut de feministiska terapiernas filosofiska rötter gör Enns i slutet på 90-talet en genomgång av olika feministiska epistemologier – radikala, liberala, socialistiska, etc. – och de olika terapier som hon anser att de genererar (Enns, 1997). I och med detta plockar hon upp en klassisk indelningsprincip av feminismen i olika huvudriktningar som används i många översiktsverk (jfr t.ex. Gemzöe, 2004) och överför dessa till en terapeutisk kontext. Enns pläderar för vikten av underliggande teoretisk koherens som en vederhäftig förutsättning för konsekvens i det praktiska behandlingsarbetet när man i övrigt väljer att tillämpa ett pragmatiskt, eklektiskt förhållningssätt. Hon erbjuder ett möjligt sätt att definiera positionen feministisk terapeut genom följande formulering: ”a feminist therapist is a person who is self-identified as a feminist and who chooses an approach to psychotherapy that is compatible with the value system of feminism” (Enns, 1997, s. 6). Enns grundar sålunda sin definition i en självidentifieringsprincip och framhåller kravet på värdegrundsmässig överensstämmelse mellan den typ av feministiskt perspektiv som terapeuten utgår från och den sorts terapi hon sedan bedriver. En förutsättning för den värdegrundsmässiga överensstämmelse hon förespråkar tycks vara en solid feministisk teoretisk grund.

Några sätt som man kan spåra etableringen av de feministiska terapierna över tid är bland annat genom förekomsten av tidskrifter och utvecklandet av självständiga organisationer, forum, institutioner och utbildningscentrum. För närvarande finns det tre stycken tidskrifter som är direkt knutna till frågor om feministisk terapi: ’Women and Therapy’, ’Affilia’ och ’Journal of Feminist Family Therapy’. Samtliga av dessa grundades under 80-talet (1982,

1986 respektive 1989). Därtill kan tilläggas att tidskriftspublikationerna 'Feminism & Psychology' och 'Psychology of Women Quarterly' ofta tar in forskningsmaterial som behandlar feministiska terapier. I en brittisk kontext var praktiker tidigt ute med att bilda fristående organisationer och redan 1976 slog 'Womens Therapy Centre' - ett terapiinstitut som riktar sig till kvinnor och erbjuder terapi till reducerad taxa, samt arrangerar fortbildningsinsatser för yrkesverksamma behandlare - upp dörrarna i London (Lawrence & Maguire, 1999). 'Leeds Women's Counselling and Therapy Service' är ytterligare ett exempel på en institution som också den spelat en nyckelroll och varit inflytelserik sedd från brittisk horisont (Seu & Heenan, 1998).

Två organisationer, en inom 'American Psychological Association' - 'Division of Psychology of Women' grundad 1973 - och en utanför 'Association for Women in Psychology' från 1969 - står ur nordamerikansk synvinkel som garanter för professionell, institutionell förankring (Marecek 1995, 2001b). Även om dessa båda är mer allmänna organ för feministiska frågor inom psykologin är det också forum där idéer kring feministisk terapi uppmärksammas och över tid har fått stort utvecklingsutrymme. Mer omedelbar koppling till feministiska behandlingsfrågor och praktik har den organisation inriktad på terapi, handledning och fortbildning som Jean Baker Miller och hennes medarbetare startade 1981: 'Stone Centre for Developmental Services and Studies'. Istället för att prioritera publicering i traditionella tidskrifter och antologier har man inriktat sig på att producera verksamhetsinterna 'work-in-progress-paper' (Jordan m.fl., 1991) som har fått stort genomslag bland praktiker på området, men betydligt mer begränsat inflytande bland forskare och akademiker (Marecek, 2001b). Ett år senare, 1982, grundades i USA 'Feminist Therapy Institute' där man utöver terapiverksamhet håller årliga konferenser och symposier. Utbildnings- och kompetensutvecklingsfrågan är en angelägenhet som man satt högt på dagordningen för att säkra återväxten av terapeuter med feministisk inriktning. Den första 'National Conference on Education and Training in Feminist Practice' som hölls på Boston College 1993 lyfts i historieskrivningen fram som något av en milstolpe vad gäller formulerandet av en agenda för framtiden av feministiska praktiker inom psykologiområdet där feministiska terapier utgjorde ett av nio centrala fokusområden (Worell & Johnson, 1997; Chin, 1994).

Sammanfattningsvis kan sägas att det alltså inte går att tala om någon enhetlig ansats vare sig teoretiskt, praktiskt, metodmässigt eller politiskt, utan jag vill mena att det är mer rättvisande att beskriva fältet som ett antal olika samexisterande feministiska och genuspsykologiska perspektiv och infallsvinklar. Allteftersom har en tradition karaktäriserad av heterogenitet växt fram och ett område omgärdat med frågetecken kring de minsta gemensamma nämnarna tagit form och utvecklats. Det finns idag ett brett spektrum av feministiska terapeutiska ansatser och debatten kring definitionen av dessas huvuddrag har ofta varit lika livlig som själva utvecklingen. Mer om detta i kommande avsnitt.

Från anglosaxisk horisont - traditioner av mångfald, spretighet och överskådlighet

Of the many activities of feminist clinical psychologists, feminist therapy is the most difficult to characterize. Rather than present a false synthesis, we prefer to describe the heterogeneity of philosophies and approaches. (Marecek & Hare-Mustin, 1991, s. 527)

Svårigheten att överskåda och sammanfatta litteraturen på området feministiska terapier ur anglosaxisk kontext har tidigare konstaterats och formulerats av bland annat den amerikanska psykologen och genusteoretikern Jeanne Marecek som länge forskat och skrivit extensivt på området (2001a). Denna brist på överskådlighet har sin grund i flera faktorer. Som översikten

av litteraturen och den historiska genomgången visat på har vi dels att göra med ett stort antal sidor och många titlar, dels om en mångfald och en spretighet i infallsvinklar och perspektiv på ämnet som pekar och för oss i flera olika riktningar.

[I]t is a literature that points in many different directions at the same time. This is hardly surprising: for the most part, the authors are practitioners operating outside the academy, as are the intended readers. Theoretical rigour, internal consistency, and empirical verifications are not their priorities. (Marecek, 2001a, s. 306)

En mängd sinsemellan distinkta och stundtals oförenliga feministiska, psykologiska och teoretiska hållningar trängs om utrymmet och kämpar om tolkningsföreträdet och meningsutfyllnaden av innehållet i begreppet feministisk terapi. När vi talar om feministiska terapier har vi alltså att göra med ett fenomen som inte med någon självklarhet vare sig låter sig inringas eller definieras, som inte med enkelhet låter sig preciseras ens som paraplybegrepp betraktat (Enns, 1997). Eller för att ge eko åt Chester och Brethertons (2001) konstaterande efter att ha gjort en genomgång av litteraturen:

Defining feminist counselling is a difficult task. It has frequently been noted that no single definition of feminist counselling exists; agreement as to what set of therapeutic techniques might be deemed feminist is rare. (Chester och Brethertons, 2001, s. 528)

I princip går det att skönja två olika linjer i sättet att förhålla sig till heterogeniteten i begreppsdefinitionen och till litteraturen på området. Det ena förhållningssättet kan beskrivas som en strävan att förenkla, sammanfatta och systematisera genom en sorts minsta-gemensamma-nämnd-princip som ofta går ut på att vaska fram ett antal övergripande principer eller utkristallisera sammanlänkande kärnpunkter – så kallade 'core tenets' eller 'guidelines' – i syfte att sammanfatta och formulera vad feministisk terapi är och innebär (se t.ex. Rosewater & Walker, 1985; Butler, 1985; Cammaert & Larsen, 1988; Wyche & Rice, 1997; Worell & Remer, 2003). Dessa tar ofta formen av listor – när den avsedda läsekretsen är bred och allmän, alternativt av självskattningsformulär (se t.ex. Robinson & Worell, 1991; Enns, 1997) – om de tilltänkta mottagarna är personer som själva kan tänkas identifiera sig som feministiska terapeuter. Det man med denna strategi vinner i överskådlighet förlorar man å andra sidan i nyansrikedom och komplexitet. Den andra strategin är den motsatta: ett konstaterande och erkännande, i bästa fall ett problematiserande, av mångfalden utan ambition att syntetisera med risk för reduktionistisk förenkling (se t.ex. Marecek & Hare-Mustin, 1991). Marecek är ett utmärkt exempel att hålla fram för att visa på att förhållningssättet till definitionsproblemet vare sig är entydigt eller dikotomt. Så här uttryckte hon sin hållning i ett paper som hon presenterade på en APA-konferens: "Efforts to codify feminist therapy (as in the "Core Tenets") erroneously suggest that feminist therapy is a finished work, not a work in progress" (2001c, s. 16). Trots att hon som citatet indikerar å ena sidan tydligt förhållit sig kritiskt till 'core tenets', så har hon i en annan artikel publicerad samma år som ovanstående paper presenterades å andra sidan sammanfattat fyra punkter – fyra grundkoncept – som utifrån konsensusbasis av experter på området identifierats som utmärkande och grundläggande för feministisk terapi (Marecek, 2001a).

Ett vanligt sätt att förhålla sig till feministiska terapier är att framhålla att de inte karaktäriseras av en räckta handlingar, utan av en underliggande filosofi som färgar dessa handlingar: "feminist therapy is a philosophy of therapy, not a set of specific techniques, nor a theoretical orientation" (Marecek, 2001b, s. 311). Liknande tankegångar på samma tema återkommer i Laura Browns resonemang där hon framhåller grundläggande utgångspunkter och antaganden, epistemologier och teoretiska förlagor, snarare än specifika problemområden,

klientpopulationer eller tekniker som utmärkande för feministisk terapi. Med Browns egna ord:

What makes practice feminist is not who the clients are but how the therapist *thinks* about what she does, her epistemologies and underlying theoretical models rather than her specific techniques, the kind of problems she addresses, or the demographic makeup of the client population. Feminist therapy requires a continuous and conscious awareness by the therapist that the apparently private transaction between therapist and client occurs within a social and political framework that can inform, transform, or distort the meanings given to individual experiences in ways that must be uncovered in the process of the feminist therapeutic relationship. (Brown, 1994, s. 22)

I följande uttalande framhåller Brown några av de feministiska terapiernas specifika potential:

[F]eminist therapy theory has always been one part sociology, e.g., description of the external reality and social context, and one part phenomenology, e.g., description of lived and felt internal reality as experienced from within the social context. The special contribution of feminist therapy has been to attempt to describe the interactive relationships of internal and external realities. (Brown, 1990, s. 6)

Ett utmärkande drag har varit att samanalysera inre och yttre verkligheter och dialektiken mellan det samhälleliga och det individspecifika. Feministiska terapier utvecklades som ett svar på de brister och kunskapsluckor som kliniskt verksamma feminister identifierade i de traditionella terapiparadigmen. På dagordningen stod inledningsvis bland annat att inkludera vad som traditionellt exkluderats och uteslutits, att korrigera snedvridda eller fördomsfulla hållningar, att ifrågasätta alltför individualfokuserade förklaringar och understryka sociala dimensioner och maktförhållanden i det individuella lidandet. Alternativa behandlingsformer utifrån feministisk grund blev en kombination av kritik och missnöjesyttring. Feministiska terapier har, i en anglosaxisk kontext, följaktligen sina rötter i en tradition av motstånd, aktivism och pragmatism. Exempel på några frågeställningar som har varit centrala och diskuterats och debatterats livligt är: maktutjämning av den terapeutiska relationen, self-disclosure, innebörden av att 'det personliga är politiskt' i den terapeutiska processen, socialt förändringsarbete och feministisk terapietik.

Ur svensk synvinkel – tomrum och avsaknad av organiserad tradition

Den långa och kontinuerligt dokumenterade historia av praktisk utövning och den extensiva teoretiska kunskaps tradition som finns i både USA och Storbritannien, står i bjärt kontrast till de svenska förhållandena där mycket lite material finns publicerat inom området feministisk terapi. Att det ur svensk synvinkel snarast rör sig om ett omvänt förhållande var ett av mina första konstateranden vid litteraturgenomgången. Ett konstaterande som jag gjorde till en av mina utgångspunkter i den föreliggande undersökningen. Utöver Eva Magnussons översikt och genomgång av feministiska terapier (2002a, s. 217-224) och två studentuppsatser (Broman, 1999; Arvidsson & Nordenfors, 2004) som behandlar ämnet finns relativt lite som är direkt relaterat till feministiska terapier eller terapeuter skrivet på svenska eller med fokus på ett svenskt sammanhang.

Om man å ena sidan kan hävda att det finns ett tomrum runt både begreppet och fenomenet *feministisk terapi* och historiskt sett en avsaknad av formell organisering av praktik som går under det namnet i Sverige, finns å andra sidan desto mer publicerat och åstadkommit under benämningen *kvinnopsykologi*. Betydande utbildnings-, handlednings- och översättningsinsatser, och därutöver självständiga teoretiska bidrag har utförts av personer som Patricia Klein Frithiof, Gunilla Fredelius, Ingrid Ursing, Karin Crafoord, Ulla Grebo,

Helene Stövegård och Irene Matthis (jfr t.ex. Matthis, 1978, 1983; Fredelius, 1982; Frithiof, 1984, 1985; Crafoord, Grebo & Stövegård, 1987; Fredelius, Frithiof & Ursing, 1994). Ur behandlingssynvinkel har de kurser som gavs på 'Institutet för Kvinnopsykologi' (IKP) mellan åren 1987-1994 haft mycket stort inflytande. IKP var ett privat utbildningsinstitut dit terapeutiskt yrkesverksamma feminister och behandlare intresserade av kvinnoperspektiv på behandling sökte sig för utbildning och kompetensutveckling. Under slutet av 80- och början av 90-talet blev IKP plantskolan a priori för personer intresserade av könsspecifik personlighetsteori och utvecklingspsykologi och dess potentiella omsättning i behandlingspraktik. Med teoretisk utgångspunkt i brittisk och feministisk objektrelationsteori tillvaratogs och utvecklades det tilltagande intresset för kvinnopsykologi som gjorde sig gällande på flera håll i landet. Med inspiration hämtad från tankar och teorier utvecklade på 'Stone Center' i Wellesley Massachussets, med Jean Baker Miller i spetsen arbetade IKP med kunskapshöjande insatser genom undervisning såväl som handledningsverksamhet. Patricia Klein Frithiof var svensk pionjär i sammanhanget och kan också betraktas som förgrundsgestalten i det nätverk – 'Kvinnopsykologi och Psykoterapiforskning' (KPP) – som bildades i 80-talets början och således föregick utbildningsinstitutets verksamhet. Nätverket ansvarade för översättningen, utgivningen och spridningen av Millers texter med fokus på 'det relaterande självet' sammanställda i den i dessa sammanhang numera klassiska skriften "Det kvinnliga perspektivet" (Crafoord, Grebo & Stövegård, 1987).

Att en rad enskilda initiativ och individuella ansträngningar i feministisk riktning har genomförts inom det psykoterapeutiska fältet i Sverige, samt att flera personer med stor kunskap om feministiska frågeställningars betydelse för psykologiska tillämpningsområden har bidragit med betydelsefulla och angelägna insatser är uppenbart. Detta har dock inte resulterat i någon bestående organisering, systematiserad metodutveckling eller explicit teorigenerering om just feministisk terapi. Den erfarenhetsbaserade kunskap som till exempel självhjälpgrupper och enskilda initiativ på gräsrotsnivå genererat har sällan dokumenterats och perspektivens genomslag i mer etablerade, professionella terapeutiska sammanhang har varit otillräcklig.

Tidigare forskning om feministiska terapeuter och terapier

När det gäller forskningsläget på området feministiska terapier och feministiska terapeuter finns det generellt sett betydligt mer av teoretisk kritik än empiriskt förankrad forskning. Studier med fokus på feministiska terapier ur ett brukarperspektiv, där verksamma terapeuter självreflexivt har granskat sin egen praktik, samt där interaktionen mellan terapeut och klient har dokumenterats genomförda på mer empirisk grund står dock att finna (se t.ex. McLeod, 1994). Kopplingen mellan självbenämning och terapibeteende har också undersökts (Moradi m.fl., 2000). Däremot finns få undersökningar gjorda som har haft som syfte att undersöka den komplexa relationen mellan feministisk teori och terapeutisk praktik. Undantagen utgörs av en tämligen omfattande och omskriven intervjustudie med feministiska terapeuter utförd av Jeanne Marecek och Diane Kravetz (1998a, 1998b) i slutet av 90-talet i en nordamerikansk kontext, samt en komparativ studie ur ett australiensiskt perspektiv (Chester & Bretherton, 2001). De senare utforskade vilka olika feministiska förståelser som låg till grund för självdefinierade feministiska terapeuters praktik – vad som var kännetecknade för dessa och vilka implikationer de kunde tänkas få för det terapeutiska behandlingsarbetet. Den brist på överensstämmelse och samstämmighet som de rapporterade föranledde att deras slutsats i förhållande till redovisade resultat blev en plädering för behovet av en tydligare teoretisk bas inom feministisk terapiutövning i Australien.

Marecek och Kravez (1998a, 1998b) undersökte frågor som har med terapeutisk praktik i förhållande till feministiska utgångspunkter och feministisk teori att göra. Resultaten visar på att beskrivningarna av feministisk terapipraxis som de feministiska terapeuterna gav var komplexa, tvetydiga och individualistiska till sin karaktär. I de självidentifierade feministiska terapeuternas utsagor sammanblandades 'kvinna' och 'feminism' vilket föranledde forskarna att ifrågasätta om de feministiska terapierna fortskred som de gjorde utifrån att behandlingsansvarig medvetet hade anlagt ett uttalat feministiskt perspektiv/modell eller om de snarare fokuserade på sig själva i egenskap av kvinnor och att de närde en föreställning om att detta i sig skulle medföra något feministiskt. Vidare visade sig feministiska element vara underordnade det allmänna terapeutiska ramverket och de feministiska utgångspunkterna inkorporerades endast om och när det överensstämde med terapimål av generell och övergripande karaktär.

Med utgångspunkt i den här intervjustudiens empiri har Marecek återkommit till feministiska terapeuter som ett fokus för sin forskning och vid flera tillfällen publicerat nya artiklar där hon analyserat materialet från nya vinklar i det att hon granskat flera olika aspekter av de feministiska terapeuternas utsagor och skärskådat retorik och diskursiva strategier i förhållande till praktik och yrkesutövning (se t.ex. Marecek, 2001b, 2001c).

Även om Mareceks forskning varit en inspirationskälla och utgjort ett stilbildande exempel för mig finns det stora skillnader i våra ansatser och tillvägagångssätt.

Den initiala tanken med examensarbetet var att söka upp personer som självidentifierade sig som feministiska terapeuter för att därefter kunna undersöka hur fenomenet feministisk terapi förstås, meningsutfylls och framförallt tillämpas i en svensk kontext. Utifrån en bred ansats ville jag utforska flera aspekter av och olika infallsvinklar på feministiska terapier med utgångspunkt i intervjuer med personer som sade sig utöva sådan feministisk terapibehandling. Jag undrade över vilka olika tolkningar av vad feministisk terapi skulle kunna vara och innebära som fanns, samt hur fenomenet beskrevs i teorin och omsattes i praktik. Men eftersom intervjudeltagarna inte på ett självklart sätt identifierade sig som feministiska terapeuter blev det alltså inte meningsfullt att formulera mina forskningsfrågor i analogi med vad Marecek gjorde: "What does it mean to you to say that your therapy is feminist?" (2001c, s. 8). Istället utgick jag från den självdefinition som de medverkande angav som svar på en av de inledande intervjufrågorna där de ombads att själva positionera och identifiera sig i utforskandet kring vad dessa utgångspunkter och perspektiv innebär för dem i termer av teoretiska och ideologiska ställningstaganden, praktiskt behandlingsarbete och yrkesspecifika erfarenheter.

ANSATSER, ANSPRÅK OCH AVGRÄNSNINGAR

Syftet med samhällsvetenskaplig forskning är inte att skapa ordning utan att ifrågasätta rådande antaganden. (Alvesson & Deetz, 2000, s. 121)

Epistemologiska utgångspunkter och egen positionering

Vår tid beskrivs, ur en västerländsk kontext, ofta som senmodern eller postmodern (t.ex. Kvale, 1992). En epok karaktäriserad av föreställningar om mångfald, instabilitet, ovisshet, förskjutningar och upplösning – en tid där sanningar och metaberrättelser ifrågasätts och kunskapsanspråken relativiseras (se t.ex. Nightingale & Cromby, 2001). Som präglad av och verksam i en sådan tid och kontext är det kanske föga förvånande att jag väljer att skriva in mig i en tradition som förhåller sig kritiskt till positivistiska och empiristiska vetenskapsvärderingar och objektiva kunskapsanspråk. Min utgångspunkt är att kunskapandet

på intet vis står fritt från kunskaparen och dennes utgångspunkter, infallsvinklar, värderingar och förförståelse. Samtliga val som träffas under alla delar av forskningsprocessen påverkar de resultat som uppnås.

Mot bakgrund av ett sådant synsätt är det följaktligen av stor vikt att erbjuda en öppenhet kring de egna forskningsmässiga grundantagandena och tillhandahålla genomskinlighet i kunskapsanspråken. När forskaren synliggör de egna utgångspunkterna underlättar det för läsaren att ta ställning till tolkningarna och kritiskt granska de resultat som framkommit i syfte att personligen bilda sig en uppfattning och att dra egna slutsatser om materialet genom att beredas möjlighet att sätta in dessa i sitt rättmätiga sammanhang. Det är också ett sätt att poängtera forskningens dialogiska karaktär genom att sträva efter att i så hög utsträckning som möjligt hålla texten öppen för läsaren. En explicit positioneringen är därmed att betrakta som ett centralt led i en pågående valideringsprocess utifrån ett betraktelsesätt där jag tagit fasta på Kvales tankar om kommunikativ validitet, samt validitet som hantverksskicklighet (Kvale, 1997). Därför finner jag det angeläget att lyfta fram några av de mer övergripande antaganden, generella ansatser och bakomliggande utgångspunkter som format min förförståelse och haft betydelse för mig som forskarsubjekt och utifrån vilka min kunskapsprocess präglats.

Föreliggande psykologexamensuppsats bör betraktas i ljuset av att jag metateoretiskt tar avstamp i ett postmodernt tänkande så som det beskrivs av bland andra Kvale (1992) och Simon (1994) och förankrar mig i ett feministiskt socialkonstruktionistiskt perspektiv (Burman, 2001). Därutöver kan nämnas att jag på en övergripande nivå hämtar inspiration från kritisk samhällsmetod (Alvesson & Deetz, 2000), såväl som diskursteori (Winther Jørgensen & Phillips, 1999) även om det vare sig är en teori eller metod som jag direkt eller konkret använder mig av i föreliggande studie.

Inspirerad av den socialpsykologiskt förankrade och feministiskt positionerade forskaren Mary Gergen (2001) och vägledad av några av de forskningsmässiga riktlinjer som hon formulerat utgår jag från synsättet att all forskning är en social aktivitet och forskningsresultat följaktligen en social produkt präglad av den samhälleliga, kulturella och historiska kontext inom vilken den bedrivs och skapas. Som en konsekvens betraktar jag också kunskap som partiell, föränderlig, ofullständig, relativ, kontextuell och subjektiv (Kaschak, 1992). Jag förhåller mig kritisk till objektivitetsanspråk och tar istället fasta på tanken att all forskning ofrånkomligen grundar sig i och påverkas av de utgångspunkter, intressen, perspektivval och förförståelser som forskarsubjektet tar med sig in i den kunskapande processen.

Föreliggande examensarbete har en dubbel föresats: att å ena sidan så att säga 'skriva fram' – ett ur svensk synvinkel – tidigare osynligt och obeforskat område och att å andra sidan tematisera, analysera och granska de beskrivningar som uppstår i intervjumötet när de medverkande, i dialogiskt samspel med mig som intervjuare, konstruerar berättelser kring området feministisk terapi eller terapi med utgångspunkt i ett könsmaktsperspektiv. Jag ser alltså mitt uppdrag som tvåfaldigt: dels att med en explorativ, deskriptiv ansats presentera och därigenom synliggöra en tidigare okänd, utforskad grupp och dels att tematisera, analysera och problematisera valda delar av deras beskrivningar utifrån ett antal relevanta berättelseområden.

Det är själva temana som är den centrala medierande princip som strukturerar uppsatsen. Tanken är alltså att genomlysna valda fenomen, snarare än att följa enskilda behandlarröster – att förmedla sammanlagda och återkommande narrativ, snarare än att lyfta fram individuella berättelselinjer. Bland annat av integritetshänsyn är det alltså inte tänkt att läsaren ska kunna följa specifika personer genom resultatdelens olika temaavsnitt. I det följande är det sålunda intervjudeltagarnas samlade berättelser som kommer att stå i centrum. Valet att inrikta mig på

att genomföra och skriva ett föreliggande empiriskt baserat examensarbete, som bitvis har karaktären av en inventering, motiveras av att det i en svensk kontext tidigare inte har skrivits särdeles mycket inom området. Föreliggande studie kan med fördel betraktas som ett första undersökningssteg – en sorts pilotstudie – och vidare forskning på området är framledes önskvärd.

De avgränsningar som varit nödvändiga att göra har sin grund i flera olika faktorer. Dels har jag tagit hänsyn till de ramar som uppsatsformatet och principerna i APA-manualen (American Psychological Association, 2001) föreskriver, dels bottenar de i analysöverväganden som mitt kunskapsintresse drivit fram och dels har avgränsningarna att göra med sättet som empirin kommit att styra undersökningsprocessens senare skeden. Ytterligare en faktor av avgörande betydelse har varit det aktuella svenska forskningsläget på området och det tomrum jag där haft att förhålla mig till. Ett förhållande som också står i bjärt kontrast till den långa tradition av tillämpning och den rika flora av publicerad litteratur och genererad teori sett ut ett anglosaxiskt perspektiv som jag omnämnt i bakgrundens tidigare delar.

Jag har valt att använda de explicita feministiska terapitraditionerna som skisserats i bakgrundens första del som resonansbotten. Eftersom det inte är i dessa traditioner som intervjudeltagarna själva med någon självklarhet skriver in sig känns en mer *direkt* komparativ ansats mellan två sinsemellan skilda kulturella kontexter – den svenska och den anglosaxiska – och deras mycket olika traditioner och historiska genealogier på området mindre relevant. Att däremot förhålla mig till den anglosaxiska traditionen av feministiska terapier och sätta dessa i relation till det svenska materialet genom att låta relevanta delar fungera som tolkningsfond och ramverk för intervjudeltagarnas utsagor och uppsatsens strukturerande temata har jag bedömt som i allra högsta grad meningsfullt.

Beträffande själva framställningsformen av det innehållsliga har jag utifrån inspiration av Margot Bengtsson (2001) eftersträvat en mer berättande resultatredovisningsform än vad som är brukligt inom traditionell, akademisk psykologiforskning. Detta har också gått i linje med min ambition att lägga mig nära intervjudeltagarna och medvetet ge deras egna ord och berättelser stort citeringsutrymme. Jag har månat om att lyfta fram bredden i materialet och respektera komplexiteten och spretigheten i empirin genom att medvetet söka understryka dess mångfacetterade drag. Att låta läsaren följa hur berättelserna böljar fram och tillbaka är en strävan efter att i hög utsträckning behålla innehållsrikedomen. Jag har ansträngt mig för att spegla mångfalden och visa på komplikationsgraden i tolkningshorisonten genom ett angreppssätt där det som förmedlats till mig, förhoppningsvis förmedlas vidare till läsaren i en meningsfull, berikad och fördjupad form. Förhoppningsvis gör även den extensiva citatanvändningen att materialet behåller något av sin ursprungliga talspråksmässiga karaktär även i den föreliggande formen av analyserad skrivprodukt. Utifrån den postmoderna grundförutsättningen att det är fruktlöst att söka efter allmängiltiga, universaliserande sanningar, utan betydligt mer meningsfullt med en ansats som beskriver lokala företeelser och microprocesser vill jag framhålla fördelarna med valet att hålla mig nära det empiriska materialet så som jag haft för avsikt att göra i föreliggande uppsats (Thurén, 2002).

Slutligen förhåller jag mig till utsagorna i det empiriska materialet utifrån ett antagande om intervjudeltagarna som handlande subjekt, delaktiga aktörer, i formandet av sina egna villkor och sitt eget subjektivitetsskapande. Emellertid sker dock reflektioner, strategier, avgöranden, val och handlingar aldrig i ett socialt vakuum – de är på intet vis fria från situationell och relationell påverkan eller yttre begränsningar (Davies & Esseveld, 1989).

Definitioner och distinktioner av begrepp

I de tidigare delarna av bakgrunden har jag satt in fenomenet *feministiska terapier* i sitt vidare sammanhang och pekat på heterogeniteten i begreppsdefinitionen över tid och mellan olika kontexter och användare. Det är viktigt att göra en distinktion mellan begrepp som har relevans för min analys och tolkning – mina analytiska verktyg – och de begrepp som intervjudeltagarna använder sig av i sina utsagor. De senare har förvisso en direkt koppling till resultatredovisningen eftersom min forskningsansats går ut på att titta på hur intervjudeltagarna begagnar sig av olika begrepp, vilka ord de väljer och vilka meningsinnehåller de tillskriver dem. Det blir däremot kontradiktoriskt om jag inledningsvis skulle fastslå en begreppsdefinition av dessa. Min strategi är i det här fallet istället att i resultatdelen följa intervjudeltagarnas berättelser tätt i spåren och stundtals kommentera skillnader i användning intervjudeltagarna emellan och glidningar i tolkningar av begrepp och fenomen.

Nedan följer en kortfattad genomgång av några begreppsdefinitioner med relevans för uppsatsinnehållet. Jag har valt att använda mig av några vedertagna definitioner så som de formulerats av feministiska forskare på fältet.

Feminism/er och feministisk forskning

Det är sedan länge fruktlöst att hävda enhetlighet eller tala om fenomenet feminism i singular. Att framhålla samstämmighet eller förment koherens är att osynliggöra att olika feministiska riktningar står långt från varandra och stundtals hävdar och kräver motstridiga eller rentav motsatta saker. Det råder enighet om oenigheten, men detta till trots behövs någon form av 'basdefinition' för att beskriva de olika feminismernas gemensamma grund. Freedman erbjuder ett förslag på en sådan formulerad på följande sätt: "feminism uppmärksammar kvinnors underordnade position i samhället och den diskriminering kvinnor utsätts för på grund av sitt kön. (...) alla feminister kräver förändringar i den sociala, ekonomiska, politiska eller kulturella ordningen för att motverka och så småningom undanröja denna diskriminering" (2003, s. 7). Som en pragmatisk så kallad ordboksdefinition har Gemzöe beskrivit det sätt som hon reducerat mångfalden infallsvinklar på feminism i en minsta-gemensam-nämnamn-princip bestående av två koncisa punkter: "en feminist är en person som anser 1) att kvinnor är underordnade män och 2) att detta förhållande bör ändras" (2004, s. 13). Det gemensamma draget i dessa definitioner och anledningen till att jag framhåller dem är att samtliga pekar i tydlig riktning mot handling och förändringsanspråk. Kunskap och medvetenhet om de olika och ojämlika villkoren och förhållandena är bara första steget, dessa insikter förpliktigar i ett andra led till att göra något åt dessa orättvisor. Utifrån dessa definitioner av feminism följer logiskt att också feministisk forskning är nära förknippad med handling och social förändring, samt att en nära interaktion mellan teori och praktik eftersträvas. Maud Eduards lyfter fram att feministisk forskning "bygger både på ett teoretiskt och aktivistiskt politiskt perspektiv, där könsordningen utgör den gemensamma basen. Feminism är både rörelse, ideologi och teori" (1995). När feminism blir teori och man bygger forskning av det betecknas det i Sverige idag som genusforskning (Magnusson, 1998). Att tillämpa ett genusperspektiv på forskning innebär att "betydelser av kön uppmärksammas och problematiseras i såväl beskrivningar som förklaringar och tolkningar av världen. Maktperspektivet är centralt eftersom könsordningen konstitueras av maktrelationen mellan män och kvinnor" (Wahl, 1996). Som Magnusson skriver karaktäriseras genusforskning av tvärvetenskaplighet samt reflexivitet och medvetenhet om forskarpositionen (1998).

Diskurs

När jag vid upprepade tillfällen använder mig av begreppet *diskurs* gör jag det utifrån förståelsen att en diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen eller delar av världen på som möjliggör vissa perspektiv, identiteter och erfarenheter och omöjliggör andra (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Diskurser är de sociala och kulturella resurser – de utsagor, begrepp, teser, symbolsystem, metaforer och teorier – som finns tillgängliga för oss för att göra omvärlden och det mänskliga samspelet begripliga och hanterbara. Allmänt kan sägas att begreppets innebörd med svårighet låter sig fastslås på ett entydigt sätt eftersom det definieras olika beroende på sammanhang och kontext. Skilda akademiska discipliner har olika traditioner och tolkningar och därutöver varierar användningen forskare emellan. För mitt vidkommande är den feministiska socialpsykologiska traditionens användning av begreppet mest användbar (Wilkinson & Kitzinger, 1995). I denna omfattar diskursbegreppet både abstrakta språk- och symbolsystem och påföljande maktanspråk i det att man framhåller både diskursens produktiva, repressiva och materiella inverkan på människors tillvaro. I det feministiska socialpsykologiska sammanhanget tar man dessutom som regel de relationella och interaktiva aspekterna mellan subjekt och diskurs i beaktande. Utifrån en socialkonstruktionistisk premiss där våra berättelser om världen inte enbart speglar utan också skapar och förändrar densamma ser jag diskursernas roll som konstituerande. Diskursernas verkan gör att vissa uppfattningar om verkligheten framstår som självklara och naturliggörs medan andra marginaliseras eller blir otänkbara, ofta sker glidningar mellan deskriptiva och normativa nivåer i beskrivningarna.

Berättelsebegreppet

Studier av berättelser är centrala inom feministisk och annan kvalitativ metod (Cuesta, 2003). Jag tänker mig att människors förståelse av sin tillvaro både fångas, skapas och förändras genom deras berättelser om den och sällar mig till postulatet att det inte finns ”någon sann uppfattning om världen, istället blott tolkningar och återberättelser av den. (...) Berättelserna skapar, förmedlar och förklarar ett samhälles koder. En berättelse är inte en entydig återspeglning av något som hänt. En berättelse är en tolkning, ett urval och en omskrivning av något uppfattat. Privilegiet att berätta är därmed en fråga om makt.” (Johansson, 2003, s. 218). Genom uppsatsen använder jag orden berättelse och *narrativ* synonymt. Detta har främst språkligt stilistiska orsaker och ger större utrymme för variation i formuleringsmöjligheterna.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Med utgångspunkt i mitt syfte och mot bakgrund av det svenska forskningsläget på området, samt ovan redovisade litteratur- och teoribakgrund, inriktar jag mig i föreliggande examensuppsats på följande frågeställningar:

På vilka sätt talar ett antal svenska behandlare med självdefinierade feministiska utgångspunkter om

- sin praktiska psykoterapeutiska yrkesutövning
- sitt professionella liv/ sin yrkesroll
- sina behandlingsspecifika ideologier

i början av 2000-talet?

METODER

I det här avsnittet kommer jag att explicit redogöra för mina utgångspunkter, tillvägagångssätt och de olika stegen i forskningsprocessen för att skapa insyn och tillhandahålla genomsynlighet i undersökningsarbetet. Mitt metodval motiveras och några av dess för- och nackdelar diskuteras. Vidare går jag in på en beskrivning av procedur och genomförande där jag redogör för rekryterings- och urvalsprocess, intervjuförfarande och slutligen bearbetningen av det empiriska materialet i form av transkriberingsarbetet samt analys- och tolkningsförloppet. Jag avslutar med några kommentarer kring formalia, samt en beskrivning av intervjudeltagargruppen.

Den kvalitativa ansatsen och forskningsintervjun som metod

Eftersom jag är intresserad av att lyssna till och tillvarata behandlares egna ord, beskrivningar och berättelser om en feministiskt influerad behandlingspraktik och yrkesroll samt har ambitionen att skapa ett förståelsegrundat kunskapsbidrag, snarare än har för avsikt att förklara i mer kvantitativ bemärkelse har jag placerat mig på det kvalitativa forskningsfältets arena (Trost, 1998). Genom den kvalitativa ansatsen hoppas jag kunna fånga intervjudeltagarnas egna beskrivningar av sin vardagsverklighet och betrakta dessa utifrån det specifika fokus som jag formulerat för arbetet, men samtidigt söka behålla den komplexitet och mångfald som deras berättelser bjuder. Jag har eftersträvat att sätta själva forskningsprocessen i sitt sociala sammanhang och att betrakta undersökingsdeltagarnas livsvärldar i relation till den omgivning i vilken de befinner sig samt ta hänsyn till den kontext där deras berättelser uppstår.

Generellt bör valet av metod vara relaterat till de frågeställningar forskaren söker svar på, samt de vetenskapsteoretiska utgångspunkter som formar dennas intresse. Då ambitionen här är att utforska olika menings innebörder och undersöka vilka potentiella betydelser som förmedlas och konstrueras, samt vilka föreställningssystem som är i omlopp, var forskningsintervjun den metod som jag ansåg lämpligast för att besvara frågeställningen och bäst överensstämde med det syfte jag formulerat. Även om det är problematiskt att tala om forskningsintervjun som någonting enhetligt när det i själva verket rör sig om en variationsrik uppsättning olika intervjumetoder som kan genomföras på skiftande vis, vill jag ändå framhålla att den typ av data som genereras genom intervjuer potentiellt är rik, fullödig, mångfacetterad och idiosynkratisk till sin karaktär. Det empiriska material som en väl genomförd forskningsintervju idealt resulterar i erbjuder nyansrikedom, samt ingångar till både bredd och djup på samma gång och detta utgjorde en avgörande orsak till mitt val av just denna metod.

Utifrån Kvales tanke på att forska med slutprodukten i åtanke så är en av metodens nackdelar att den ger ett stort och tämligen svåröverblickbart empiriskt material vars rikedom och potential inte helt står i proportion till uppsatsformatets omfångsbegränsning (Kvale, 1997).

Vidare inbegriper ett intervjumaterial en öppning till att lägga vikt vid undersökandet av motsägelsefullheter och dissonans i de berättelser som genereras, och därmed en möjlighet att hantera och förmedla en komplexitetsgrad som jag tycker överensstämmer med den verklighet som betraktas och förmedlas. Utifrån erfarenheter av att intervjuer potentiellt kan ha effekten av att forskaren i hög grad får möjlighet att ta del av deltagarnas mångfacetterade verkligheter och att nya, oväntade saker som motsäger både tidigare forskningsresultat eller forskarens förförståelse av ämnet kan framkomma har intervjuer beskrivits som en form av medvetandehöjande verksamhet (DeVault, 1996).

Mot bakgrund av avsaknaden av tidigare systematiserad kunskap på mitt undersökningsområde förefaller också de öppningar till hypotesgenerering samt idéalstring som just intervjumetoden erbjuder tilldragande och användbara och utgjorde ett annat motiv som talade till fördel för just detta metodval.

Jag har använt mig av en halvstrukturerad typ av intervju där jag utgått från ett antal i förväg utarbetade frågeområden (se bilaga 2) och sedan varit lyhörd för i vilka riktningar intervjudeltagarna fört intervjuprocessen i stunden (Thomsson, 2002). I den typ av intervjuer som jag har genomfört blir det sålunda ett alternerande mellan struktur och öppenhet, en dialektik mellan det planerade och det oförutsedda där både min intervjuguide och intervjudeltagarnas berättelser driver samtalsituationen framåt. Själva intervjuprocessen är relationell och bygger på ett interpersonellt samspel. En fördel med detta är att intervjusituationen ger potentiellt utrymme och spelrum för undersökningsdeltagarna att vara tämligen fria och öppna i sitt sätt att respondera och medverka. Utifrån att deltagaren i viss utsträckning är delaktig i att styra samtalets inriktning medger metoden sålunda en viss grad av inflytande som till exempel enkäter med slutna svarsalternativ saknar (Alvesson & Deetz, 2000).

Något som dock måste tas i beaktande är att intervjun påverkas av de olika positioner de medverkande parterna talar utifrån samt att all kunskapsproduktion tar plats i en meningsskapande kontext där innebär diskursivt förhandlas fram mellan olika kunskapande subjekt. Vad som kan sägas och inte sägas, vad som uttalas respektive utsluts, vad om hamnar i relief och vad som kommer i skymundan påverkas och influeras bland annat av såväl deltagarens som intervjuarens kända och dolda identitetspositioner (Ribbens, 1989).

PROCEDURBESKRIVNING – TILLVÄGAGÅNGSSÄTT, GENOMFÖRANDE OCH DATABEARBETNING

Rekryterings- och urvalsprocess

De personer som kom att bli mina intervjudeltagare rekryterades genom den s.k. snöbollsmetoden. I detta inledande skede av undersökningen stod det inte klart för mig om det fanns personer som identifierade sig som feministiska terapeuter eller om fenomenet feministisk terapi alls existerade i en svensk kontext och hur dess platsspecifika uttryck i så fall såg ut eller vilka former det tog sig. Vad jag visste var att feministiska terapeuter i Sverige vare sig var en synlig(gjord), organiserad eller beforskad grupp, och sålunda inleddes rekryteringsprocessen med ett tämligen öppet och brett sökande. Jag utgick från att skapa kontakt med centrala nyckelpersoner på det genuspsykologiska fältet i syfte att få tillgång till deras områdesspecifika kompetens och professionella nätverk av terapeuter med feministiska utgångspunkter. Eva Magnussons (psykolog och forskare knuten till Kvinnovetenskapligt forum vid Umeå universitet) samt Lena Wännmans (psykolog vid ASTA-teamet vid Umeå universitetssjukhus) förmedling av kontakter kom att bli av avgörande betydelse. Deras influens avspeglas både i gruppens sammansättning och demografi. Eva Magnusson kom sedermera också att bli en av uppsatsens handledare. Jag formulerade ett introduktionsbrev till potentiella intervjudeltagare i syfte att presentera mig själv och introducera mitt uppsatsämne, samt att klargöra mina utgångspunkter och de kriterier utifrån vilka jag sökte personer att intervjua (bilaga 1). Jag hade – bland annat efter inrådan från de två ovannämnda referenspersonerna som konsulterades i rekryteringsprocessen – reviderat de urvalskriterier som skulle användas på självinkluderingsbasis av de tillfrågade i syfte att göra dem bredare och mera inklusiva än vad jag inledningsvis hade formulerat dem. Denna omformulering

resulterade i följande tre positioner som utgångspunkt för att komma ifråga som intervjudeltagare:

personer som själva identifierade sig utifrån någondera av följande positioner

- feministisk psykoterapeut/behandlare
- feminist och psykoterapeut/behandlare
- psykoterapeut/behandlare med ett uttalat köns-/genusperspektiv

Förskjutningen gick således i riktning från att uteslutande söka efter personer som självidentifierade sig som feministiska terapeuter till att inkludera också de senare två kategorierna. Utvidgningen motiverades främst av att jag var angelägen om att på ett så pass tidigt stadium inte exkludera personer vars perspektiv, praktik och förhållningssätt innehållsmässigt kunde tänkas ha stor relevans även om deras egen benämning av sig själva och sin praktik eventuellt var en annan än feministisk terapeut/feministisk terapi, samt att jag alltså redan här från referenspersonerna hade fått indikationer om att enkom positionen feministisk terapeut som urvalskriterium på självinkluderingsbasis skulle vara för snäv. I motsats till Marecek och Kravetz (1998b) avstod jag från att göra någon formell screening av de personer som visade intresse. Utöver de urskiljningsmekanismer som fanns inbyggda i själva rekryteringsförfarandet, så som det har beskrivits, med viss filtrering utifrån anvisning av presumtiva intervjudeltagare genom personer med specialkunskap och erfarenhet på området (Magnusson och Wännman), samt grundat i den sorteringsprincip som den självidentifiering intervjupersonerna ombads göra med utgångspunkt i de positioner jag erbjöd i presentationsbrevet, ansåg jag att detta var överflödigt. Därutöver bedömde jag att det hade varit kontraindikativt med tanke på min explorativa ansats att brett försöka utforska och inringa ett i den här kontexten okänt fält.

Processen resulterade i 13 intervjudeltagare vars sammanhållande, gemensamma nämnare kan rubriceras som deras utgångspunkt i att förhålla sig till och utgå från ett feministiskt genus- eller könsmaktsperspektiv, samt deras aktiva strävanden att på olika sätt omsätta detta i det praktiska behandlingsarbete och den vardagliga klientkontakt som de är eller har varit inbegripna i. I övrigt kan de summariskt beskrivas som en heterogen grupp med avseende på en rad centrala variabler, den geografiska belägenheten undantagen. I ett senare stycke beskrivs och behandlas de personer som ingår i gruppen mer ingående och detaljerat.

Intervjuförfarandet

I det inledande kontaktskedet uttryckte ett par personer viss tveksamhet på grund av hög arbetsbelastning och svårighet att kunna planera in och tillhandahålla det tidsspann på uppskattningsvis en och en halv till två timmars samtalsstid som efterfrågades i intervjutid. I samtliga fall blev emellertid det som de uttryckte som angelägenhetsgraden i att delta när någon speciellt intresserade sig för detta ofta åsidosatta område vägledande i hur de slutligen valde att prioritera.

Några – främst de i det övre åldersspannet i intervjudeltagargruppen – hade tidigare kontaktats och blivit intervjuade om sitt behandlingsarbete utifrån ett genusperspektiv, medan flera andra vittnade om att intervjutillfället var första gången de verkligen fått utrymme och möjlighet att så extensivt och i detalj, utforska dessa frågor i dialog med någon annan.

Intervjuerna utfördes i de allra flesta fall på de medverkandes dåvarande arbetsplatser. Vid ett av de två tillfällena som utgjorde undantag från detta generella mönster träffades vi hemma hos

intervjudeltagaren och vid det andra möttes vi upp för intervjusamtal i en universitetslokal. Sammankomsterna varade mellan en och tre timmar och spelades in på band. I min roll som intervjuare och samtalsansvarig förhöll jag mig aktivt i det att jag regelbundet sammanfattade och återkopplade det jag hade uppfattat för att verifiera att de medverkande upplevde att jag förstått deras utsagor rätt och om inte, i syfte att de skulle beredas utrymme att utveckla eller förtydliga sina resonemang. I hög grad sökte jag också följa upp och klargöra meningen i det som jag ansåg vara de mest relevanta aspekterna av det som förmedlats för att kontinuerligt pröva tillförlitligheten i de fortlöpande tolkningar jag gjorde av det sagda under intervjusamtalens gång. Syftet med detta förfarande var att öppna upp för vederläggning eller bekräftelse på plats av min förståelse av det sagda – att bygga in en självkorrigeringsprincip i intervjusituationen (Kvale, 1997).

Ett av de sätt som den löpande valideringsprocess som jag ovan beskrev omsattes under intervjuandets gång var genom att uppmärksamma och lyssna efter motsägelsefullheter och dissonans i berättelserna och lyfta fram och belysa dessa i dialog med intervjudeltagarna för ett närmare utforskande i stunden. Jag sökte fortlöpande att notera vilka frågor i intervjuguiden som fick vilken sorts respons och fundera över vilka eventuella slutsatser som kunde dras av detta tillsammans med intervjudeltagarna i det omedelbara mötet. Jag använde sålunda mig själv som intervjuinstrument och som en sorts mätare på vilka reaktioner som uppstod i förhållande till olika frågeställningar. Jag var intresserad av att löpande undersöka vad som fungerade och inte fungerade – hur, varför och på vilket sätt. Att titta närmare på aspekter som: hur kommer det sig att en viss fråga i en given situation oväntat visar sig vara svår och känslig att ställa? Vad kan det i sig indikera och tänkas säga om fenomenet ifråga? Att inte på ett förenklande sätt bedöma intervjuguidens frågor utifrån ett dikotomt värderande av 'bra' respektive 'dålig' utan se till vilken information som kunde utvinnas ur olika former av respons och vilken kunskap som samspel i samtalen kunde tänkas generas. Jag lät mig vägledas av devisen att viktig information om mening kan uppstå inte bara ur *vad* svaret på frågorna blir, utan också *hur* och på vilket sätt de besvaras – av interaktionen i det dialogiska intervjumötet.

Transkribering – tal görs till text

”Utskrifter är inte kopior eller representationer av någon ursprunglig verklighet; de är tolkande konstruktioner som fungerar som användbara verktyg för givna syften” (Kvale, 1997, s.152). Databearbetningens första steg var att transformera intervjuerna från tal, i form av bandupptagningar, till text, i form av intervjutranskriptioner. Att gå från tal- till skriftspråk är i sig en tolkande process från en form av diskurs till en annan som innebär att en rad centrala ställningstaganden och strategiska val ofrånkomligen måste göras. De transkriptioner som är resultatet av denna process är inte att betrakta som exakta kopior av den muntliga förlaga de härletts från även om jag inledningsvis hade ambitionen att lägga mig så ordagrant nära denna som möjligt. Att själv transkribera de egna intervjuerna är ett tidskrävande och mödosamt arbete som dock har fördelen att man som forskningssubjekt behåller kontrollen över det tolkande elementet i denna delprocess, samt att ytterligare en nivå av närhet och fördjupning erhålls i förhållande till det empiriska materialet – man lär sig det bättre helt enkelt. Mina ursprungliga transkriptioner – från vilka jag också utgick i mitt analysarbete – är ordagranna återgivningar av intervjusamtalen i sin helhet. Inga delar redigerades på detta stadium bort och pauser, upprepningar, harklingar, skratt, betoningar och speciella tonlägen markerades. I transkriberingsprocessen omvandlades dryga 20-talet timmar bandade intervjusamtal till cirka 260 sidor utskriven intervjutext.

Analys och tolkningar – läsningar och tematiseringar på längden och tvären

”Analysen är inget isolerat stadium utan genomsyrar en hel intervjuundersökning.” (Kvale, 1997, s. 185) Detta citat om analysens och tolkningens genomgripande betydelse och ständiga närvaro pekar mot det som redan framgått av min skildring av tidigare delar av procedurbeskrivningen av forskningsprocessen – att analysens räckvidd sträcker sig över såväl intervjusituationen som transkriberingsarbetet, det vill säga långt utöver den fas som formellt betecknas analysfasen där den förvisso förtätas och koncentreras.

När intervjuutskriften förelåg i sin skriftliga form var nästa undersökningssteg att ta sig an olika genomläsningar av det transkriberade intervjumaterialet i syfte att närmare kartlägga och strukturera horisonten av möjliga innebörder som ett första led i den mer systematiska analysen. Genom intervju- och transkriberingsprocesserna hade jag en intuitiv, men ännu icke systematiserad helhetsbild av materialet. Inledningsvis lät jag mig guidas av den eklektiska intervjuanalysmetod som Kvale karaktäriserar som att skapa mening ad hoc. I denna varvas en rad olika tekniker sinsemellan (Kvale, 1997) och metoden har tydliga likheter med det som Starring och medförfattare rubricerar som öppen kodning (Starrin m.fl., 1991). Emellertid fann jag det fruktbart att underkasta denna hållning en något striktare form. Den metodologiska utgångspunkt som utgjorde systematiken för denna åtstramning är ett analysförfarande som Heléne Thomsson kommit att beskriva som lodrät och vågrät analys och analysgången som beskrivs i det följande ligger mycket nära den ansatsen (2002). Jag läste och analyserade sålunda först på längden, person för person, och betraktade varje enskild deltagares sammanlagda intervjuutskrift som en egen, fristående helhet. Parallellt med läsandet förde jag anteckningar och inledde en första preliminär kodning av textavsnitten. Jag skrev minnesanteckningar i form av en kortare sammanfattande översikt för varje enskild intervju och jag förde konsekvent marginalanteckningar där jag fångade upp tankar och impulser som läsningen gav upphov till. Utifrån mina analytiska frågor till materialet noterade jag avsnitt, meningar och begrepp med särskild relevans, tittade närmare på skillnader och likheter inom, och allteftersom också mellan, intervjudeltagarnas utsagor, samt lyfte fram sådant som på utmärkande sätt skilde sig från mängden. Efterhand började jag att se mönster och skapa teman på gruppnivå och utforskade relevanta variationer av dessa kollektivt återkommande berättelser. Vidare observerade jag avvikelser från det generella och skapade fortlöpande kontraster och jämförelser. Vad som guidade mig i mina bedömningar av vad som var mer och mindre väsentligt och relevant var mina övergripande frågeställningar, men jag behöll på det här stadiet fortfarande en öppenhet inför sidospår och nya idéer som det empiriska materialet inspirerade och inbjöd till.

Ett par intervjuer vars innehåll jag bedömde hade särskild relevans i förhållande till undersökningens syfte valdes ut och betraktades som nyckelintervjuer och blev därmed föremål för särskild närläsning och granskning. Den här struktureringsprincipen för läsandet och analysen innebar en dialektisk process mellan delarna och helheten i materialet och gjorde att jag växlade mellan idiosynkratisk mening på enskild individnivå och ett betraktande av materialet som en kollektiv berättelse på gruppnivå. I slutfasen av den s.k. lodräta analysen – genomgången av de enskilda intervjuerna var för sig – hade ett antal teman med utgångspunkt i de kodningar som fortlöpande gjorts utkristalliserats. Det var dessa elva teman som var vägledande i analysförfarandets andra del – den vågräta – där jag gick in och gjorde läsningar på tvären över materialet och filtrerade intervjuerna tematiskt. De olika intervjuavsnitt som behandlade de teman som valts ut klipptes ihop och sammanfördes till egna fristående textdokument. Varje citat försågs med en kod så att deras avsändare och sidmässiga placering i den ursprungliga intervjutranskriptionen lätt kunde spåras. Vissa citatavsnitt placerades in under mer än ett tema och gav en fingervisning om att, hur och vilka olika teman som

överlappade och gick in i varann. Därefter upprepades samma procedur med lod- och vågrät analytisk genomläsning av de olika tematiseringarna. En ny analysomgång med anteckningar, kodningar och underteman genomfördes och de behandlades enligt samma princip som intervjutranskriptionerna hade gjort i förstone. Jag skapade och namngav nya underkategorier och började söka efter tydligare linjer och sammanhang, gjorde strykningar och urval för att lyfta fram specifika exempel på generella företeelser samt välja ut passager som kunde illustrera unika fenomen. Med den övergripande frågeställningen i fokus ledde detta till att vissa av de preliminära temana bortprioriterades, andra slogs ihop och ytterligare några ändrade form eller hybridiserades. Processen resulterade i att fyra stycken huvudteman som numera utgör resultatdelens stomme utkristalliserades. Analysprocessen övergick successivt i en skrivprocess.

Formalia – kommentarer och avsteg

”Ibland är vad som är korrekt en smakfråga” (Trost, 1998, s. 35). Det ligger förvisso en del i detta postulat angående uppsatsakribi, men inte sällan sträcker sig innebörden av val i samband med akademisk formalia utöver rent stilistiska preferenser. Medvetna val avspeglar i bästa fall även viktiga teoretiska och epistemologiska ställningstaganden. I mitt uppsatsskrivande har jag gjort ett antal sådana val som jag bedömer vara av vikt att synliggöra, kommentera och motivera. Det är vad detta delavsnitt syftar till att göra.

I några fall väljer jag att på ett medvetet sätt bryta mot gängse vetenskapliga konventioner rörande formalia så som de föreskrivs i APA-manualen (American Psychological Association, 2001). Enligt de där uppställda principerna för litteraturlistans utformning är det brukligt att enbart skriva ut initialen i författarens förnamn. Jag skriver istället in mig i en genusteoretisk tradition där hela förnamnet tas med. Till detta finns både strategiska, ideologiska och vetenskapliga motiv kopplade. Bruket av utskriften av hela förnamnet kan ses som en läsarservice som bl.a. underlättar källkritisk granskning av könsfördelningen av referenserna och motverkar ett osynliggörande av kvinnor som forskar i en akademisk värld där mannen är norm. Flera feministiska forskare har explicit tydliggjort fördelarna med detta tillvägagångssätt och förordat det som allmän vetenskaplig praxis. För utförligare diskussioner på området se till exempel Bohan (1993). För andra forskare är det mer en fråga om stil och smak som ligger till grund för vilken linje man i detta fall väljer (se t.ex. Trost, 1998, s. 52).

Ett annat ställningstagande är att jag i tämligen hög utsträckning – sammanfattningen undantaget – använder första person singularis i skrivandet istället för det mer formella ’författaren’. Att använda jag-formen är ett sätt att sträva efter att vara mer tydligt närvarande som författarsubjekt och slå an en mindre distanserad ton i förhållande till den valda teoretiska fonden, såväl som till det empiriska materialet, de framtagna resultaten och i förlängningen till den tilltänka läsekretsen. Det är ett medvetet val att löpande söka indikera och ständigt påminna läsaren om min personliga delaktighet under kunskapsproduktionens samtliga led och ett sätt att låta texten spegla min kunskapsyn i det att jag även formmässigt och språkligt/stilistiskt därmed fransäger mig förmenta objektivitetsanspråk.

Jag har valt att främst begagna mig av termen intervjudeltagare (ibland använder jag forsknings- eller undersökningsdeltagare som synonym) snarare än den mer vedertagna och vanligare förekommande benämningen informant. Även i detta fall vill jag språkligt och begreppsligt understryka min syn på de medverkandes aktiva del i forskningsprocessen och kunskapsgenereringen och söka eftersträva överensstämmelse mellan mina

kunskapsteoretiska anspråk och min akademiska praxis. Termen intervjudeltagare är den som jag bäst tycker framhåller personerna som varit med som forskningssubjekt och kan ses som det sista ledet i en längre process där jag konsekvent strävat efter att i möjligaste mån skapa en subjekt-subjekt relation (Davies & Esseveld, 1989) mellan mig som forskare och de personer som har bidragit i kunskapandet genom sitt samarbete med mig och vars utsagor utgör mitt empiriska material. Ordet konnoterar delaktighet och samspel oss emellan i produktionen och konstruktionen av kunskap (Thomsson, 2002).

Att ha ett resultatkapitel med en uttalat diskuterande prägel utgör ett avsteg från gängse vetenskaplig skrivpraxis inom psykologin. För att prioritera den meningsfullhet som en närhet och en omedelbarhet mellan empirin – i form av intervjuer – och diskussionen av desamma ger, anser jag det nödvändigt att sätta dem i direkt förhållande till varann och motiverat att behålla dem i ett gemensamt, dialektiskt sammanhang. Genom en diskuterande resultatredovisning hoppas jag undgå risken för fragmentering, atomisering och potentiell dekontextualisering av resultatet, även om jag därmed frångår den traditionellt formmässigt striktare uppdelningen mellan resultat och diskussion och istället delvis interfolierar dem i syfte att skapa en obruten linje.

Med utgångspunkt i en feministisk metodologi problematiseras ofta den position man som forskare har i förhållande till de personer man beforskar. Det är brukligt att framhålla och aktivt ta med i beräkningen att själva datainsamlandet innebär en social relation kännetecknad av ojämlikhet de berörda aktörerna emellan (se t.ex. Davis & Esseveld, 1989). Det blir följaktligen forskarens ansvar att fundera över konsekvenserna av denna asymmetriska maktrelation, samt att söka hitta ett etiskt förhållningssätt att hantera den på. I mitt fall, i den föreliggande undersökningen, skulle man nästan kunna tala om ett slags omvänt förhållande i detta avseende. I egenskap av student på grundutbildningsnivå och i rollen som yngre potentiell blivande kollega med betydligt mindre praktisk professionserfarenhet än de intervjudeltagare som jag interagerade med i forskningsprocessen hade jag på intet vis någon självskrivna expertstatus eller given positionsmakt – min specialkunskap på det aktuella ämnesområdet till trots.

BESKRIVNING AV INTERVJUDELTAGARGRUPPEN

De personer som jag kom att träffa och som nu konstituerar gruppen intervjudeltagare är samtliga kvinnor och befann sig vid tidpunkten för intervjun i åldersspannet mellan 43 och 60 år.

Med undantag av en – som geografiskt befinner sig på Västkusten – är samtliga bosatta och verksamma i Västerbottens eller Norrbottens län. Huvuddelen har också fått sin utbildning vid Umeå universitet. Enbart tre personer har gått hela eller delar av sina respektive grundutbildningar på annan studieort.

Intervjudeltagarna fördelar sig antalsmässigt på dylikt sätt över följande yrkeskategorier: åtta psykologer, fyra socionomer, samt en sjuksköterska. Beträffande deras utbildningsperiod spänner den över fyra decennier. Två utbildade sig under mitten av 60-talet, två i början av 70-talet och ytterligare två under 70-talets senare del, en i 70-talets slut och 80-talets början, en under första delen av 80-talet, två i början av 90-talet och en i dess senare del. Utav socionomerna är tre stycken steg-1 psykoterapeututbildade och en har steg-2 kompetens. Utav psykologerna – vars steg-1 kompetens ingår i grundutbildningen – har sammanlagt hälften,

fyra stycken, även utbildat sig till både legitimerade terapeuter (steg-2), samt därtill gått vidare och tillägnat sig handledarkompetens. Även sjuksköterskan är steg-2 utbildad.

Majoriteten framhåller ett eklektiskt förhållningssätt i sin praktiska yrkesutövning, samtliga har dock sin formella psykoterapeutiska skolning med utgångspunkt i ett psykodynamiskt perspektiv.

Nio stycken arbetar inom offentliga lasarettsinrättningar och tre utav dem kombinerar detta med privat praktik vid sidan om. Fyra stycken arbetar uteslutande som egenföretagare. Två av intervjudeltagarna arbetade vid tidpunkten för intervjun inte med några behandlings- eller handledningsuppdrag i psykoterapeutisk mening, utan ägnar sig numera åt andra arbetsuppgifter inom landstinget. I vårt samtal utgår vi följaktligen från deras tidigare kliniska erfarenheter på området när vi behandlar konkreta yrkesrelaterade terapeutiska frågor.

TEMATISERAD, DISKUTERANDE RESULTATREDOVISNING

TEMA I: BÅNGSTYRIGA BENÄMNINGAR OCH PROBLEMATISKA POSITIONERINGAR

I detta tema kommer jag behandla intervjudeltagarnas utsagor och resonemang kring det som var de tre självinkluderingspositioner tillika deltagarkriterier (1. feministisk psykoterapeut/behandlare, 2. feminist och psykoterapeut/behandlare, 3. psykoterapeut/behandlare med ett uttalat köns-/genusperspektiv) som de medverkande fick att förhålla sig till i introduktionsbrevet (se bilaga 1) och som även avhandlades som en central utgångspunkt under det fortsatta intervjusamtalet. Jag kommer att skriva fram både allmänna tendenser och specifika exempel som sticker ut och skiljer sig från mängden och som genom sin avvikelse utgör en sorts trendbrott. Temat inleds med två avsnitt om självbenämnings-principer. Det första av dessa två behandlar hur intervjudeltagarna definierar sig inåt, för sig själva, utifrån sina feministiska utgångspunkter medan det andra fokuserar på hur de positionerar och presenterar sig utåt i förhållande till omvärlden. Slutligen avrundar jag med ett stycke som berör de påfrestningar som deltagarna beskriver följer på de feministiska perspektiven, samt de motåtgärder som de säger sig vidta för att bemöta påkänningarna.

OM SVÅRIGHETEN ATT DEFINIERA SIG FEMINISTISKT I EN TERAPEUTISK KONTEXT

Tentativitet och tveksamhet – om självbenämningsprinciper

Flera av intervjudeltagarna uttrycker en uttalad svårighet att förhålla sig till de av mig föreslagna positionerna, alternativt att definiera egna att identifiera sig med. Detta trots att de valt att delta i studien på självinkluderingsbasis med utgångspunkt i samma erbjudna benämningar, tillika urvalskriterier, och det därför kan förutsättas att de upplevt någon form av personlig resonans och överensstämmelse med dessa vid den tidpunkt de beslutade sig för att delta. Den första allmänna tendensen på självbenämningsområdet som jag vill lyfta fram och som nedan illustreras genom två intervjuцитat, är således hur intervjudeltagarna brottas med att formulera fungerande självbenämningar som adekvat speglar och gör deras feministiska utgångspunkter rättvisa. Så här säger två personer:

Jag känner att jag nog egentligen inte kan svara på vad jag är för slags... för slags psykoterapeut.

Jag vet inte vad en feministisk terapeut skulle riktigt kunna vara. Feminist och terapeut...
Feminist är jag ju – det är helt klart – och terapeut är jag ju också. A, jag tyckte det är en jättesvår fråga, det måste jag säga.

Således en tentativitet kring hur man ska förhålla sig till de erbjudna positionerna eftersom man är osäker på vad de rimligtvis kan tänkas innebära. Jag får intrycket av att flera av intervjudeltagarna är mitt uppe i en pågående, ännu oavslutad tankeprocess där de diskursivt förhandlar med sig själva om hur beteckningen feministisk terapeut eller intilliggande positioner skulle kunna meningsutfyllas, och att den egna positioneringen är en fråga som de är upptagna av att aktivt förhålla sig till under själva intervjusamtalen, utan att nödvändigtvis kunna leverera ett färdigt, eller stundtals ens ett tillfälligt, svar. Följande person sätter tydligt ord på sin tveksamhet och synliggör omedelbarheten i den pågående processen:

[skratt] Gud vad jag funderade på det där! Jag har inte kommit fram till nånting. [...] Om man tänker just på begreppet feminist. Alltså för mig betyder det att jag i grunden vill ändra på könsmaktsordningen. Jag vill ändra på maktperspektivet. Alltså på alla nivåer. Alltså... I alla strukturer. Både inom det offentliga och det privata rummet. Och det är feminism för mig. [...] Alltså det blir svårt för att jag känner att jag slår kullerbyttor själv på en gång om jag är feministisk terapeut eller psykoterapeut med feministisk inriktning. Så det blir bara grötigt i huvudet på mig.

Den här personen har inga svårigheter att i första ledet definiera vad hon lägger in för innebörd i begreppet feminism, det är först i ett andra led när denna position ska kombineras och förenas med psykoterapeutrollen som otydligheten och svårigheten uppstår. Som jag läser och uppfattar flera av intervjudeltagarnas funderingar brottas de uppriktigt med frågorna om vad som skulle kunna vara utmärkande för en feministisk psykoterapeut, en psykoterapeut/behandlare med uttalat och medvetet könsperspektiv, respektive någon som väljer att kalla sig för feminist och psykoterapeut/behandlare. Både implicerat och uttalat finns undringar kring vilka definitioner som eventuellt finns tillgängliga eller kriterier som finns uppställda och som skulle behöva uppfyllas och inte minst vilka förhållningssätt de olika positionerna skulle kunna tänkas medföra i praktiken. Vissa anar, och andra är medvetna om eller känner till att det på annat håll finns både definitioner och traditioner på området, men intervjudeltagarna anser sig oftast inte vara tillräckligt insatta i dem för att de ska vara användbara och behjälpliga för dem i den egna självbenämningssprocessen. Samtidigt manar denna vetskap om en existerande tradition möjligen till försiktighet och skulle kunna tänkas försvåra ett eget, mer självsvåldigt positioneringsförfarande till exempel med utgångspunkt i egna ofta klara definitioner av själva feministbegreppet.

Ett annat sätt att förhålla sig till osäkerheten kring definitionerna och de möjliga innebörderna i positionerna är – som följande citat är ett exempel på – att så att säga börja bakifrån och definiera sig negativt. Det vill säga genom att ta avstånd från eller spjörn emot vissa positioner i syfte att klargöra vad man *inte* är, eller *inte* kallar sig:

Ja, det tycker jag ju är - - det är svårt, eller det är klucket. Jag skulle till exempel *inte* kalla mig feministisk psykoterapeut. Därför att det känns som väldigt stora ord. Alltså jag skulle inte kunna säga att "jamen att arbeta som feministisk psykoterapeut det innebär att jag arbetar så här till skillnad från så här" det tycker inte jag är en särdeles lätt sak att säga. Alltså det är ju så brett att - - det alltså man kan ju tänka på så många olika sätt och jag skulle inte kunna ge en definition på: "vad innebär det då?" Det skulle kunna innehålla så mycket och man skulle kunna se på det - - jag kan tänka mig att nu när du intervjuar så kan du få rätt olika svar. Och om det nu är så att du intervjuar en grupp feministiska psykoterapeuter då borde ju våra svar likna varann. Och det tror inte jag nödvändigtvis att de gör. Eh, och dessutom så skulle inte jag kunna - - jag tycker att det är ett stort ord därför att om jag nu - - jag är feminist alltså, därför skulle jag kunna säga att jag är feminist och psykoterapeut, och det tror jag har betydelse för mitt psykoterapiutövande. Så jag skulle väl kalla mig feminist och psykoterapeut och så sen skulle jag fundera kring vad det får betydelse eller inte. Medvetet könsperspektiv hänger liksom ihop med det, det är ju svårt att inte försöka ha ett medvetet sånt perspektiv när man är feminist.

I likhet med sättet som personen som citeras ovan gör, visar det i särklass vanligaste vara att identifiera sig med just den andra av de tre föreslagna positionerna – den som feminist *och* terapeut. En sorts initial markering av att det rör sig om två separata sfärer som inte med någon oproblematiserad självklarhet låter sig förenas. Det är å ena sidan positionen som terapeut och å andra sidan den som feminist, en storhet plus en annan storhet. Vad summan av de båda blir framgår oftast inte med någon uppenbar tydlighet.

Bland de tretton intervjudeltagarna är det bara en enda som väljer att identifiera sig utifrån positionen feministisk terapeut. Hon gör det i bemärkelsen att hon framhåller sitt feministiska perspektiv som det bärande och mest grundläggande – det som har företräde framför andra, till exempel det psykodynamiska. Samma intervjudeltagare understryker att hennes

insocialisering i feministiska tankegångar föregick hennes psykologiska skolning och hon framhåller själv detta som betydelsebärande för hur hon i dagsläget konstruerar sina lojaliteter i förhållande till vilket perspektiv hon låter få företräde. Att benämna sig feministisk terapeut sker dock inte utan viss tveksamhet och med förbehåll för upplevelsen av brist på heltäckande feministisk teori att underbygga den behandlingsmässiga praktiken med:

[O]m man kallar sig feministisk terapeut då tänker jag mig att man har någon slags utbildning. Alltså att man är utbildad till feministisk terapeut. Och det kan man *verkligen* inte säga att jag är. För psykologprogrammet det får man ju ta sig igenom och försöka *bibehålla* sitt feministiska perspektiv och man får det *verkligen* inte där. Så att jag är ju inte på något sätt utbildad till feministisk terapeut. Men däremot så tycker jag ju att - - jag skulle ju inte kunna säga att jag är psykodynamisk terapeut eller någonting annat heller, utan det är definitivt det feministiska som är min grundval. Så på så vis kan jag ju säga att jag tycker att jag är en feministisk terapeut – för det är det viktigaste för mig. Det går före andra teorigrunder. Om man säger så. Det är min definition.

I detta citat framkommer en osäkerhet inför möjligheten eller rätten att kalla sig feministisk terapeut utan att ha formell utbildning på det specifika området, samt ett problematiserande av det bristfälliga sätt på vilket feministiska frågor hanteras på psykologprogrammet. Den kritik som framförs mot avsaknaden av ett feministiskt perspektiv i den traditionella utbildningen i ovanstående citatutdrag återkommer i liknande versioner hos flera andra intervjudeltagare när frågan om hur de väljer att positionera och benämna sig är uppe till diskussion. Trots att många av intervjudeltagarna är yrkesverksamma sedan lång tid tillbaka är återkopplingarna till grund- eller vidareutbildningarna och deras betydelse för underlättandet eller försvårandet av implementeringen av ett könsmaktsperspektiv många och centrala. En generell trend är att undersökningssdeltagarna under intervjusamtalen ofta spontant dryftar erfarenheter från sina respektive utbildningsbakgrunder och dessa blir vid upprepade tillfällen föremål för kritik och granskning. Låt oss titta på ett annat exempel där utbildningens betydelse kommer upp i anslutning till frågan hur intervjudeltagaren positionerar sig:

Ja, det är ju en definitionsfråga det där. [längre paus] Det jag associerar till... jag har svårt att på en gång säga vilken etikett jag skulle kunna sätta. Men jag tror - - alltså frågan berör mig på så sätt att den handlar om nåt översättningsarbete som jag tycker att jag ägnar mig åt nu. Som handlar om att göra kött och blod av teorierna. Alltså, jag tyckte att jag ramlade ut ur psykologutbildningen med ett jättehuvud. Alltså extremt huvudtung. [...] [M]ötet med den kliniska verkligheten eller den praktiska verkligheten tycker jag då har varit att göra om, omsätta, de här med teorierna eller den kunskap som jag fått med mig till kött och blod. [...] *Men* jag är ju inte nöjd med [utbildningen] och den är ju inte förankrad så att det finns ett väldigt formulerat feministiskt koncept som genast kan tas i bruk i en klinisk verksamhet – utan jobbet är att man måste göra om teorin till praktik [...] Och [paus] maktperspektivet kan jag aldrig frånsäga mig. Eller det är liksom bärande i allting. Och ja, alltså jag tycker det är jättesvårt måste jag säga....kanske....aaa, svårt, jättesvårt.

Det översättningsarbete som intervjudeltagaren ovan talar om tycks vara av särskild nödvändighet och relevans i förhållande till just de feministiska utgångspunkterna eftersom detta är ett område som hon, men också andra, menar att man överhuvudtaget inte tränas i att tänka kring eller omsätta under de formella utbildningarna. Den kunskap intervjudeltagarna har erövrat och den erfarenhet de ändå har tillskansat sig om köns- eller andra maktperspektiv har de initierat på egen hand ofta vid sidan av och parallellt med de traditionella utbildningarna. Trots att denna kompetensutveckling och färdighetsträning uppenbarligen är något som intervjudeltagarna arbetat medvetet mot och kämpat hårt med, så verkar avsaknaden av formell legitimering av kunskapen vara en bidragande orsak till att det stundtals blir strävsamt när de ska positionera sig och hitta passande självbenämningar att beskriva sig utifrån där de feministiska utgångspunkterna inkluderas. Det är som att det kunskapsstoff de tillägnat sig utanför de etablerade lärosätena och institutionerna och formella utbildningarna inte räknas på samma sätt, ens i deras egna ögon.

Bristen på en heltäckande feministisk teori att underbygga den behandlingsmässiga praktiken med, är ett tema som kommer tillbaka och som intervjudeltagarna uppger som en viktig anledning till den osäkerhet och tveksamhet kring positionerna som de ger uttryck för. Här följer ytterligare några röster som får illustrera detta dilemma:

[J]ag tänker mig att som feministisk psykolog så skulle man ha någon speciell teori som man jobbar efter. Även om - - det här är inte så lätt att skilja ut vilket som det är.

[F]ör mig är det också en vilsenhet att inte ha nåt riktigt grundmurat teoretiskt perspektiv. Jag tycker det är svårt, ibland. Och samtidigt tänker jag att "egentligen så kanske det är så här svårt det är... att jobba med förändringsprocesser med människor".

[J]ag har ju aldrig läst någon feministisk teori - - alltså det finns ju ingen sån som är heltäckande. Det är ju inte som det psykodynamiska att det finns liksom hela det här, utan det är ju liksom en artikel här, en artikel där och en artikel där. Och så oändligt mycket feministiska diskussioner tillsammans med feministiska vänner som har gjort att jag liksom har hittat nån typ av förhållningssätt. Men det handlar ju bara om vissa delar. Alltså där kan jag tycka att bemötande, jamen *det* känns helt okej. Det vet jag - hur jag ska bemöta en människa. Där har jag jättemycket hjälp av min feministiska teori. Eller vad man nu vill kalla det. Och just det här med makt och hur relationer påverkar. Och hur man kan påverka en människa positivt till förändring och sånt där, där finns det mycket. Men däremot när det kommer till sånt här riktigt - - alltså en människa till exempel som är... gränspsykotisk. Då kan jag känna så här "ge mig en bok! ge mig en bok!". Alltså människan är ju så oerhört, oerhört komplex. Och det finns så mycket som det lilla teoribygge som jag har - - det täcker inte in allt. Sen finns det säkert jättemycket böcker om feministisk terapi som jag skulle kunna läsa för att få mer kött på benen, men som det är när man jobbar så det hinner man inte.

Om bristen på en solid feministisk teoretisk förankring är en tankefigur som är kopplad till svårigheten att positionera sig, är gränserna för vem som inkluderas i och känner sig appellerad av ett epitet som inbegriper begreppet feminist, eller utgångspunkter som innefattar ett uttalat könsmaktsperspektiv, en annan. Att koppla feminism till kön och använda det i bemärkelsen kvinnoperspektiv som potentiellt skulle kunna utesluta män eller eventuellt få dessa att känna sig exkluderade är en farhåga som hos åtminstone två av intervjudeltagarna utgör grund till tveksamhet inför benämningar som tydliggör deras feministiska utgångspunkter. Det tankestoff som deras resonemang kretsar kring lyder som följer:

Alltså egentligen så är ju inte jag förstås så himla rädd för begreppet feminist överhuvudtaget va. Alltså att man överhuvudtaget kan fundera över det i det här sammanhanget det är ju det att det ibland får en sån laddning så att man är nån extremfeminist så att säga, på nåt sätt va. Att det i samhället får den - - många kvinnor har ju också den föreställningen. Men eftersom jag egentligen inte är så rädd för det - eller att jag själv vet vad det innebär - så är jag ju inte så rädd för att kalla mig för feministisk terapeut heller. Så att enda skälet till att jag överhuvudtaget reflekterar över det, nu när du frågar, det är ju då att det känns ju viktigt för mig att kunna arbeta lika kvalitativt bra med män naturligtvis också. [...] [M]en jag är faktiskt inte så rädd för att säga att jag är en feministisk terapeut för att jag själv har definierat att det inte innebär att jag utesluter männen, i min behandling, så det skulle jag kunna - - jag kan ta det.

Och ytterligare en röst:

Alltså som privatperson är jag feminist - ja. Som professionell så, så tror jag att jag presenterar mig som terapeut med ett könsmaktsperspektiv. Därför jag jobbar ju både med kvinnor och män. Alltså 90% jobbar jag med kvinnor, men det kommer en och annan man som vill gå i terapi hos mig. Och jag gör en koll om jag tror att jag kan hjälpa vederbörande och känns det som att "jamen vi skulle nog kunna jobba tillsammans" så tar jag emot. Alltså jag har ingenting emot att jobba med män, men jag tycker jag är bättre på att jobba med kvinnor. Och sen också när jag har varit ute och föreläst så är det ju inte så att jag går ut och bara föreläser om ett kvinnoperspektiv så att

säga, och kvinnopsykologi. Utan det jag försöker det är ju att problematisera kön. Så att därför så tycker jag att det är viktigt att hellre använda benämningen könsmaktsperspektiv.

De ovanstående utdragen utgör två exempel på hur det kan se ut när intervjudeltagarna tampas med den språkliga barlast – de konnotationer och möjliga meningsinnebörder – som feminist- respektive könsmaktsbegreppen för med sig in i deras vardagsverklighet. Hur de subjektivt bedömer att orden meningsutfylls får konsekvenser för hur de praktiskt tycker sig kunna använda dem. Jag läser det som att deras brottnings handlar om hur benämningarna i sig potentiellt är könade eller genuskodade och därmed i förlängningen potentiellt kopplade till inkluderings- respektive exkluderingspraktiker. Vad behandlarna i de här exemplen främst uppehåller sig kring är hur och på vilka sätt, feministiska perspektiv och tänkesätt skulle tänkas uppfattas könsligt kodade i bemärkelsen förbehållna enbart kvinnor.

Hos vissa rörde sig det problematiska i frågan kring självbenämning inte om feministbegreppet, dess innebörder eller konnotationer. De reservationer som berättades fram i dessa fall var inte främst kopplat till köns/genusperspektivets inriktning, innehåll eller vara eller inte vara, utan hörde snarare samman med svårigheter att identifiera sig med själva terapeutrollen utifrån de föreställningar man hade om denna. Någon påpekar att: ”[J]ag har inte haft fokus på att se mig själv som terapeut och det har säkert med min bakgrund att göra”. Hennes utbildningsmässiga förankring som socionom gav en tydlig anknytning till ett strukturellt tänkande som hon i någon mån upplevde stå i motsatsställning till de mer individcentrerade förväntningarna hon ansåg att terapeutrollen innebar. Förväntningar hon aktivt ville göra motstånd mot, välja bort och inte okritiskt identifiera sig med. En annan person lyfter fram att bristen på överensstämmelse mellan det utrymme som hon upplever att terapeutrollen erbjuder och hennes tidigare grundlagda feministiska lojaliteter bereder henne svårigheter med självbenämningen eftersom hon inte vill se sig som terapeut:

[J]ag har aldrig identifierat mig som terapeut. Det var liksom det som jag inte kunde. Det var helt enkelt det jag valde bort. [...] [J]ag tror att jag hade något slags behov av - - jag ville ha något svar – förstår du? – jag ville ha någon hjälp med det här [könsmaktsperspektivet]. Och jag fick inte det, och det knäckte mig så pass mycket så att jag kunde inte gå vidare med det. Av olika skäl så fick jag inte ihop det tillräckligt mycket.

Den upplevelse av oförenlighet som intervjudeltagaren upplevde mellan terapeutrollen och de feministiska utgångspunkterna ledde fram till att den här intervjudeltagaren slutligen bestämde sig för att vara verksam på annat sätt istället. Att arbeta under former och utifrån en roll som hon upplever som mer kompatibel och försvarbar i förhållande till den feministiska förankringen.

Exempel på personer som hävdar att självbenämningsfrågan snarast tycks vara av underordnad betydelse finns också. I följande intervjuцитat framgår varför intervjupersonen inte ser den som särdeles angelägen:

Det spelar inte så stor roll för mig. Det kunde säkert vara både det ena en gång och det andra en annan gång va. [...] Alltså jag känner inte nåt behov av att kalla mig feministisk terapeut. Och dels tror jag det har att göra med att det känns väldigt kategoriskt på något sätt, för att jag tror inte jag är det jämt. Jag tror att det finns säkert tillfällen då jag... kan säkert vara väldigt traditionell, eller jag vet inte...

I denna persons utsaga kopplas tanken om en explicit positionering som feministisk terapeut bland annat till idén om ett eget personligt behov som bevekelsegrund eller motiv. Variationer på samma tankefigur återkommer i följande två personers intervjuцитat som därutöver färgas av en hållning där de hävdar att en mer explicit positionering är överflödigt eftersom de menar

att deras perspektiv och utgångspunkter kommer att framgå av förhållningssättet till klienten och tydliggöras genom relationen allteftersom. Med följande ord formulerar de sina motiveringar:

[J]ag har inget behov av att, att tala om att jag är feminist för jag tror att den som är intresserad dom märker det ändå. Och vill dom prata om det så är det helt okej. Ungefär så.

[J]ag nämner det på min hemsida. Att jag jobbar med makt. Men alltså jag går inte ut med - - I övrigt skriver jag ut min grundprofession och leg psykoterapeut. Det är det jag skriver. Och sen så får dom ju upptäcka det när dom möter mig. Jag tänker så här: det märker dom i relationen med mig. Jag behöver inte gå omkring och säga att jag är en massa saker eller att jag står för en massa saker. Jag känner att jag har inte ett så stort behov av det. För min egen del. Dom lär märka det.

Genom talet om att de själva fjärrar sig från tanken att egna behov skulle vara styrande motiv utesluter de indirekt möjligheten att helt andra orsaker skulle kunna ligga till grund för en öppenhet och genomskinlighet med den egna feministiska förankringen. Att det sist beskrivna sättet att reflektera tilldrar sig min uppmärksamhet är främst för att dess individualiserande anslag konnoterar en förståelse om att bevekelsegrunden till en explicit och tydlig positionering skulle vara terapeutens egna, personliga behov eller egna privata agenda. Detta sätt att resonera står i stark kontrast till hur samma förfaringssätt presenteras utifrån litteraturen om feministisk terapi – där tanken är att tydlighet i positionering främst är tänkt att stå i klientens tjänst. Där argumenterar man för genomskinlighet som en sorts 'konsumentupplysning' byggd på tanken att samtliga terapeuter, feministiska eller inte, kommer in med perspektiv som i förlängningen får konsekvenser av avgörande betydelse för den behandling och det bemötande som klienten får och att det mest rättfärdiga är att vara öppen och tydlig med dessa så att klienten själv kan ställning till vad som verkar vettigast och passar henne eller honom bäst. Tanken om informerat samtycke och att som terapeut vara öppen med sina utgångspunkter för att underlätta för klienten att fatta självständiga beslut beskrivs ofta som en av hörnstenarna i ett feministiskt terapeutiskt projekt där etikspörsmål rörande klienträttigheter och behandlaransvar är centrala i diskussionen. Öppenhetsstrategin är också ett led i en strävan efter en önskad avmystifiering av den terapeutiska processen och terapeutrollen som sådan (Brown, 1994; Marecek & Kravetz, 1998a).

Att lämna ut eller utelämna – dilemman i positioneringen inför andra

Om jag inledningsvis främst har tittat på hur intervjupersonerna tänker kring sin positionering och självidentifiering inåt, för sig själva, övergår jag i denna andra del till att utröna hur de pratar kring positionering, presentation och beskrivning av sig själva utåt, i förhållande till klienter, kollegor, studenter eller personer i terapihandledning.

När det gäller positionering utåt är spännvidden på intervjupersonernas förhållningssätt ganska stor. I allmänhet tycks man tillämpa lite olika strategier beroende på vem man har att göra med. Bevekelsegrunderna till större eller mindre öppenhet och tydlighet skiftar om det är kollegor, klienter, studenter eller handledda som avses. På den ena sidan kontinuumet befinner sig de som har gjort en öppen presentation till ett utmärkande drag i sin behandlingsstrategi och sitt sätt att positionera sig i förhållande till kollegor. Så här kan det låta när personer ur den falangen pratar om presentation utåt:

Man undervisar ju lite grann hur man tänker, man varudeklarerar sig ju när man jobbar på det här sättet, som man traditionellt inte gör som terapeut.

Ja vi har ju varit väldigt tydliga med att vi vill utveckla arbetet med kvinnorna och att vi har en förståelse utifrån ett maktperspektiv och vi har pratat om det och gått ut med det.

Och sen i förhållande till kollegor då [hostar, medveten, ironisk suck] där försöker jag ofta att det inte ska märkas. [skratt] Nej, det ska jag inte säga att jag ofta gör så. Alltså, tillsammans med mina psykologkollegor – vi är väl ungefär 25 inom psykiatri – så finns det väl ingen som tvekar om att jag håller på med såna här frågor.

På den andra sidan kontinuumet, där majoriteten intervjudeltagare befinner sig, kan en större försiktighet skönjas. Här följer ett exempel som får illustrera den mer återhållsamma och avvaktande hållningen:

Alltså skulle jag få frågan så skulle jag ju aldrig förneka det. Jag går inte omkring med en skylt att ”jag är feminist” i alla sammanhang, men...eh [...] jag är det utan att nödvändigtvis alltid sätta en etikett på det. Skulle jag däremot få frågan så skulle jag...jag skulle inte säga att ”nej, det är jag inte”.

I ovanstående intervjupersons värld är det feministiska perspektivet ingenting hon skyltar med även om hon menar att hon inte aktivt skulle förneka sina utgångspunkter om någon skulle fråga. Uttalandet pekar i riktning mot att ett medvetet utelämnande finns med som en tänkbar möjlighet även om hon här betonar att det inte aktivt tillämpas. Flera intervjupersons utsagor ger sammantaget en bild av att det på intet sätt är lika självklart att officiellt och öppet positionera sig med utgångspunkt i sina feministiska perspektiv, som utifrån andra mer traditionella och vedertagna psykoterapeutiska inriktningar såsom till exempel kognitiva eller psykodynamiska. En strategi som intervjupersonerna tillämpar är att de använder sig av kompromissande omskrivningar som gör att de kringgår själva feministbegreppet, men samtidigt deklarerar det innehållsliga i vad de anser att det står för. Här kommer ett exempel:

Jag är kanske inte så explicit, det är jag nog inte, utan i ett handledningssammanhang så säger jag ju lite grann om min bakgrund, om min teoretiska bakgrund, och då säger jag att ”en viktig del av det jag måst tillägna mig under min yrkeshistoria det är könsperspektiv och det har också en stor betydelse för hur jag tänker kring psykologiska frågor”, så säger jag nog. Så jag tror inte att jag kallar mig feministisk handledare, jag deklarerar mig inte så, men däremot så deklarerar jag *alltid* att ”det jag också har plockat in lika väl som psykologiska teorier, det är könsperspektiv, för det har det varit fullständig avsaknad av. Och det tycker jag är viktigt” också så vidare. Och sen om det skulle komma till en diskussion om jag är feminist eller inte, då skulle jag svara på det. Alltså om man vill veta i såna termer, men ofta blir det inte sån diskussion.

Så som jag uppfattar strategin att svara på direkta frågor men däremot inte självmant tillhandahålla eller öppet erbjuda det feministiska perspektivet skiljer det sig ofta från sättet intervjupersonerna med betydligt större självklarhet och tydlighet offentligt framhåller andra utgångspunkter. Möjligen påverkar det också åhörarnas benägenhet att fråga vidare. Detta selektiva sätt att presentera sina perspektiv ger intrycket av att det för en del av intervjudeltagarna tycks finnas anledning att i vissa sammanhang medvetet undanhålla eller dölja de feministiska utgångspunkterna. Som ett resultat framstår också könsmaktsperspektivet sällan, eller nästan aldrig som primärt, utan snarare sekundärt eller komplementärt i förhållande till andra riktningar som man är skolad i och identifierad med.

Flera intervjupersoner anger lite olika skäl som motiv till att de är mindre explicita i sin framtoning av det feministiska könsmaktsperspektivet än med andra utgångspunkter. En anledning som presenteras är en allmän terapeutisk hållning som går ut på att man i relation till sina klienter prioriterar att inte ta så stor plats själv:

[A]lltså jag gör det inte explicit på det sättet med patienter därför att jag tänker att jag vill inte ta så stor plats. Alltså jag vill vara lite försiktig med att liksom bre ut mig. Men däremot försöker jag ju vara explicit i mitt förhållningssätt, så där som jag sa, att verkligen tala om vissa saker och då tänker jag att...om det här är en person som är feminist själv, vilket ju händer ganska ofta, för det

är mycket unga tjejer, då kommer hon att förstå, hur jag jobbar. Och ibland så frågar ju folk och jag menar gör de det, jag menar det är klart då blir det ju ibland så där att vi pratar liksom om feministiska saker. Men i förhållande till patienter så försöker jag genomgående att inte vara så framträdande, som person, så därför gör jag inte det. Eh, men däremot svarar jag ju naturligtvis alltid på frågor. Och ibland kommer jag med lite extra information också, just därför att jag tycker att det hör till för att bygga upp ett förtroende. Om personen frågar mig vad jag har för teorigrunder och så, då försöker jag att berätta det.

En annan person uttrycker liknande tankegångar om att tillämpa stor varsamhet inför att ta upp tid och plats med sin egen person i terapirummet när hon berättar om till vem och på vilka sätt hon tydliggör sina utgångspunkter eller väljer att inte omnämna dem eftersom hon räknar med att de automatiskt framgår av förhållningssättet:

Ja alltså till kollegor gjorde jag det, och på arbetsplatsen. Och ja, när man träffade andra. Jag tror inte jag gjorde det med klienterna... kanske någon enstaka gång och då var det ofta mot slutet. För mot slutet så tyckte jag att då kunde jag också - - jamen, då blir man mer vanlig människa än terapeut. Men där tror jag att jag inte gjorde det där var för att jag inte ville störa, för då blev det någonting som jag var som skulle komma in i rummet. Utan då tänkte jag att det är ju ett förhållningssätt som visar sig, att jag är feminist och terapeut. [...] Och också för att jag kände att det är ju inte min uppgift som feminist och terapeut - - de måste ju inte nödvändigtvis bli feminister - förstår du? Det är ju liksom inte det som är min uppgift. [...] Så att det var lite det jag var rädd för om jag säger att jag är feminist och om det då blir det en identifikation då är risken att så ska de bli terapeuter. Eller terapeut och feminist.

En variation på samma tema, men med ett mer uttalat psykodynamiskt färgat inslag som behandlar vikten av en neutral terapeut, lyder:

Men när jag tänker på det så...så...där kan man ju säga att, på sätt och vis, när det gäller att gå ut med det så krockar det lite grann med den grundläggande rollen att vara en neutral eller abstinert terapeut så att säga. [...] Ja, alltså med...med den neutraliteten som ligger i... i... psykoterapeutidentiteten. Med det som är abstinensregeln så att säga va. Men jag vet inte riktigt säkert - - jag har faktiskt inte tänkt på det. Så att när jag går ut eller när jag presenterar mig - nu har jag ingen hemsida ännu vi håller just på och tänker på det - så har jag inte tagit ställning till det.

Förutom den mer allmänterapeutiskt igenkännbara tanken om en varsamhet och ett värnande om det terapeutiska rummet som klientens fristad där terapeuten inte bör komma in och störa med för mycket av sig själv, samt den psykodynamiskt färgade kommentaren kring abstinensregeln, framkom andra bevekelsegrunder som framstår som mer specifika och unika i förhållande till just det feministiska perspektivet. Flera personer talade om behovet av en försiktighet utifrån förväntningar på eller konkreta upplevelser av negativa reaktioner och kritiskt, ofördelaktigt eller nedsättande gensvar från omgivningen, ofta från kollegor, när de tillämpat en mer explicit hållning eller framtoning. En intervjuperson uttrycker det i följande ordalag:

Så det är otroligt spännande att se hur man förhåller sig, bara till *ordet* makt va. Precis som ordet feminist, det väcker ju också så himla mycket. Om man frågar en grupp ”hur många är feminister här?” Ja, då är inte så hemska många som räcker upp handen. Och sen när man börjar prata om ”jamen, det är det här det betyder faktiskt. Om man tittar i en ordbok så är det det betyder. Så är det fortfarande inte många som är feminister?” Jo det är klart att det kan man ju ställa upp på, men ändå inte vilja kalla sig för feminist. Så att det kanske också är en bidragande orsak då - att helt enkelt inte skrämra bort folk. Om det skulle stå att man är en feministisk psykoterapeut.

I ovanstående uttalande vittnar intervjudeltagaren om sina erfarenheter av de negativa attityder som är förknippade med feministbegreppet och av hur personer hon träffat på som säger sig sympatisera med idéerna bakom, dock förhåller sig avståndstagande till själva benämningen. Hennes sätt att hantera detta är att själv på liknande sätt också distansera sig

från begreppet för att inte riskera att förlora potentiella klienter eller trovärdighet i förhållande till medarbetare och kollegor. Att aktivt förhålla sig till andras föreställningar och fördomar om feminism och anpassa sin egen hållning och framtoning därefter illustreras också av följande persons uttalande i vilket hon ifrågasätter om det överhuvudtaget är möjligt att vara privatpraktiserade terapeut och öppen feminist. Hon betvivlar att den omgivande kontexten verkligen medger något sådant och kommer in på de ideologiska föreställningar som omgärdar begreppet och hur hon tycker dessa får inverkan både på terapeutisk och forskningsmässig praktik:

[D]et är ju laddat att säga ordet makt. [...] [F]örutsättningarna är inte såna i samhället idag att - - jag tror att det är svårt att verka som privatpraktiserande terapeut om man kallar sig feminist. Alltså det är svårt att få folk att remittera. Alltså då tror de att man är politisk aktivist i terapirummet och det är inte sant! Alltså jag har ju personer i terapi som har helt andra politiska åskådningar än jag själv, och kommer från helt andra förhållanden. Och min målsättning är inte att ändra folks politiska inriktning. [...] [M]an borde kunna hävda det [feminismen, min anm.] också som vetenskapligt begrepp. Alltså att man utforskar vad könet, och makten som hör ihop med könet betyder. Att man problematiserar kön helt enkelt. Att det kallas feministisk forskning alltså [...] Men det är svårt att göra det i praktiken för att det finns så mycket fördomar och det är så laddat.

Att feminismen är behäftad med fördomar och ofta laddas negativt, samt att förutsättningarna i samhället ser sådana ut att det är svårt att som enskild behandlare gå in och bjuda motstånd för att få till stånd en förändring är uppfattningar och föreställningar som flera av intervjudeltagarna återkommer till. Likaså är rädslan för att genom tydlighet i förhållningssätt och positionering stöta bort eller skrämja klienter närvarande och påtaglig. Så här uttrycker en person varför hon inte anser sig kunna komma ut som feministisk terapeut offentligt och hur hon istället praktiskt hanterar sin positionering:

Alltså oförenligheten är väl kanske den att man kan inte gå ut alltför öppet och kalla sig feministisk terapeut. Jag står inte som sån i telefonkatalogen till exempel. Därför att folk har så olika laddning på begreppet feminist va, så det stöter bort folk tror jag. Däremot annonserar jag - - det står kvinnopsykologi i min annons. [skratt] Så att det är liksom en hint om att ja, det är ett område som jag har fördjupat mig i.

I ovanstående citat återkommer omskrivningsstrategin som exemplifierades tidigare. I detta fall tydliggörs att det just är feministordet som intervjudeltagaren anses koda som extra laddat, i motsats till det begrepp som hon istället offentligt presenterar sig utifrån nämligen kvinnopsykologi – som man indirekt kan förstå att hon därmed bedömer vara mindre stötande.

En sammantagen bild där intervjudeltagarna upprepat ger uttryck för upplevelsen av att det är ostrategiskt, riskfyllt eller rentutav omöjligt att offentligt och explicit gå ut och kalla sig feministisk terapeut eller vara tydlig med sina feministiska utgångspunkter målas efterhand upp när flera individuella historier läggs samman till ett större mönster på gruppnivå. Men något enstaka konkret exempel på det omvända, när en tydlighet kring de feministiska utgångspunkterna har varit gynnsamt, till fördel och fungerat strategiskt positivt, framkommer också. Ett motexempel alltså:

På psykologutbildningen har de ju periodvis frågat efter det. Det har funnits ett intresse för handledare med de här kunskaperna, så ett tag var jag väldigt efterfrågad som handledare när det här var som mest i ropet då. Så att det är nåt som de vet om på psykologutbildningen. Dels bland lärarna och dels har jag varit där tidigare och haft några föreläsningar kring könsperspektiv och sätt man kan jobba på då. Och också på psykoterapiutbildningen har jag haft några såna inslag några gånger. [...] Så där har jag väl tagit upp det och sen står det i min annons i tidningen då eller i telefonkatalogen så står det som ett område 'Kvinnopsykologi' står det. Och då brukar det hända att folk frågar att 'vad betyder det då?' och då får jag berätta att jag är intresserad av de här

frågorna och att jag har gått vidareutbildningar inom det och att jag liksom är intresserad av kvinnors situation och hur de hanterar sin livssituation och sin makt eller brist på makt. Ja så att de är väl så ungefär som det kommer upp... Och sen är det väldigt olika i terapier hur mycket det benämns och ibland händer det att det kanske inte sägs alls några såna ord, men man kan ju ändå prata om det utan att [långsamt, trevande] att man kanske behöver... benämna det särskilt.

Ytterligare ett exempel på en sorts trendbrott är när intervjudamtalen vid ett par tillfällen ger upphov till att de medverkande funderar kring vikten av att någon eller några faktiskt går ut och öppet positionerar sig som feministiska terapeuter och vilka de faktiska möjligheterna att göra så är. En intervjudeltagare reviderar under samtalets gång sin ståndpunkt och utmanar sig själv att mer specifikt tänka vidare på när det skulle kunna vara motiverat att öppet gå ut med sina feministiska utgångspunkter. En annan funderar över i vilken utsträckning hon utforskat möjligheterna att öppet gå ut med och upplysa om sina feministiska utgångspunkter och ställer sig frågande till i vilken mån hon verkligen testat sina frihetsgrader. Hon kopplar detta till det organisatoriska sammanhangets förutsättningar och spekulerar i om det skulle vara annorlunda om hon arbetade utifrån egen mottagning. En tredje spekulerar slutligen kring de eventuella klienter som skulle önska just den typen av perspektiv på sin behandling. Så här uttrycks de här tankegångarna med de tre intervjudeltagarnas egna ord:

Nej, men det tål att tänka på. När man skulle kunna göra det, eller när man skulle kunna välja att göra det för att det känns viktigt att göra det förstås.

Jag tror att skulle jag ha en egen praktik då skulle jag nog gå ut med det. Det skulle jag nog göra. Nu jobbar jag på en allmänpsykiatrisk mottagning, eh... [paus] Ja, man kan ju fundera över om man skulle testa frihetsgraderna: skulle det vara möjligt att göra det? Det är en intressant fråga. Skulle man kunna säga att – ungefär på samma sätt som att nån jobbar med tvång som specialitet – jag har en feministisk utgångspunkt i mina behandlingar?

Men jag tänker också på din fråga - - att det är klart jag kan också tycka att det är en poäng med att det finns såna som verkligen går ut och säger att "jag är en feministisk terapeut". Jag tror att det finns en stor grupp kvinnor, tror jag, som vill gå hos en sån.

Genom den kursändring och omorientering som de två ovanstående uttalandena inrymmer aktualiseras den grupp potentiella klienter som skulle kunna tänkas efterfråga och vilja välja en behandlare med feministiska utgångspunkter som grund för sin terapeutiska behandling. Klienter som – tvärtemot de antaganden som intervjudeltagarna vid upprepade tillfällen gör – i själva verket skulle uppskatta en positionering som innebar en tydlighet med dessa perspektiv. I sämsta fall resulterar de strategier som går ut på att bevara en vaghet eller otydlighet i en missriktad välvilja och malplacerad hänsyn gentemot just denna klientgrupp, och kanske även gentemot kollegor som delar feministiska intressen. Förmodligen är det dock ett annat klientunderlag och andra kollegiala kontakter som intervjudeltagarna avser när de formulerar dylika utsagor. Frågan är vem man stöter bort genom att positionera sig och vem man stöter bort genom att inte göra det, i vilken utsträckning man verkligen provat var gränserna går, samt var man främst lokaliserar sina lojaliteter.

"MAN BLEV LIKSOM EN LITEN VILDFÅGEL PÅ KLINIKEN" – narrativ om kamp, ensamhet, utsatthet och utanförskap

Det rubricerat som jag valt som upptakt till detta avsnitt fångar på ett talande sätt inställningen till arbetstillvaron inte bara hos personen som står för uttalandet, utan har en giltighet som går utöver hennes personliga upplevelse. Det är en beskrivning som flera av de andra intervjudeltagarna med stor sannolikhet skulle hålla med om speglar även deras erfarenheter. När jag har lagt ihop känslökodade ledord, uttryck och metaforik från olika enskilda intervjudeltagare som de använder för att beskriva hur de upplever att

könsmaktsperspektiven tas emot till ett gemensamt narrativ bestående av en kör av flera sammanlagda röster frammanas bilden av ett perspektiv som uppfattas som ”laddat”, ”kontroversiellt”, ”farligt”, ”brännbart”, ”hotfullt”, ”förbjudet” och ”konfliktladdat”. Ett perspektiv som är ”oerhört jobbigt och väldigt givande” att företräda då det samtidigt är både ”utvecklande” och ”slitsamt”. Könsmaktsperspektiv beskrivs i den kollektiva berättelsen som något som sätter igång ”jättestarka krafter” och har möjlighet att ”väcka jättemycket”. När man gör sig till representant för sådana perspektiv blir man enligt någon lätt en ”åskledare” och man riskerar att bli ordentligt ”ifrågasatt”. Det beskrivs som en ”kamp” som utkämpas ”i utkanten, i minoritet” och som präglas av ”utsatthet” vilket ibland resulterar i att man kan ”känna sig stukad”. I samma andetag som utsattheten tas upp aktualiseras samtidigt olika former för ”självbevaringsdrift” och ”självomhändertagande” och vikten av att ”vara rädd om sig”. I intervjudeltagarnas berättelser balanseras ständigt talet om påfrestningar med strategier för motåtgärder. Men först något ytterligare om de prövningar perspektivet sägs innebära.

Ett antal olika versioner på temat ’att råka illa ut’ i de organisatoriska sammanhangen till följd av sina feministiska åsikter framkommer i intervjumaterialet. Så här säger en intervjudeltagare apropå detta:

[D]et kostade *jättemycket* att vara drivande och att vi fick betala ett högt pris för det.

Den känslomässiga tonen i narrativen låter oss förstå att hanteringen av sammanjämkningen av de olika perspektiven är något som har inneburit ett ofta slitsamt arbete. Ett exempel:

[D]et är ju ingen lätt process det här att integrera med sig själv. De här perspektiven är ju någonting som man också får kämpa med tycker jag. Det är så lätt att vara blind för saker. Man behöver hjälp av varann för att lägga märke till saker.

Det är anmärkningsvärt att notera hur frekvent talet om ensamhet, och inte sällan också utsatthet, återkommer. Så här berättar någon:

De senaste 10-15 åren – i alla såna sammanhang som är mer mainstream, eller vad jag ska säga, så har jag upplevt att jag själv har fått ta fram det här makt- och könsperspektivet. Det har sällan funnits någon annan som har gjort det. Och ibland har jag haft tur och det har funnits nån som man kunde prata med. Så det har ju också varit en sorts kamp, kan man säga, där jag ofta har varit i utkanten eller i minoritet.

Att hamna i marginalen tycks medföra flertydiga konsekvenser för intervjudeltagarnas vidkommande. De vittnar om hur det kan ha både sina för- och nackdelar. Någon nämner att det feministiska perspektivet har legat henne i fatet i löneförhandlingssituationer och påpekar vidare att ”min feministiska framtoning på arbetsplatsen gjorde det svårt att få pengar till forskning”. Med denna typ av erfarenheter med sig i bagaget berättar intervjudeltagarna om hur de dock arbetar vidare. Till exempel utifrån motiveringens att:

[J]ag tror att kön måste lyftas upp i alla sammanhang för att det överhuvudtaget ska gå att göra nåt åt det. Så tänker jag väldigt mycket. [...] [M]en det är väldigt obekvämt många gånger att lyfta upp det för folk suckar och pustar och tycker det är jobbigt. Men jag tror, om vi ska få en förändring i vårt samhälle där också makten påverkas då måste det här med könsaspekten lyftas upp.

När ovanstående intervjudeltagare berättar om de överlevnadsstrategier hon begagnar sig av i självbevarande och självomhändertagande syfte som svar på de påfrestningar hon stöter på utifrån sina utgångspunkter är hon i gott sällskap. Utifrån medvetenheten om att engagemanget ofta kostar på, synliggör intervjudeltagarna genom sina berättelser de sätt på vilka de förhandlar med sig själva om graden av risktagande och hur de avvägnings de

slutligen gör är ytterst kontextbundna och sammanhangsberoende. Detta kommenteras till exempel av en person på följande vis:

Men sen hur man väljer det skulle nog bero på var man befinner sig och vad det är för klimat där. Och kanske – det har jag nog lärt mig mer med åldern – att fråga sig: vad vinner man på det och vad man utsätter man sig själv för?

Så här kommenterar en annan person sina strategier för de mer okonventionella val som hon träffat utifrån att företräda marginaliserade perspektiv, i förhållande till mer traditionella dito som hon skulle kunnat gjort, och som hon ser att andra gör:

Jag har liksom valt nån linje som gör det möjligt för mig att överleva här. Ja, det är som att man får hoppa från tuva till tuva för att liksom göra det möjligt för sig. Ja, jag kan tycka att jag har överlevt på kliniken, men alltså...ja... men...andra går nog andra vägar. Än mina vägar.

Ett av sätten som man söker motverka de beskrivna påfrestningarna är genom att stå i nära kontakt med andra som delar ens utgångspunkter och perspektiv. Majoriteten av de medverkande understryker – likt nedanstående person – någon gång under intervjusamtalet vikten av dialog och nätverkande:

För det [feministiska perspektivet; min anm] är ju samtidigt kontroversiellt, och man måste ha nåt eller några nätverk där man är på trygg mark i såna här frågor. Där man liksom kan fundera och reflektera över och prata om vad som helst som dyker upp, och där man står på trygg mark i allmänhet. I övriga sammanhang är det en avvägning hur mycket eller hur lite ska man ska gå på. Man får ju vara ganska omsorgsfull i hur man hanterar sig själv i såna här frågor. (...). Man kan råka ganska illa ut.

Då intervjudeltagarna vittnar om att de inte kan förutsätta organisatoriska kontexter präglade av en positiv inställning till de perspektiv som de själva anser som centrala och viktiga, och inte heller kan räkna med att någon annan kommer vara drivande i dessa frågor, återkommer flera av dem vid upprepade tillfällen till betydelsen av att själva skapa egna nätverk, fora och sammanhang. De former som intervjudeltagarna främst har använt sig av – förutom de kollegiala konstellationer som projektarbetena inneburit – beskrivs som företrädelsevis informella till sin karaktär. Man har exempelvis valt att samlas under läse- eller diskussionscirkelliknande former snarare än att organisera sig på ett mer formellt strukturerat sätt. Det resulterar å ena sidan i sammanhang som ger intryck av intimitet, trygghet och förtrolighet, men å andra sidan utgör dessa enbart undantagsvis grogrund för aktiviteter eller initiativ som når utanför de deltagandes krets, men detta tycks inte heller vara den primära avsikten.

Genom avsnittets gång har jag sökt visa på hur intervjudeltagarna å ena sidan berättar om påfrestningar som de tycker perspektivet innebär och å andra sidan lyfter upp de olika sätt som de motverkar och hanterar dessa på. En intervjudeltagare påpekar att ”det är ett otroligt intensivt och provokativt jobb. Man ifrågasätter dagligen rådande strukturer”. Att detta medför prövningar och är förenat med vissa påkänningar menar hon är föga förvånande eftersom perspektivet potentiellt medför ett ”systemutmanande arbetssätt”. Samma intervjudeltagare hävdar att om man verkligen tar perspektivet på allvar så innebär det ”ett paradigmskifte”. En annan intervjudeltagare gör gällande att: ”Man vet och känner hela tiden att man bryter mot normen.”

Det intervjudeltagarna ger uttryck för i sina berättelser är inte direkta redogörelser för någon öppen diskriminering, utan det handlar snarare om mer subtila former av särbehandling. Särbehandling som ibland har en positiv och ibland en negativ effekt på de särbehandlade.

Flera personer har – utifrån sina feministiska perspektiv eller sina specialkunskaper i kvinnopsykiatri – ansvarat för olika satsningar i större eller mindre skala, alternativt drivit speciella projekt som löpt över kortare respektive längre tid. I berättelserna kring ett utav dessa illustreras kanske tydligast dubbelheten i att operera från en plats i marginalen – att vara eller bli något av en ”outsider within” (Stanton & Stewart, 1995) när man utmanar den egna verksamheten och vardagssammanhanget inifrån. Intervjudeltagarna berättar att de till följd av projektinitiativet å ena sidan åtnjuter större frihet och ökat handlingsutrymme inom den egna organisationen, men å andra sidan också om priset av att befinna sig i vad som ses som periferin snarare än i det som definieras som centrum. Här låter jag två personer berätta om vad de tycker sig ha vunnit och förlorat på att vara drivande i dessa frågor:

[J]ag har ju respekt på kliniken. Jag menar, jag får ju nästan göra som jag vill. Det är ingen som kommer och säger ”nej gör så här”. Och det gällde också i X-projektet – vi kunde gå utanför, så var det ju på något sätt. Vi hade pengar och bestämde vad vi skulle göra, det var ingen doktor som kunde säga åt oss hur vi skulle göra, utan vi bestämde ju rätt mycket själva vad vi gjorde och inte gjorde. Man blev liksom en liten vildfågel på kliniken, det tror jag.

[V]i ju alltså fått status utifrån den synpunkten att vi har frihet – väldigt mycket fortfarande – [...] att jobba med idéer vi tror på. För att nåstans har vi fått, ja, nån form av kvalitetsstämpel, för dom som gav oss pengar trodde ju på oss – lyfte upp oss. Chefen fick *massor* av PR för den här kliniken – för att vi var så framsynta. Men det känns som vi har åkt en egen fil, vid sidan av, vi är inte huvudströmmen.

En annan aspekt som tas upp och problematiseras i förhållande till en del av dessa projektinitiativ är att de – bland annat till följd av sin vanligen kortlivade och tidsbegränsade karaktär – ofta blir tillfälliga punktinsatser som inte förändrar den rådande organisatoriska ordningen i grunden så som intervjudeltagarna hade hoppats. I flera intervjudeltagarberättelser framkommer att de feministiska ambitionerna eller maktperspektiven försvinner och bortprioriteras vid projektfinansieringens slut utan att de strukturellt förändrande ambitionerna förverkligats. En intervjudeltagare beskriver hur en ’trendkänslig’ överordnad – genom att tillfälligt plocka upp perspektiven och rida på den våg av politisk korrekthet som de för stunden erbjöd – tillskansade sig goodwill för egen del, bara för att i nästa vändning förpassa dessa utgångspunkter till en plats helt utanför dagordningen. Att uppnå mer långsiktiga förändringar där erfarenheterna och kunskaperna från de genomförda insatserna tillvaratas på längre sikt och införlivas i den ordinarie verksamheten är – förstår man av intervjudeltagarnas berättelser – betydligt svårare. I något fall är det som att deras ansträngningar i det närmaste får fungera som rättfärdigande alibi för de ansvariga inom organisationen som efter avslutat projekt utan vidare betänkligheter kan återställa ordningen med motiveringen att detta nu är perspektiv som är att betrakta som tillgodosedda. Projektinsatserna till trots, uteblir således all form av strukturell förändring och den dagliga verksamheten kan inriktas på andra frågor utan att status quo rubbats eller ifrågasatts.

SAMMANFATTANDE AVRUNDNING TEMA I

Betraktad utifrån ett anglosaxiskt perspektiv är det den snåriga mångfalden och rikedomen i en flera decennier lång tradition som gör begreppet och fenomenet feministisk terapi svårfångat. Ur en svensk synvinkel är förhållandet snarast det omvända – bristen och avsaknaden av en etablerad och levande diskurs gör sig gällande. Detta innebär att det stundtals blir strävsamt för intervjudeltagarna att förhålla sig till olika möjliga positioner eftersom de uttrycker en osäkerhet angående vad de kan tänkas innebära. Därför blir det följaktligen också mer begripligt att tala om sig själv som feminist och terapeut, snarare än att välja att använda ett uttryck som feministisk terapeut. När det gäller att definiera sig inåt uttrycker intervjudeltagarna ofta en svårighet att hitta fungerande självbenämningsprinciper

som adekvat speglar deras feministiska utgångspunkter. Det vanligaste är också att de medverkande väljer att kalla sig feminist och terapeut. Endast en person positionerar sig som feministisk terapeut. Beträffande positionering utåt, i förhållande till omvärlden, framkommer en försiktighet uttryckt i omskrivningsstrategier och medvetna utelämnanden. De feministiska utgångspunkterna är inte något som intervjudeltagarna offentligt framhåller med samma självklarhet som andra, mer traditionella perspektiv. I förlängningen framstår det feministiska som ett komplement eller ett tillägg i förhållande till andra etablerade psykoterapeutiska utgångspunkter som framhålls som huvudsakliga. Det går att konstatera att feministisk terapi på intet sätt tycks vara etablerat som fenomen eller koncept och därmed har inte intervjudeltagarna några givna, eller gemensamma, referensramar att tillgå i konstruerandet av sina utsagor och berättelser. Feministisk terapi framstår som ett i stort sett helt oetablerat begrepp på den svenska psykoterapeutiska kartan, även bland personer med ett uttalat och medvetet intresse för könsmakts- och genusperspektiv. I intervjudeltagarnas berättelser framkommer att de upplever att det ofta varit mödosamt och påfrestande att vara drivande i dessa frågor och i att söka införa perspektiven.

TEMA II: FEMINISTISKA UTGÅNGSPUNKTER OMSATTA I TERAPEUTISK BEHANDLINGSPRAKTIK

Vilka praktiska konsekvenser och implikationer får en feministisk hållning i den dagliga psykoterapeutiska gärningen? Hur skiljer sig psykoterapeuter med feministiska utgångspunkter från andra terapeuter? Feministiska terapier från icke-feministiska? Vad kan tänkas vara utmärkande drag för feministisk terapi eller terapier med utgångspunkt i ett könsmaktsperspektiv som avgränsar dem gentemot allmän god terapeutisk praxis? Och hur tar sig feministiska utgångspunkter konkreta uttryck i behandlingsrummet? I examensarbetets andra tema behandlar jag några av de tankegångar som jag funnit mest centrala av dem som intervjudeltagarna framförde i relation till ovanstående problemformuleringar. Under den inledande rubriken avhandlas främst *hur* de tar sig an och söker besvara frågeställningen – utifrån vilka förhållningssätt de redogör för de feministiska utgångspunkternas inverkan på den terapeutiska praktiken. Fokus för temats andra del är olika strategier för att implementera könsmaktsperspektiv samt intervjudeltagarnas redogörelser av dessa strategiers konkreta konsekvenser.

Det feministiska i praktiken – ett perspektiv som kommer per automatik eller med stor ansträngning?

Att besvara den centrala och samtidigt tämligen intrikata frågeställningen hur feministiska utgångspunkter kommer in i, transformerar och omsätts i terapeutisk praxis är en utmaning som kräver reflektion och syntetisering av erfarenheter snarare än enbart rak rapportering från intervjudeltagarnas sida. För vissa är detta en utmanande och svår uppgift, för andra förefaller det relativt enkelt och okomplicerat att i punktform sammanfatta det som de ser som de primära och centrala delarna.

Ett faktum som sannolikt underlättar för några av dem är att de själva har skrivit och publicerat sig kring dessa frågor och därför tidigare har haft anledning att tänka aktivt och formulera sig tydligt på området. I sina beskrivningar under intervjusamtalet faller någon tillbaka på och refererar det som hon tidigare varit med och sammanfattat skriftligt. Så här låter det då:

[V]i skrev fem konsekvenser i bemötande och behandling när vi försökte liksom koka ihop 'vad är det vi håller på med?' och då har vi de här rubrikerna: Att möta kvinnan där hon är, Att kvinnan är expert på sig själv, Begripliggöra istället för att sjukförklara, Att vidga perspektiven, Behandlingsrelationens betydelse.

Samma person förtydligar vidare innebörden av några av de olika punkterna:

Till att börja med så tyckte vi ju att vi måste möta kvinnan där hon är, ganska mycket på hennes villkor. Alltså det handlade om att stärka hennes egenmakt. Och då måste man också vara lyhörd och ha en ödmjukhet inför maktskillnaderna som finns i förhållande till oss som behandlare. Att hon är i underläge när hon kommer. [...] Vi tyckte att tröskeln till att ta kontakt med oss skulle vara så liten som möjligt. Det skulle inte behövas nå remiss utan dom skulle kunna få ringa själva. [...] Och vi tyckte inte att de skulle behöva gå via andra bedömare. Sen var det ju också så att en del av dom som ringde var väldigt negativa till att komma till psykiatrin. [...] Så då försökte vi ordna lokaler på andra håll och kanter. [...] Så lyhörda för hennes önskemål för att göra det möjligt att etablera en relation. Och också väldigt lyhörda för vad det var hon ville jobba med. Att börja där hon är. Verkligen. Och hennes egna ord på det hon vill börja jobba med. [...] Att vara varsam med maktskillnaden mellan oss.

Denna intervjudeltagare berättar om hur hon och de som hon samarbetar med strävar efter att ta in och förhålla sig till ett maktperspektiv på olika nivåer i den terapeutiska situationen. Ansträngningar kring att aktivt fundera över hur devisen att möta klienten där hon befinner

sig kan omsättas i konkreta behandlingsmässiga termer tydliggörs genom olika vardagsmässiga exempel med hög konkretionsgrad. Hon berättar vidare om ambitionen med en bred ansats:

Men sen var det ju också det här att erbjuda den enskilda kvinnan möjlighet att förstå det hon var inne i på så många olika sätt som möjligt. Att vi utifrån att vi hade en ganska bred tolkningsram också gav henne möjlighet att förstå och att sätta in det hon berättade i ett sammanhang. Som också inkluderade då ett könsmaktsperspektiv, ett flergenerationsperspektiv, ett individuellt perspektiv, ett relationellt perspektiv och också ett samhällsperspektiv.

Intervjudeltagaren vidareutvecklar därefter sina tankar kring samhällsperspektivets innebörd inom individualterapiens ramar i det att hon pekar på vikten av att ta hänsyn till ”grundläggande livsvillkor” som till exempel ekonomisk status, arbetssituation eller arbetslöshetsituation och andra livsbetingelser kopplade till den materiella existensen. Redan i detta inledande exempel finns flera av de viktigaste och mest centrala delarna av hur intervjudeltagarna definierar att deras feministiska utgångspunkter omsätts i praktiskt behandlingsarbete sammanfattade och inbegripna. Jag kommer att återkomma till och vidareutveckla dessa aspekter under senare rubriker i temat men först lite mer om *hur* och på vilket sätt intervjudeltagarna tog sig an frågeställningarna på detta område.

Om vissa, som jag ovan påpekade, hade haft anledning att tidigare formulera sina tankar kring omsättningen av feministiska utgångspunkter i praktisk behandlingspraktik så verkade intervjusamtalen för andra utgöra ett första tillfälle att söka sätta ord på hur könsmaktsperspektiv eller genusteoretiska utgångspunkter konkret påverkar deras yrkesutövning. Därmed färgas deras sätt att berätta på ett tydligare sätt av en kamp med orden och jag anar mer av en pågående intellektuell ansträngning i syfte att få styr på det innehållsmässiga för att kunna besvara frågan. Nedan följer ett första exempel på en person bland dem som säger sig ha svårt att svara på hur de feministiska utgångspunkterna omsätts i behandlingsmässig praxis. Så här svarar hon när jag ställer om frågan i syfte att få henne att förtydliga sig:

Men jag märker att du är ute efter nåt sätt att - - eller du skulle gärna vilja veta hur de här teorierna påverkar mitt sätt att jobba, men det känns inte som det är så - - jag har inte riktigt kläm på precis hur det inverkar. [...] [J]ag tror inte jag har nåt mer svar på de frågorna än det jag redan har sagt för det handlar ju som du säger så mycket om tyst kunskap också. När det blir integrerat i ens sätt att tänka så då finns det som en bakgrundkunskap som man har med sig hela tiden.

En tendens till ovana att konkret formulera hur de feministiska utgångspunkterna tar sig behandlingsmässiga uttryck i terapirummet och i behandlingsrelationen, samt en svårighet att sätta ord på sätt på vilka de omsätts och påverkar praktiskt kan skönjas bland flera intervjudeltagare. Låt oss lyssna till några flera röster som i likhet med i det tidigare exemplet uttrycker sig i tämligen generaliserande och allmänna ordalag, för att därefter gå vidare och extrahera några gemensamma tendenser bland dessa och analysera dem närmare. Men först ytterligare några intervjudeltagarröster som exempel att sedan utgå från alltså:

[D]e här sakerna kommer ju in i terapin men inte kanske som någon särskild fråga, utan det är ju också på det här planet – upplever jag – att det blir som en tyst kunskap som man har med sig när man sitter där som terapeut eller som handledare.

Men jag tycker jag att jag jobbar feministiskt fortfarande. Jag jobbar med mina patienter med det här perspektivet. Och ofta gör jag det utan att ens tänka på att det är det jag gör.

[J]ag har ju inte lärt mig nån speciell teknik som, som handlar om det här med kvinnomaktspsykologi eller nåt sånt. Utan det känns som det har man fått integrera själv. [...] Men

jag tycker att det blir på nåt sätt en konsekvens att man integrerar det här i sitt eget sätt att tänka så att ibland är det nog lite svårt att veta vad som är vad som är en teknik och vad som är en själv. Man tar ju in det i sig själv också.

[J]ag gissar att det avspeglas i sättet som jag arbetar på utan att jag tänker särskilt mycket på det därför att efter ett tag så blir det så en del av ens sätt att arbeta på. Men sen finns det ju alltid mera att bli uppmärksam på och man har ju alltid blinda fläckar i alla fall fast man har den här medvetenheten så att... så att jag försöker ju tänka på såna här saker efter jag har haft samtal. Så när jag sitter och skriver ner några rader kring vad vi pratade om och så, där då kan det ju komma in såna här tankar, men medan jag sitter tillsammans med min klient så har jag nog sällan de här sakerna verbaliserade. De får komma efteråt. [...] Så att det är nåt sätt att handleda sig själv som man har efter, i pauserna mellan patienterna. Ja, så att det blir något slags sätt att förstå mera.

[J]ag har ju detta fokus hela tiden. Utan att jag, som sagt var, benämner det direkt så [...] ligger det där. Ständigt... I tankarna.

[J]ag tillämpar ju min kunskap om kvinnor och kvinnors liv – alltså den feministiska ståndpunkten – i mina behandlingar. Till slut sitter dom ju inte bara i teori utan de finns ju liksom i kroppen. De finns ju i sättet att förstå världen överhuvudtaget.

Ovanstående räckta citatexempel innehåller ord och uttryck som 'tyst kunskap' och 'bakgrundkunskap', formuleringar om att perspektivet finns 'automatiskt' eller utan att de tänker på det, att utgångspunkterna är 'integrerade' eller 'sitter i kroppen', alternativt är så mycket en del av dem själva som personer eller av deras arbetsätt att de som en konsekvens med svårighet förmår betrakta det de gör utifrån eller är oförmögna att anlägga någon form av metaperspektiv. Det samlade intrycket blir att könsmaktsperspektivet bland deltagarna i den här studien i väldigt stor utsträckning är något genomsyrande – en skärva genom vilken de uppfattar och tolkar världen. En skärva som inte är helt enkel att bryta loss och studera som enskilt fenomen avskilt från det behandlingsmässiga sammanhang som den är medskapare av. Genom de diskursiva strategier som här tillämpas och återkommer i flera enskilda berättelser och som, sett över hela materialet, bildar en väv av upprepning som blir till ett tydligt mönster framkommer bilden av att de feministiska- och könsmaktsmässiga perspektiven bildar en sorts fond eller raster genom vilken man betraktar, tolkar, förhåller sig till och begripliggör – inte bara sina klienter – utan världen som helhet. Som jag uppfattar det beskriver intervjudeltagarna sina feministiska utgångspunkter i identitetsliknande ordalag, alternativt konceptualiserar dem som en förförståelse eller en bakgrundkunskap som färgar och anger tonen utan att för den skull nödvändigtvis vara kopplad till specifika handlingar eller tekniker. Låt oss titta på ytterligare ett par exempel i samma anda, men i dessa fall med tillägget att de två intervjudeltagarna på ett tydligare sätt skriver in sin egen agens i den terapeutiska utväxlingen i det att de påpekar hur de så att säga aktivt *för in* perspektivet:

[M]an kan ju säga på ett sätt att jag påverkar patienten i och med att jag ställer frågor eller sammanfattar mina funderingar eller gör tolkningar ibland och då lägger jag ju in det här perspektivet.

Jag tror att dom [de feministiska utgångspunkterna; min anm] gör avtryck på olika sätt. Dom ger både intryck och avtryck. Om jag jobbar med en patient, så uppmärksammar jag vissa delar i patientens berättelse. Så har jag på mig dom glasögonen, jag ser med det filtret. Alltså det känns som att det finns automatiskt hos mig [...] jag lägger min färg i mina svar eller mina funderingar till patienten och osökt kommer vi ju in på såna här teman.

Ett sätt att förstå flera av intervjudeltagarnas hållning, som i ovanstående citat uttrycks med hjälp av metaforerna glasögon respektive filter, är att läsa den – och även övriga tidigare angivna exempel i samma anda – i analogi med det sätt på vilket bland annat Jeanne Marecek beskriver utgångspunkterna för förståelsen av feministisk terapi. Hon menar att vi ska förstå

det som ett filosofiskt ramverk snarare än som enskilda specifika tekniker eller som en teoretisk orientering (Marecek, 2001b). Vad som definierar terapi som feministisk är inte en räckta handlingar, utan snarare den underliggande filosofi som färgar dessa handlingar.

Sättet som tankefigurerna om det automatiska, det inbyggda, om en tyst kunskap, om det som sitter i kroppen eller fungerar som bakgrundskunskap alternativt förförståelse lyfts fram på av intervjudeltagarna för tankarna till något givet som finns där och tycks påverka tämligen automatiskt och utan större ansträngning från behandlarens sida när denna väl erövrat perspektivet, skärvan eller glasögonen för att tradera tidigare använd metaforik. Denna hållning av ett perspektiv som kommer nästan som av sig själv när man väl tillägnat sig det, kan kontrasteras med hur andra snarare talar i termer av en daglig kamp, en ständig strävan och som framhåller aspekter implicerandes hårt, pågående och medvetet arbete och idel tillkortakommanden. Tre röster uttrycker detta på följande sätt:

Ja, jag försöker hela tiden att omsätta praktiskt. Det är ju en ständig strävan så att säga, det är ju inte så att man tänker på det och så vet man att så är man där, utan det är ju en daglig strävan och en daglig insikt om tillkortakommanden, det måste jag säga. Verkligen. Så det är ett ständigt pågående arbete.

[D]et är ju ingen lätt process det här att integrera med sig själv, de här perspektiven är ju någonting som man också får kämpa med tycker jag. Det är så lätt att vara blind för saker. Man behöver hjälp av varann för att lägga märke till saker.

[M]ed åren så blir det mer och mer hisnande vad man får syn på och som man å andra sidan förstår hur mycket det är som man inte alls får syn på. För att det är ju inte särskilt lätt heller för man är ju själv socialiserad i samma anda och alltså jag tycker att det är en möda att behålla medvetenheten i olika situationer och påminna sig om när man har föreställningar till exempel om kön – förföreställningar om kön. Och när man bara halkar med i en tolkning eller en förståelse utav ett sammanhang. [...] [I]bland kan jag upptäcka att jag halkar med i det en lång stund och så plötsligt upptäcker jag... ja, är det nåt som gör att jag förstår att ”det är nånting som är fel, det är nånting jag missar eller det är nånting som jag liksom inte har -” och så när jag ser det så då blir jag nästan - - alltså det är nästan lite obehagligt vad många gånger som man antagligen *inte* ser det. På så sätt tycker jag att det är stora ord att säga att man är feministisk terapeut också, därför att det tror jag är jättesvårt. Jag tror att det handlar om en medvetenhetsprocess som man får kämpa med hela tiden för att överhuvudtaget lyfta fram andra perspektiv ur berättelser som man lätt missar annars.

Den sista av de ovanstående intervjudeltagarna uttrycker stor ödmjukhet inför svårigheten och komplexiteten i uppgiften att utgå från feministiska perspektiv och hitta icke-traditionella infallsvinklar på och alternativa förståelser av de berättelser som kommer fram i terapirummet. När hon delar med sig av sin egen utvecklingshistoria är det ingen linjär framgångssaga som målas upp, utan hon tar snarare fasta på det strävsamma i att uppmärksamma de egna begränsningarna och de ofrånkomliga tillkortakommandena som blir tydligare i takt med att medvetenhetsgraderna ökar och insiktsnivåerna djupnar.

STRATEGIER FÖR ATT IMPLEMENTERA KÖNSMAKTPERSPEKTIV

Det centrala i att problematisera makt

Bland intervjudeltagarna märks en stor angelägenhetsgrad inför att granska och aktivt förhålla sig till hur olika maktrelationer strukturerar verkligheten, påverkar livsvillkor och opererar både i och utanför terapirummet. Många uppger att just en problematiserande hållning till maktaspekter på olika nivåer är en central del av hur ett könsmaktsperspektiv omsätts i och påverkar den psykoterapeutiska behandlingspraktiken. Jag uppfattar det som att

intervjudeltagarna har en bred och generell ansats och betraktar makt som en ständigt närvarande storhet som verkar på skiftande sätt och tar sig skilda uttryck. Följaktligen oscillerar de mellan en rad olika nivåer när de berättar om och förhåller sig till ämnet. Jag tänkte visa på några av de olika nivåer som de uppehåller sig vid genom sättet som de exemplifierar utifrån sin psykoterapeutiska yrkesutövning. Någon anlägger till exempel ett uttalat individperspektiv på makt relaterat till klientens personliga livssituation när hon som behandlare undersöker maktspekter tillsammans med klienten under terapisessionen:

Dels så handlar det ju om att undersöka individens *egen* känsla av makt. Alltså makt över sitt eget liv, över sin livssituation, att undersöka det.

På frågan vad hon anser vara utmärkande drag för terapi grundad i feministiska utgångspunkter svarar en annan intervjudeltagare så här:

[D]els att man inte jobbar för en anpassning, och dels att man hela tiden jobbar med ett maktperspektiv både i rummet och i patientens val.

En annan person talar om maktspekter och under- respektive överordning förankrat i ett bredare samhällsperspektiv med fokus på situationella och relationella synvinklar på de klientberättelser som hon tar emot:

[J]ag lyssnar och tittar efter sånt som handlar om maktperspektiv. Som handlar om över- och underordning och som handlar om vad man har socialiserats till och vilken roll man har. Vad det är man lever upp till och i vilken utsträckning som det är yttre världens krav eller närmaste omgivningens krav eller... [J]ag lyssnar efter de ingredienserna i mina försök att förstå vad den här människan berättar. Alltså vilken historia den här människan berättar och vilken situation han eller hon lever i. Och det tänker jag mig är någonting som...som jag inte gjorde från början lika självklart alltså utan där skulle jag vilja påstå att man förvillas utav det man lär sig om bedömning och diagnoser och allt man ska göra [...] men att det är en stor fara – man tappar det perspektivet som alltså ger en betydligt bredare förståelse för ”varför är det så här för den här personen idag?”. Alltså egentligen i väldigt mycket mindre utsträckning, eller inte alls söka efter patologi hos personen alltså.

Invävt i ovanstående uttalande finns en berättelse om hur utvecklingen över tid har sett ut för intervjupersonen. Det framgår hur hon särskilt kämpar med att försöka behålla en bredare förståelse inom ramen av en tradition som hon anser fäster större avseende vid att söka efter intrapsykiska orsaksförklaringar än att ta ett vidare samhällsperspektiv i beaktande. En immanent kritik av bristen och avsaknaden av maktperspektiv inom psykologin och det sätt på vilket det psykoterapeutiska fältet försummat och förbisett dess betydelse uttrycks återkommande och utgör till exempel upptakten till nästa behandlares utsaga. Inledningsvis präglas den här intervjudeltagarens sätt att tala om fenomenet av en bredare ansats för att sedan leda vidare till en problematisering av maktdynamiken i terapeut-klientrelationen utifrån ett granskande av den egna positionen och identiteten:

Ja...jag tycker maktperspektiv är försummat inom psykologin. Och det kommer ju in i alla relationer överallt och det gäller då att vara väldigt uppmärksam på det hela tiden, rent allmänt, när människor berättar om sina liv och så. Sen är det ju då den här aspekten att i mitt möte med klienter så finns det en ojämlikhet ifråga om makt där det ju i regel kommer en människa till mig som lider medan jag inte pratar. Jag menar, jag kan ju ha ett eget lidande men det pratar ju inte vi om, så att jag har en helt annan position. Den här människan behöver hjälp och det gör inte jag i den relationen och det gör att vi har olika maktperspektiv eller maktposition. Dessutom så har jag ju det här med att jag har en lång utbildning. Och numera har jag förstått också att jag är ju äldre och att det har också betydelse. Äldre och ändå inte *för* gammal, [...] Och...ja, och det måste jag ju också beakta hela tiden, såna saker. Och jag menar det är ju inte bara det att jag är högtbildad och äldre, utan det är andra saker också: vit, heterosexuell, diverse, icke-invandrare.

Sättet som den här intervjudeltagaren avslutar sitt yttrande är unikt för materialet – det utgör ett pregnant undantagsfall att någon spontant uttryckligen tar upp och benämner andra kategorier utöver kön och klass som avgörande. I och med att hon konkretiserar och erbjuder genomsynlighet i processen att syna de egna privilegierna lyfter hon också fram en annan nivå av problematiseringen av maktaspekter. Hon synliggör och diskuterar den egna professionsmakten och pekar på överlappningar med andra personliga identitetspositioner kopplade till andra maktordningar och deras ömsesidigt komplexa, dynamiska interaktion. Annars är det i särklass vanligaste att intervjupersonerna sätter klient-terapeutrelationen under maktperspektivluppen. Just denna behandlingsrelationella nivå tycks vara mer tillgänglig och öppen för granskning än till exempel en analys av hur större strukturella fenomen och samhällseliga nivåer genomsyrar och konstituerar den individuella, personliga livsvärlden och subjektivitetsskapandet. Låt oss uppehålla oss vid ytterligare exempel som sätter sökarljuset på just klient-terapeutrelationsnivån:

ID: Ja, alltså konkret i mötet med patienterna så försöker jag att förhålla mig väldigt ödmjukt. Alltså först ...jag försöker...det första jag gör är att jag problematiserar makten i relationen.

IW: I relationen terapeut-klient?

ID: Ja. Så att jag gör tydligt vad det är för situation vi sitter i. [...] Och sen så handlar det om att lyssna in det patienterna säger utan att värdera för mycket och att undersöka tillsammans med patienterna vad och...men också erkänna mig själv, alltså erkänna mina kunskaper.

Även om inte alla berättar fram en hållning där det är det första de tar upp i klientkontakten uppfattar jag en samstämmighet bland intervjudeltagarna i deras inställning till nödvändigheten av att problematisera maktaspekterna i klient-terapeut relationen. Däremot skiljer de sig i sättet de tänker kring hur problematiseringen ska gå till och hanteras. I ett första exempel nedan ser vi hur en person talar om vikten av att vara medveten om och förhålla sig till skillnader i makt, medan personen i det andra exemplet talar om att dela med sig av sin makt – idén om en maktutjämnande strategi. Detta tyder på om inte en art-, så åtminstone en tydlig gradskillnad i förhållningssätt:

Att vara medveten om den maktskillnaden [i behandlar-klient relationen] och förhålla sig till den, den finns ju hela tiden mer eller mindre, men att man måste vara medveten om den och ödmjuk inför den och förhålla sig till den.

Alltså hur ska jag kunna dela med mig av min makt? Och det tycker jag har mycket att göra med vilken teknik man använder när man arbetar. Alltså i vilken utsträckning jag tycker att jag vet bättre än patienten eller inte.

Intervjupersonen i det sista citatet tar upp frågan om tolkningsföreträde och indikerar genom sättet att formulera sin inledande fråga den egna maktpositionen. Hon är den med mer makt i relationen eftersom hon också är den som mest uppenbart har möjlighet att potentiellt omfördela och omförhandla densamma. Följdfrågan blir om en maktutjämnning kan komma till stånd enbart utifrån den enskilda behandlarens önskan om eller strävan efter att implementera en sådan med tanke på att terapi försiggår inom ramen av en bredare samhällselig kontext och står under påverkan av andra förutbestämmande system som gör vissa positioner mer tillgängliga, möjliga och tänkbara än andra och som får till följd att somliga praktiker lyfts fram som varandes mer självklara medan andra hamnar i skymundan (jmf också tema IV s. 69).

Kontextualisera istället för att individualisera – om vikten av att lyfta in ett samhällsperspektiv

I den traditionella, terapeutiska kontext som intervjupersonerna vittnar om är det vanligen klienten – individen – och företrädevis dennas inre livsvärld som står i centrum för uppmärksamheten. Ett mer strukturellt förankrat socialpsykologiskt perspektiv där man i större utsträckning tar hänsyn till bland annat kulturella och ideologiska normsystem, yttre livsbetingelser, materiella villkor och socioekonomiska förutsättningar existerar förvisso också i de psykoterapeutiska huvudfårorerna inom vilka intervjudeltagarna skolats, men är något som de säger sig tillskriva avsevärt större betydelse än vad de anser vanligtvis är brukligt. De betonar starkt vikten av att sätta in saker i ett större, ofta samhälleligt, sammanhang och anta en kritisk, reflexiv hållning som ett sätt att låta sina feministiska utgångspunkter omsättas och avspeglas i behandlingsarbetet. Som en punkt på agendan kommer de då att införa ett synsätt där problemens och symptomens sociala etiologi potentiellt prioriteras i samma utsträckning som individualpsykologiska faktorer och aspekter. Så här uttrycker en intervjudeltagare det:

Så att vara feminist – tänker jag – handlar om att plocka in, eller för mig handlar det mycket om att ha ett samhällsperspektiv. Och ja, kanske ett kritiskt samhällsperspektiv. Som man faktiskt låter få komma in och få betydelse i samtalet och i förståelsen. För det är ju liksom det det handlar om – att [...] utveckla en ny förståelse för sig själv och för sin situation och för sina möjligheter att förändra den eller att göra någonting åt det. Och då tycker jag att det är en väldigt viktig del i förståelsen att plocka in, som sagt, både livet och samhället.

Den här personen talar om att låta det kritiska samhällsperspektivet genomsyra behandlingen och bli centralt betydelsebärande, samt att låta en ny självförståelse ligga till grund för förändringspotential och handling. I nästa citat betonar intervjudeltagaren vikten av ett både-och-perspektiv i förhållandet mellan det inre och det yttre. Hon understryker hur hon har ambitionen att synliggöra det sociala sammanhangets inflytande på de personliga upplevelserna och vill vara behjälplig i sökandet efter redskap att hantera både inre och yttre realiteter och möjligheter, samt kommenterar hur detta är kopplat till hennes feministiska utgångspunkter:

[S]om feminist är det viktigt för mig att hjälpa folk att se - - inte bara undersöka liksom inåt, utan att se i vilket sammanhang de lever. Och att hjälpa dom att hitta redskap att förstå och hantera både det som är inre konflikter och inre svårigheter, men också det som är relaterat till yttre förhållanden. Om det då är relationer eller om det är arbetsvillkor eller livsvillkor i övrigt [...] [I] lite bredare sammanhang alltså – hur människor har det i sin samhällsposition så att säga. Och fråga sig ”vilka ekonomiska villkor finns det? Hur ser omsorgsbördor ut?” Det är sånt här som jag tycker är jätteviktigt att synliggöra.

Att i hög grad kontextualisera istället för att individualisera, samt att måna om att i stor utsträckning införa ett samhällsperspektiv knyts i intervjudeltagarnas berättelser inte till vad som skulle kunna betraktas som god allmänterapeutisk tillämpning, utan kopplas mer specifikt till vad de anser är ett av de unika bidragen från en praktik grundad i en feministisk hållning och ett medvetet könsmaktsperspektiv. Ett förhållningssätt vars klara fördelar lyfts fram och understryks av intervjupersonen i följande citat:

[J]ag ser det som en styrka i mitt arbete att jag är feminist och därmed så ser jag den sociala strukturens påverkan och den tar jag med i mitt arbete. Och min inställning är att det förhoppningsvis är till gagn och att det gör att det blir ett bättre samtal, en bättre terapi.

Här talar behandlaren om på vilket sätt hon tror att de feministiska utgångspunkterna berikar den terapeutiska yrkesutövningen – men hur blir det om man vänder på perspektiven och ställer sig den motsatta frågan? Funderingar i omvänd riktning – det vill säga vad de

psykologiska och terapeutiska perspektiven tillför feminismen kringgärdas i allmänhet av tystnad. Om man ser till det som skrivits och publicerats av feminister verksamma inom det psykoterapeutiska området har svaret på frågan om den feministiska traditionen och det genusteoretiska fältet har något att erbjuda psykologin och terapin varit tämligen självklart. När man däremot vänt på frågeställningen och funderat över vad psykologin och terapin har att erbjuda feminismen har åsikterna gått isär och rösterna antagit betydligt mer ambivalenta tonlägen (Kitzinger, 1990).

Motstånd och brott med traditionen

Feministisk kunskap har en lång tradition av att genereras i oppositionell anda. En tillblivelseprocess förankrad i ett motståndsperspektiv mot missnöjet i en rådande könsordning och med en uttalad förändringsagenda. Hos intervjudeltagarna går missnöjes-motstånd tematiken igen som en röd tråd och flera av de strategier och hållningar som de identifierar som sina feministiska utgångspunkter omsatta i praktisk behandlingstillämpning kan läsas som en form av 'oppositional knowledge' (Marecek & Hare-Mustin, 1991; Marecek, 1999) alternativt som uttalad kritik mot delar av klassiska psykoterapeutiska deviser eller förhållningssätt som man upplevt som oanvändbara eller olämpliga. Eftersom deltagarna främst är skolade i en psykodynamisk tradition är det också utifrån denna de tar spjörn och definierar sina avsteg. (Under rubriken 'Ortodoxi kontra beredskap till avsteg' i tema III avhandlas också avsteg från traditionen ur en annan synvinkel – som en hanteringsstrategi för att motverka upplevelsen av oförenlighet.) De mest frekvent återkommande exemplen som förvisso innefattar långt ifrån alla intervjudeltagare, men som ändå upprepas tillräckligt ofta i det empiriska materialet för att utgöra en tendens handlar om att vara aktiv och explicit i relationen till klienterna, att eftersträva jämbördighet, samt innefattar klara avståndstaganden från specifika, avgränsade delar av de klassiska teorierna och tillämpningarna. Nedan åskådliggör jag detta med exempel.

Sparsamhet, alternativt varsamhet med tolkningar och undvikande av auktoritativa tolkningar är en sak som några av de medverkande tar upp för att illustrera hur ett tänkandet utifrån ett könsmaktsperspektiv har fått konkreta konsekvenser i det behandlingsterapeutiska arbetet och förändrat deras praktik. Så här berättar en av de medverkande:

[A]lltså, jag är väldigt försiktig när jag tolkar. För det finns ett möjligt våld i tolkning. [...] Alltså det är ju patienten som måste få hjälp i sitt sökande. Det är hon som ska göra tolkningarna själv egentligen. Jag kan duka fram. Så att där tror jag att jag också skiljer mig väldigt tydligt från mer psykoanalytiskt inriktade terapeuter. Och också på så vis att jag ger genuin respons. Ibland.

Likt ovanstående person säger sig flera intervjudeltagare vara betydligt mer aktiva i behandlarrollen än vad de föreställer sig att andra mer traditionellt psykodynamiskt verksamma behandlare utan feministiska utgångspunkter är eller vad de tidigare själva varit. Resultatet av den större aktivitetsgraden blir enligt flera av dem att de visar mer av sig själva som personer och att de är tydligare och mer explicita med sina utgångspunkter. Några talar om detta som en strategi i syfte att eftersträva en mer jämbördig position i förhållande till klienterna. Andra formulerar det också som en möjlighet till att ge klienterna tydlig förstärkning eller aktiv respons. Ett annat exempel på en förskjutning som några tar upp är att de i stor utsträckning strävar efter att trygga klienternas utrymme, att öka klienternas möjligheter att i hög grad påverka den terapeutiska situationen, den egna behandlingen och sättet som intervjudeltagarna i egenskap av terapiansvariga uppfattar klienterna och deras svårigheter.

Att rikta kritik mot DSM-systemet eller uttrycka skepsis och tveksamhet till att tvingas sätta diagnoser i psykoterapeutiska sammanhang är ett område där flera säger sig göra motstånd mot eller finna alternativ till det system de ingår i utifrån en kritik grundad i maktperspektiv med feministiska förtecken. Några tar mer konkret upp hur de problematiserar syftet med och användningen av det diagnostiseringskrav som de institutioner de är verksamma inom ålägger dem och berättar om hur de i den egna vardagspraktiken hanterar eller söker kringgå sådant som de anser orimligt. Så här beskriver en person sin hållning och sina strategier:

ID: [J] jag arbetar ju fortfarande inom en institution som ändå avkräver oss diagnoser enligt DSM. Och det är en ständig konflikt att sätta DSM-diagnoser, eftersom jag tycker egentligen inte att vi borde göra det i psykoterapisammanhang. Men det måste vi göra och då får man hitta sätt att förhålla sig till det så att man kan göra det på ett sätt som man kan stå för. Eller gå runt det på ett sätt som tillfredsställer institutionen, men som gör att jag fortfarande kan stå för vad jag gör.

IW: Vad är det för slags strategier som du tillämpar? Kan du konkretisera lite?

ID: Ja, jag är väldigt försiktig med DSM-diagnoser. Jag ger oftare beskrivningar. Alltså att jag ger beskrivningar av problematik. Där jag på olika sätt – inom ramen för vårt journalsystem – försöker foga in den information som jag tycker är mer väsentlig än DSM-diagnosen. DSM-diagnosen ger jag väldigt lite vikt. Eller ibland så sätter jag diagnoser som kanske inte en kollega skulle sätta på samma problematik därför jag tycker att det här blir en barlast för patienten och den är dessutom inte 'sann' alltså. Det här är ju ett framröstat diagnosystem som jag inte är överens med. Men däremot så vet jag ju vad kriterierna är – så jag vet ju ibland att den här patienten skulle kvalificera för kriterierna för den här diagnosen – men det är ju på grund av att man har röstat fram att ”så ska det se ut och då ska den diagnosen heta så”. Och då kan jag laborera med diagnoserna i viss utsträckning. Alltså jag kan ge symptomdiagnoser istället för att gå in på personlighetsproblematik, därför att jag tycker inte att det fyller någon funktion för patienten eller för förståelsen. Utan det är bara en stämpel i journalen som till och med kan vara till barlast. Och då låter jag bli. Även fast jag enligt institutionen antagligen borde. [paus] Ungefär så.

Samma person opponerar sig vid de tillfällena då hon upplever det som att hennes uppdrag blir att genom sina kliniska patientbedömningar legitimera den psykiatriska verksamheten. En verksamhet som hon anser är legitimerad utan att hon ska anbefallas begränsa sina patientkontakter till personer med den typ av svårigheter och symptom som gör att de kan kategoriseras under så kallade 'tunga diagnoser'. Så här säger hon:

[V]i ska arbeta med tunga diagnoser, alltså vi ska arbeta med svår problematik. Vi ska mota bort allting som inte är så kallad svår problematik. Så därför så finns det ju liksom en önskan att har vi patienter som kvalificerar för tunga diagnoser så ska det finns på papper så vi kan legitimera vår verksamhet. Medan jag tycker inte att jag är här i första hand för att legitimera psykiatris verksamhet, så det ägnar jag inte min energi åt att göra. Jag tycker att den är legitimerad i alla fall. Jag behöver inte jobba med att bevisa det.

Resultatet av de motståndsstrategier, den förändringstaktik och de subversiva hållningar som intervjudeltagarna berättar om bör i min tolkning inte läsas som enbart något reaktivt trots att de är genererade i oppositionell anda. Flera utav de omvandlingsstrategier som presenteras och som de medverkande begagnar sig av som ett motvärn till praktiker som de är kritiska mot innefattar proaktiva och nyskapande åtgärder i förhållande till hur de beskriver den egna psykologiska mainstreamskolningen och behandlingsmässiga vardagspraxisen.

SAMMANFATTANDE AVRUNDNING TEMA II

Intervjudeltagarna uttrycker olika stor vana vid att konkretisera hur de feministiska utgångspunkterna omsätts i behandlingspraxis. Några – främst de som tidigare har haft anledning att formulera sig skriftligt i frågan – kan tämligen lätt ringa in och beskriva vilka konkreta konsekvenser de anser att perspektivet får. Andra har svårare att formulera och

precisera sig. De feministiska utgångspunkterna framställs av intervjudeltagarna som ett underliggande perspektiv, en bakgrundsförståelse, snarare än en uppsättning särskilda tekniker. En grupp deltagares sätt att uttrycka sig kring omsättningen av könsmaktsperspektiven i behandlingspraktik indikerar föreställningar om att detta är något som sker i det närmaste per automatik. Andra framhåller snarast motsatsen – att tillämpningen kräver fortlöpande stävanden och idog ansträngning.

I huvuddrag har jag kunnat spåra följande centrala och återkommande punkter i intervjudeltagarnas berättelser som beskriver vad som är utmärkande för sätten som deras könsmaktsperspektiv omsätts i behandlingspraktik:

- att problematisera olika aspekter på makt och att aktivt och medvetet försöka förhålla sig till dessa både i och utanför behandlingsrummet. Detta gäller såväl i klient-behandlarrelationen och den egna positionen, som i livssfären i stort.
- en noggrannhet med att kontextualisera och att anlägga ett (kritiskt) samhällsperspektiv i det att man söker se och sätta in klienten i ett större sammanhang där man ger de sociala och strukturella nivåerna en framträdande plats.
- att inte sjukdomsförklara (patologisera) eller främst förlägga problem och svårigheter till en intrapsykisk nivå, utan visa en stor vaksamhet mot att inte oreflekterat eller automatiskt betrakta klienter ur ett ensidigt psykologiserande individperspektiv.
- en försiktighet med och stundtals en stor skepsis inför vissa delar av den gängse behandlingsmässiga praktiken t.ex. inför vissa delar av diagnostiseringssystemet och gentemot tolkning i klassisk, ortodox psykoanalytisk bemärkelse.

Principiellt sammanfaller dessa tankegångar med de typer av grundkoncept som presenteras i de anglosaxiska traditionerna av feministisk terapi som jag refererat till i bakgrundsavsnittet. När intervjudeltagarna ombeds nämna teoretiska eller kliniskt verksamma förebilder är det dock inte dessa de förhåller sig till, utan de uppger andra inspirationskällor och titlar inom det psykoterapeutiska kunskapsfältet. Några säger sig vara medvetna om att feministiska terapitraditioner existerar, men att de själva inte är bekanta med denna typ av grundkoncept eller väl orienterade i den litteratur som sammanfattar dem. De teoretiska inspirationskällor och förebilder de omnämner inom området behandlar andra delar av det terapeutiska kunskapsfältet. Trots detta finns det tydliga och framträdande överlappningar mellan grundläggande principer så som de formuleras i omnämnd litteratur på området och det sätt på vilket intervjudeltagarna säger sig omsätta sina feministiska utgångspunkter – eller som flera av dem själva ofta föredrar att benämna det: sitt könsmaktsperspektiv – i praktiken.

TEMA III: O/FÖRENLIGHETER

Då ytterst få av intervjudeltagarna uppfattar eller presenterar sig som 'feministiska terapeuter' utan flertalet snarare ser sig som och föredrar att benämna sig 'feminist och terapeut' (se tema I) blir det angeläget att undersöka hur förhandlingen mellan psykologiska och feministiska diskurser och positioner ser ut. Hur säger de sig få ihop ett genus- eller könsmaktsperspektiv med ett mainstreampsykologiskt perspektiv inom vilket de oftast samtidigt anser att frågor kring könsförståelser är bristfälligt behandlade och otillräckligt integrerade? Hur ser det ut med överensstämmelsen, eller frånvaron av densamma, mellan det psykologiska och det feministiska ur teoretiska, respektive praktiska infallsvinklar? Samma fråga aktualiseras också i förhållande till de olika personernas syn på sig själva i den professionsspecifika behandlarrollen. Hur hanteras och överbryggs de spänningar som uppstår? För att redogöra för intervjudeltagarnas tankegångar och synpunkter kring dessa frågeställningar avhandlar jag under detta tema ett berättelseområde som jag övergripande benämner förenlighet respektive oförenlighet.

Under analysarbetet med temat om förenligheter och oförenligheter mellan de feministiska och de traditionella psykologiska perspektiven i förhållande till teori, praktik och den professionella rollen föll intervjudeltagarnas narrativ i princip ut i tre olika grupper. En falang hade upplevelsen av en näst intill fullständig oförenlighet, ett annat kluster av röster såg inte några större svårigheter i att förena perspektiven och en tredje grupp talade i termer av en förändring i positiv riktning över tid, det vill säga där man sade sig ha upplevt en utveckling åt att allteftersom, och i växande grad, kunna få ihop de olika diskurserna och sin behandlingsmässiga praxis på ett tillfredsställande vis. Spännvidden i upplevelsen mellan de olika grupperingarna är alltså stor och kan beskrivas som två ytterlighetspositioner och en däremellan. Jag kommer tydliggöra dessa tre kluster under tematextens gång genom att visa på olika sätt som dessa tar sig uttryck. Parallellt beskriver jag olika hanteringsstrategier som intervjudeltagarna berättar att de använder sig av för att bemöta de spänningar som uppstår när perspektiven ska sammanföras. Grupperingsprinciperna interfolieras alltså med hanteringsstrategierna och skapar glidningar genom temats olika rubriker. Intervjudeltagarnas förhållningssätt till den psykodynamiska teorin avhandlas ingående i temats andra del.

ATT LEVA I TVÅ VÄRLDAR – ELLER INTE

Det höga priset för dubbla perspektiv och när oförenligheten blir ohållbar

En intervjudeltagare benämner processen att integrera de feministiska och psykologiska perspektiven som själva "knäckfrågan [...] just det här hur man får ihop bilderna". I fallet med den här intervjupersonen är det otvetydigt så att hennes uppfattning är att det är omöjligt att integrera hållningarna och hon frågar sig om, och i så fall hur, andra behandlare med genusperspektiv lyckas i detta uppsåt. Följdfrågan lyder:

Och om det är så att man får ihop dem – vad är det i så fall som man betalar för det? För jag tror ju alltid att det blir ett perspektiv som blir dominerande. Och det säger jag ju naturligtvis utifrån att jag tycker att det *inte* går att få ihop. Och för mig är det väldigt centralt. Att jag tycker att de faktiskt *är* oförenliga.

I det här uttalandet är intervjudeltagaren mycket tydligt med sin oförenlighetsståndpunkt. Hon berättar fram att mainstreampsykologiska hållningar och könsmaktsperspektiv i hennes yrkesmässiga erfarenhet är disparata fenomen som inte låter sig sammansmälta. När det ena perspektivet står i förgrunden sker det oundvikligen på bekostnad av det andra. Till skillnad

från flera andra intervjudeltagare är de feministiska tankegångarna inget tilläggs perspektiv – det utgör hennes primära teoretiska utgångspunkt och är också det perspektiv som hon rent kronologiskt först tog till sig.

Den här personen är verksam i ett organisatoriskt sammanhang där majoriteten av de kollegor som ingår i teamsamarbetet förhåller sig till ett könsmaktsperspektiv även om det inte finns något uttalat eller systematiserat genussynsätt på den behandlande verksamheten. Detta kan sägas vara en ganska unik arbetsmässig kontext som få av de andra medverkande vittnar om. Trots det delade intresset för feministiska tankegångar teammedlemmarna emellan vittnar intervjudeltagaren om de stora svårigheter hon har att integrera ett könsmaktsperspektiv med de mainstreampsykologiska diskurser som hon och hennes kollegor samtidigt har att förhålla sig till:

[A]lla har den här synen – alltså om könsmaktsystemet – men sen så blir det liksom ihopblandat med så mycket psykiatri och alla möjliga olika psykologiska teorier, så att det är som att man hela tiden existerar i två olika världar. Hela tiden. Minst två olika världar.

Resultatet av den beskrivna upplevelsen att befinna sig i två olika världar blir att tvingas till ett ständigt perspektivskifte, en färd mellan två oförenliga sfärer. En dubbelhet som enligt intervjupersonen får negativa konsekvenser både för det terapeutiska behandlingsarbetet och för hennes egen känslomässiga upplevelse:

[D]et går inte att både jobba i psykiatri och ha ett genusperspektiv samtidigt, utan man måste byta. Hela tiden byta mellan. Och det är ju otroligt frustrerande. Men jag tycker att det är liksom den bästa beskrivningen som jag kan göra av hur det är att jobba där. [...] Man måste leva i två världar. Det går inte att få ihop det, utan man måste hålla på och byta mellan hela tiden. Och jag funderar ofta över: vad gör det med behandlingen? Alltså, hur skulle behandlingen se ut om jag kunde ha ett genusperspektiv hela tiden? Och jag tror ju naturligtvis att den skulle kunna vara bättre. Och jag tänker ofta på hur mycket avkall jag gör på min egen övertygelse för att kunna överhuvudtaget fungera inom det här systemet. Och det känns ju inte bra. Det är ju väldigt... ja, det är väldigt svårt på många olika sätt.

Upplevelsen av att det är omöjligt att integrera och förena perspektiven kostar på och intervjudeltagaren misstänker att pendlandet mellan perspektiven får negativa konsekvenser för utfallet av själva behandlingsarbetet. Det framgår att hon som person får betala ett känslomässigt pris för att företräda ett perspektiv som är marginaliserat i förhållande till de dominant diskurser som är förhärskande inom den domän som hon är verksam inom. Talet om de dubbla perspektiven genomsyras av beskrivningar om begränsningar och tvivel, kantas av ifrågasättanden och sammankopplas med behovet att dryfta sina tankar med andra som är insatta i könsmaktsperspektiv för att försöka få fatt på något av allt det som intervjupersonen annars befärrar kommer gå henne förbi:

Jag kan känna att ”äh, jag skulle behöva diskutera det här med nån för att veta hur jag tänker” och det tror jag har att göra med det här att när man hela tiden lever med två olika perspektiv. [...] [J]ag känner hela tiden lite grann som att jag har någonting framför mig, alltså nånting som hindrar mig – att jag inte riktigt kan se hur det ser ut. Det upplever jag jätteofta. Att jag blir så här osäker att ”har jag tänkt rätt? Har jag tänkt igenom det här? Har jag förstått det här ur en feministisk synvinkel? Eller, vad är det som går mig förbi? Vad är det som gör att jag just nu inte kan se vilka konsekvenser det här får?” och det tycker jag är jättejobbigt. [...] Men det är nån slags rädsla hela tiden för att blir förd bakom ljuset för att jag känner mig så ensam i - - för att jag upplever att jag inte kan omfatta så mycket som jag skulle behöva. Och det är väl kanske en av anledningarna till att jag ibland känner att det här kan jag ju inte fortsätta med hur länge som helst. Att det är så otroligt jobbigt med den här känslan... att jag liksom inte kan ta ett steg tillbaka och få en överblick. Att kunna vara på någon slags metanivå. Utan jag känner att jag måste liksom gräva mig fram för att försöka få syn på ”vad är det egentligen som händer här?”. Och det tror jag har att göra med dom här dubbla perspektiven.

När intervjudeltagaren delar med sig av sina funderingar om hur länge det egentligen är försvarbart och rimligt att fortsätta färdas mellan världarna finns känslan av en tidsbegränsning närvarande. Genom hennes beskrivningar blir det tydligt att den övergripande organisatoriska kontexten är en viktig faktor som har avgörande betydelse för i vilken utsträckning tillämpandet av ett genusperspektiv är möjligt eller inte. Det är ingalunda något som enbart kommer an på den enskilda behandlaren intentioner och ambitioner utan som står i ett nära samspel med och är direkt avhängigt de strukturella villkor och kontextuella förutsättningar som behandlarna verkar inom.

Ett exempel på hur de strukturella begränsningarna tar sig konkret uttryck för en annan person är i konsekvensen att hon går miste om kompetens- och vidareutveckling av sin terapeutiska yrkesutövning utifrån ett genusperspektiv av den anledningen att hon helt enkelt inte har tillgång till en handledare som är mer kunnig än hon själv inom just detta område. Detta kommenterar hon med följande ord:

[Handledarna] kan förfärligt mycket mer om mycket annat, inom psykiatri och så, men alltså just när det gäller det här perspektivet så känner jag att jag står liksom med huvudet mot taket. Det finns inget utvecklingsutrymme annat än det utrymme som jag själv försöker skapa.

Det finns sålunda inga formaliserade traditioner, organiserade institutionella sammanhang eller systematiserad kunskap att falla tillbaka på utan det blir mycket upp till varje enskild behandlare med intresse för detta perspektiv att själv sörja för sin egen professionsutveckling på området.

Jag vill ge ytterligare ett exempel på ett utdrag ur en berättelse där frågan om ”organisationens betydelse för hur man kan utvecklas” står i förgrunden när talet om förenlighet och oförenlighet aktualiseras. Även i denna undersökningsdeltagares persons sätt att prata om sin praktik tydliggörs det att hon frågar sig om det är värt de personliga och känslomässiga påfrestningar det innebär att företräda ett könsmaktsperspektiv och själv försöka sammanjämka det med sin allmänpsykologiska praktik och i så fall hur länge. Så här uttrycker hon det:

[I] ett hållande klimat – i ett klimat som är tolerant och som är öppet och som är kritiskt och där det finns en pågående diskussion – tror jag att det skulle vara lättare för mig med det här [perspektivet]. [...] Men om jag är i ett otryggt klimat och jag inte är säker på att mina tankar ryms va, då blir det ju ännu mer smärtsamt för mig. [...] Jag kan känna att det periodvis kan vara så fruktansvärt jobbigt så att jag tänker att ”nej, men jag ska nog inte jobba med det här”. [...] [M]en jag tänker att jag har ju ändå något att bidra med, men att det är slitsamt.

Som jag läser de båda ovanstående rösterna bör de svårigheter de ger uttryck för inte tolkas utifrån individuell sårbarhet eller utsatthet utan måste ses mot bakgrund av vad det innebär att företräda ett minoritetsperspektiv i ett institutionellt sammanhang där helt andra utgångspunkter utgör norm. De erfarenheter som intervjudeltagarna vittnar om genom sina narrativ är ofrånkomligt inbäddade i en väv av förutbestämmande sociala relationer och strukturellt givna referensramar som möjliggör visst och begränsar annat (Davies & Esseveld, 1989).

För en person utgjorde omöjligheten i att få ihop perspektiven på ett tillfredställande sätt till slut grunden för ett beslut att lämna yrkesrollen som psykolog och behandlare och börja vara verksam inom ett intilliggande område istället. ”Av olika skäl så fick jag inte ihop det tillräckligt mycket” berättar hon och förklarar att diskrepansen mellan det egna feministiska engagemanget och de mainstreampsykologiska teorier och hållningar som presenterades på psykologutbildningen tilltog och kulminerade under programmets tillämpade delar. Under

momenten med handlett klientarbete där den egna terapeutiska rollen är tänkt att utmejslas blev det i ökande grad tydligt att vissa föreställningar som hade mycket lite göra med eller till och med stod i motsats till genusteoretiska dito var de som föreskrevs och värdesattes. Så här berättar hon:

Men när det kom till de här mer tillämpande delarna [på utbildningen; min anm] så upplevde jag ändå där fanns det ett rätt svar va. Då fanns det en teori [den psykodynamiska; min anm] som var så pass dominerande, så tongivande, att då tyckte jag att det var väldiga problem att få ihop. Både att få ihop mig själv, men också få ihop mitt feministiska både ställningstagande och engagemang med yrkespraktiken. Jag tyckte det var svårt att ha kvar ett samhällsperspektiv.

Genom sin beskrivning låter hon oss förstå hur en ojämn diskursiv kamp utspelades där ett traditionellt psykodynamiskt perspektiv hade en självklar hegemonisk ställning i förhållande till det betydligt mer marginaliserade feministiska som hon själv hade med sig sedan tidigare. Hon fortsätter berätta om hur positionen som feminist kunde accepteras och på sin höjd utgöra ett pikant tilläggsinslag så länge det inte utgjorde något reellt hot i form av anspråk på några genomgripande förändringar av status quo:

[J]omen det gick väl bra att vara feminist. Utanför rummet va. Det tyckte de var jättetrevligt, ”jamen det är jätteviktigt – kvinnors ställning i samhället”. Men jag upplevde aldrig att det fick några konsekvenser – alltså hur påverkar det teorin om man är feminist?

Och lite senare under intervjusamtalet säger samma person:

[J]ag tyckte det blev för trångt. [...] det här feministiska var svårt att få plats. Men jag tyckte också att min roll som psykolog... jag hittade ingenting. [...] Alltså jag kunde inte riktigt finna mig och känna mig bekväm i det. [...] Det fick jag inte ihop då va. Jag fick inte ihop det med det sätt som vi skulle bli terapeuter på.

Liksom i den här intervjudeltagarens berättelse framgår det även i flera andras att en feministisk hållning inte på något självklart sätt upplevs som förenlig med det sätt på vilket personer i terapeutiska yrken skolas in i sina professionsspecifika roller som behandlare. Två av intervjudeltagarna har på grund av vad man skulle kunna kalla ’oförenlighetsskäl’ valt att ägna sig åt andra uppgifter än terapeutisk behandling. Uppgifter som är kopplade till en yrkesroll där det tycks enklare och smidigare att komma till en förlikning mellan de professionsspecifika perspektiven och de feministiska utgångspunkterna än i behandlarpositionen. Även om andra väljer att stanna kvar och försöka förändra och påverka inifrån är det flera av dem som, utifrån de svårigheter som de beskriver är förenade med sammanjämningsprojektet, håller alternativa dörrar på glänt. Att ha privat verksamhet eller mottagning vid sidan av är det flera som tänker på som en möjlig nödutgång. Som en utväg i händelse av ett hårdnande organisatoriskt klimat, så rubricerar den här intervjudeltagaren det:

[A]lltså det är en del av skälet till varför jag jobbar lite grann privat – att ha en fot utanför. Att den dan som jag känner att jag av olika skäl blir för begränsad eller att jag måste göra saker som jag inte är med på [...] då vill jag kunna gå härifrån. Och ganska snabbt. Så det är min utväg ut, men jag har ju ännu inte behövt använda mig av den.

Att leva i två världar, tvingas till ständiga perspektivbyten och att inse att diskrepansen kan bli ohållbar är vad detta inledande stycke – som varit en framställning av oförenlighetspositionen – främst behandlat. I det kommande avsnittet står andra aspekter inom det övergripande temat i centrum då betoningen ligger mer på förenlighet. Tankar och berättelser kring yrkesrollen kommer vidareutvecklas men denna gång i förhållande till ’mellanpositionen’.

Professionsspecifikt – att göra yrkesrollen till sin

Kopplingen till insocialiseringen i en specifik terapeutisk yrkesroll och förhandlingarna kring vad som är möjligt och inte inom ramen av denna löper som en röd tråd genom materialet. Flera personer introducerar tidsaspekter som kopplade till utvecklingen av förmågan att sammanjämka det terapeutiska och det feministiska och vittnar om hur de upplevt en förbättring över tid i det här avseendet – det blir lättare och mer möjligt med åren. På detta område har vi sålunda ett exempel på mellanpositionen av de tre falangerna som inledningsvis presenterades – den där man placerar sig mellan de två ytterlighetshållningarna och hävdar att en integrering blir mer möjlig allteftersom. Så här beskriver en intervjudeltagare sin utveckling över tid:

Jag tycker att det gör det [går att förena och ta in samhällsperspektivet; min anm] och har gjort det alltmer successivt under årens lopp. Det var svårt från början. Det var svårt för att det var - - för man [suck] hade inte så stor förståelse för det utifrån. Och sen var det svårt för en själv också. [...] Och det var ju dels rollen, men det var ju också alla ens värderingar och tankar som krockade. Det var ju som väldigt kaotiskt i huvudet på nåt sätt va. Men...jag tycker att det har gått allt bättre...att få ihop det. Nu har jag inga problem med det alltså.

Det läge intervjudeltagaren efter en lång tids yrkeserfarenhet har hamnat i där hon utan större problem säger sig kunna förena de två perspektiven skiljer sig anmärkningsvärt från tidigare personers tal om två oförenliga världar, respektive uppfattningen om en så stor diskrepans att det utgjorde grund för att lämna yrket. I dessa tidigare exempel tycktes det – till skillnad från här – inte handla om något som på sikt hade växande integreringspotential, utan där rörde det sig snarare om en inkongruens som jag föreställer mig potentiellt skulle kunna cementeras över tid eller tillta på sikt.

När en annan av de intervjudeltagare som kan sägas tillhöra mellanfalangen – dvs dem som ger uttryck för känslan av en större förenlighet över tid – spontant blickar tillbaka och reflekterar över sin yrkesmässiga historia uppfattar hon sig initialt som alltför styrd av dogmatiska föreställningar som hon inte på ett självklart sätt kunde identifiera sig med utan som hon kände sig främmande inför. Om sina ansatser att förena feminism och psykologi säger hon:

Ja, jag tycker att det har inte alltid varit lätt. Det tycker jag inte. Jag kan verkligen tycka det, att det tar sån tid. Åtminstone har det tagit tid för mig att komma fram till ett sätt att arbeta på som jag känner mig liksom trygg med, hel med. Att liksom inte behöva göra på ett visst sätt för att man ska göra på visst sätt. [...] Alltså det här hade jag inte vågat göra – vad ska jag säga – för fem år sen. Det hade inte förespeglat mig att jag överhuvudtaget skulle kunna gå utanför ramarna på nåt sätt va. [...] Så att det tror jag också är en del i det här att jag kan ha själv makten över hur jag ska jobba. [...] Så att...det är väl den här psykoterapeutiska identiteten som förändras över tid. Och tack och lov, kan jag tycka, att det har gjort det. [...] Alltså jag kopplar ihop det med maktperspektivet. Att jag också kan använda mig att använda min makt på mitt sätt. [...] Men jag tycker att det är mera förenligt idag alltså. Absolut.

I den här intervjudeltagarens berättelse får vi följa historien om hur den ”psykoterapeutiska identiteten” sägs ha förändrats över tid och påverkats av sökandet efter en egen väg inom ramen för den professionella yrkesrollen. Hon talar om ett utforskande av gränser som stundtals har inneburit normbrott med de ramar som hon ansett att traditionen bjudit.

Om yrkesrollen och professionspositionen är en viktig parameter som diskuteras i förhållande till överensstämmelse och kompatibilitet med feministiska könsförståelser, är teoretiska perspektiv definitivt en annan. Kommande avsnitt sätter sökarljuset på just den teoretiska dimensionen.

Ortodoxi kontra beredskap till avsteg

Intervjudeltagarna ger uttryck för att man upplevt att det både funnits en brist på kunskaper med utgångspunkt i kvinnors erfarenheter och en avsaknad av problematiseringar av underordningens villkor och konsekvenser för det psykiska måendet inom ramen av traditionella psykologiska och psykiatriska teorier. Därutöver lyfter man i hög utsträckning också fram att man uppfattat teorier, eller delar av teorier, som i grunden sexistiska, patriarkala och stötande till sin karaktär. Så här sätter en intervjudeltagare ord på sina upplevelser i förhållande till teoretiska koncept som hon uppmanats ta till sig under utbildning:

Det var ju helt absurt alltså, såna absurditeter jag mötte i den traditionella psykoanalysutbildningen, det måste jag säga.

Intervjudeltagarna tar upp och problematiserar olika teoretiska perspektiv och deras praktiska tillämpning med utgångspunkt i könsmaktsperspektiv. Dels talar de om vilka generella föreställningar de tycker det verkar finnas – det vill säga vad de tror andra anser om genusperspektivets möjlighet och vara eller inte vara i förhållande till en särskild terapeutisk inriktning. Dels delar de med sig av vad just deras specifika erfarenheter har varit när det gäller att brottas med det här dilemmat att få ihop vad som uppfattas som olika traditioner och diskurser. Men på frågan om det skulle finnas någon inriktning som är mer förenlig än andra framkommer inget entydigt svar, även om enskilda intervjudeltagare – som vi längre fram ska se – kan framhålla till exempel en viss psykodynamisk inriktning som mest fördelaktig. När olika teoretiska perspektiv ställs i jämförelse med varandra för att utröna om något kan anses som vara att föredra framför andra i förhållande till ett könsmaktsperspektiv så finns det till exempel enligt nedanstående intervjudeltagare inget ”optimalt alternativ” utan:

Det måste alltid problematiseras och jag tror inte att det är självklart att det görs, utifrån maktperspektivet. [...] Man får vara väldigt kreativ.

Det intervjudeltagaren menar med att vara kreativ är att hon som feminist på egen hand ständigt har behövt försöka hitta egna sätt för att anpassa de mainstreamteoretiska behandlingskoncepten i mer pro-feministisk riktning. De hanteringsprocesser som intervjudeltagarna vittnar om för att manövrera de spänningar som uppstår mellan traditionella teorier som inte självklart är kompatibla med feministiska ambitioner är flera, men en central och viktig strategi tycks vara kopplad till hur nära man lägger sig det som man uppfattar som ursprungsteorin, eller hur stora avsteg man tycker sig kunna och vara beredd att göra. Inte sällan blir det en sorts förhandlingsprocess mellan vad intervjudeltagarna väljer att försvara respektive förkasta. Någon talar om nödvändigheten av en tilltro till sin förmåga att vara trogen den egna feministiska övertygelsen när hon under utbildningen tar till sig de klassiska teoretiska tankegångarna och lär sig det terapeutiska hantverket, bara för att sedan förändra och söka omforma det hon lärt i en mer feministisk riktning. När hon berättar om det vid intervjutillfället återger hon, närmast i form av en självinstruktion, hur hon brukade tala till sig själv under utbildningstiden:

’Jamen, här är jag och det här är min övertygelse. Jag lär mig det här nu och sen ska jag mixtra på något sätt och hitta ett sätt’. För det är ju heller aldrig så [harkling], alltså, så renlärligt och strikt och metodmässigt som det är på en utbildning – så är det ju aldrig i verkligheten va.

Tanken om att det avgörande inte är vilken psykologisk eller terapeutisk skolbildning man sällar sig till, utan att det snarare kommer ann på graden av ortodoxi i förhållande till ursprungsteorin återkommer även i följande exempel:

Alltså jag kan inte säga att jag är så inläst på så många olika riktningar, men jag tänker mig att...alltså det beror väl på hur renlärig man är.

Förenlighet och oförenlighet i förhållande till olika psykologiska skolbildningar och terapeutiska inriktningar blir å ena sidan främst en fråga om hur nära man lägger sig ursprungsteorierna – oavsett vilka dessa är – alternativt hur stor beredskapen till att göra avsteg från desamma är. (För ytterligare aspekter på avstegstematiken se även tema II under rubriken 'Motståndsstrategier och brott med traditionen'.) Emellertid påpekar någon att det krävs vissa förutsättningar för att förmå göra avsteg eller frångå traditionen och ett visst mått av självsvåldighet, eller åtminstone självständighet, tas i följande exempel upp som en premiss för att gå sin egen väg:

När jag var mer påverkad av och mera bunden till mina läromästare då var det svårare för mig att våga lita på mig själv i terapirummet.

För personen nedan har alternativa feministiska teorier och maktanalyser hjälpt till att skapa förutsättningar som underlättat avstegen. Hon beskriver vägen fram till uppfattningen att sättet som hon avviker från traditionen motiveras av brister i 'läran' och inte av tillkortakommanden hos henne själv som behandlare och hur denna process är kopplad till omnämnda teorier och analyser. Med hennes egna ord:

Ibland så har jag känt att "här går jag lite grann emot vad som är min grund – vad som är läran om man så säger". Läran inom citationstecken. Att jag har gjort det spontant genom åren. Och då har jag väl liksom från början inte riktigt varit klar över varför och vad det är för någonting som inte riktigt stämmer och vad som jag gör på mitt eget sätt. Men sen har jag väl alltmer förstått att det där att göra på mitt eget sätt det har sina skäl. Och att jag kan hitta teorier och analyser som gör att det blir mer förståeligt varför jag har reagerat. Och därför behöver jag inte känna att det är personligt att det här måste jag göra på mitt eget sätt när jag går ifrån ramarna eller det som man då skulle kunna kalla 'läran', 'grunden'. Att det inte är mitt personliga påfund, utan att det faktiskt är så att det fanns brister. Det var mycket som fattades. Framförallt alltså en analys på andra nivåer än på individnivå.

Det finns ett stort mått av självmedvetenhet hos intervjudeltagarna när de talar om hur det är när de frångår det som de har lärt sig uppfatta som legio. Trendbrotten skildras som kännbara och lättidentifierade. Till exempel finns det berättelser som visar på hur vissa principer varit svåra att bortse från trots att intervjudeltagarna varit skeptiska till dem redan i första rummet. Så här beskriver någon sina förnimmelser när hon kommenterar den omlärningsprocess som hon tillsammans med en nyutexaminerad medarbetare genomgick under sin första yrkesverksamma period efter avslutad utbildning:

[V]i upplevde ju hela tiden att vi hade den här psykodynamiska personen som satt på axeln och sa: "Amen så där kan man inte göra. Ajabaja." För vi upplevde ju att vi gjorde alla möjliga fel utifrån en psykodynamisk teori, som var då den skolning som vi hade.

Intervjupersonen berättar om hur hon i sin strävan att vara mindre ortodox i förhållande till sin psykodynamiska skolning stötte på motstånd från oväntat håll – inifrån. Hur hon fick kämpa för att motverka internaliserade världens ofrivilligt självcensurerande och egenbegränsande effekter.

DIKOTOMT DELADE MENINGAR OM DEN PSYKODYNAMISKA TEORIN

Eftersom samtliga intervjudeltagare primärt utgår från ett psykodynamiskt perspektiv är det främst detta som dryftas och diskuteras i deras utsagor om teori och det är följaktligen också

det som jag kommer att ta fasta på och diskutera vidare här utifrån o/förenlighetstematiken. Eva Magnusson gör i sin bok ”Psykologi och kön” (2002a) en grundlig och konsekvent genomgång av psykologins olika huvudområden utifrån ett analytiskt granskande av olika könsförståelser. När det gäller den psykodynamiska traditionens historia och nuläge påpekar hon att uppfattningarna om dess förhållande till kön är polariserade och går vitt isär. Den dynamiska teorin har både risats och rosats vad gäller dess feministiska potential och sätt att hantera köns- och genusaspekter. Vissa har framhållit den – eller delar av den – som ett skräckexempel på ett misogynt, patriarkalt och fördomsfullt teoribygge, medan andra mer eller mindre har framställt den som en förutsättning för ett frigörelseprojekt med könsmissiga förtecken – om än i reviderad form och tappning. Den teoretiska psykodynamiska utgångspunkt som vissa finner oförenlig med ett genusperspektiv, försvarar alltså andra utifrån en besläktad eller snarlik ståndpunkt. Motsvarande polariserade åsikter om vilka könsförståelser den psykodynamiska teorin förmedlar och möjliggör som vi finner i den teoretiserande litteraturen på området, genljuder även bland intervjudeltagarrösterna i mitt empiriska material. Det som emellertid komplicerar min framställning och diskussion om det psykodynamiska perspektivet är att det är svårt att tala om detta som *en* enhetlig teori, när det i själva verket rör sig om flera olika och sinsemellan distinkta inriktningar som både intervjupersonerna och litteraturen refererar till. Utöver detta tar de med största sannolikhet fasta på olika delar hos dessa teorier när de argumenterar för oförenlighet respektive förenlighet. Men då min föresats främst är att – utifrån intervjudeltagarnas utsagor – visa på den stora skillnaden i förhållningssätt till den psykodynamiska teorin *i allmänhet* dem emellan, snarare än att i detalj diskutera enskilda psykodynamiska inriktningar som de tar upp, torde en medvetenhet om denna pluralism vara tillräcklig som bakgrund för läsaren. Vidare kommer jag att visa på hur det är möjligt att genom deras sätt att tala om den psykodynamiska teorin placera in dem i de två initialt uppskissade ytterlighetspositionerna – den som hävdar förenlighet och den som postulerar oförenlighet.

En intervjudeltagare, som utifrån sitt sätt att resonera kan sorteras in i gruppen av dem som framhåller förenlighetsaspekter, förordar objektrelationsteorin. (Det framgår inte helt tydligt om hon avser traditionell ORT eller den feministiska gren som växte fram i Storbritannien under 80-talet – se ’Litteraturgenomgång och historisk översikt’ – men av sammanhanget att döma tyder det på att hon talar om den mer traditionella inriktningen.) Hon menar att den underlättar en integrering eftersom den starkt betonar relationer och enligt henne därmed potentiellt gynnar även ett maktperspektiv. Samtidigt kontrasterar hon den mot driftsteorin – en annan psykodynamisk inriktning – som hon anser karaktäriseras av motsatsen:

Alltså, nånstans så tycker jag att objektrelationsteorin den underlättar faktiskt. Om man tycker att relationen är viktig, då måste man ju rimligtvis också vara beredd att undersöka relationen ur olika perspektiv och då är ju maktperspektivet ett sånt perspektiv – så att därför så tycker jag att det rimligtvis borde underlätta om man jobbar utifrån det. [...] Men driftsteorin den gynnar ju inte, tycker jag, förståelsen av ett maktperspektiv. [...] [D]en känns så himla gammal på nåt sätt.

En annan person instämmer i just objektrelationsteorins fördelar i sammanhanget och räknar upp en rad personer som har sin teoretiska och praktiska hemvist i den psykodynamiska traditionen och som alla på olika sätt har bidragit till kunskapsutveckling vad gäller feminism och könsperspektiv inom sitt område. Namn som Melanie Klein, Jessica Benjamin, Juliet Mitchell, Joyce McDougall och Julia Kristeva nämns som förebilder och inspirationskällor som gjort det möjligt att utgå från och använda den psykodynamiska teorin för att utveckla och konsolidera det egna feministiska perspektivet. Hon berättar vidare:

Alltså jag har hela tiden lagt till mig de teorier som hjälper mig att förena det också teoretiskt va. [...] Den här typen av teorier och tankegångar har hjälpt mig att, att känna stabilitet i den här

riktningen så att säga. [...] [S]å att jag tycker att teorierna utvecklas också mycket på det sättet alltså. Jag tycker att det finns ett bra perspektiv [...] [D]et finns det mycket bra och intressanta saker skrivna.

Dessa uttalanden som i princip resonerar till fördel för den psykodynamiska teorins förenlighet med ett könsmaktsperspektiv – antingen i allmänhet eller utifrån en mer specifik riktning inom densamma – kan kontrasteras med en annan röst för att belysa de polariserade åsiktsskillnaderna och visa på den konfliktfyllda och motsägelsefulla relationen mellan den psykodynamiska och feministiska traditionen. En företeelse som alltså inte är unik för just detta empiriska material utan som löper som en röd tråd genom den psykodynamiska könsmakts- och kvinnohistorien. När intervjudeltagarna uppmanas utveckla sin syn på frågan om kombinerbarheten av positionen feminist och terapeut ur ett teoretiskt perspektiv omgestaltas och ekar polariteten åter i dessa personers narrativ. Om potentialen till integrering i allmänhet, och om förenlighet utifrån en dynamisk teoretisk ståndpunkt i synnerhet, säger en person så här:

Ja, alltså jag tror att det inte på något vis är omöjligt, men det beror på vilken teori man har med sig. Alltså att jobba med psykodynamiskt perspektiv och samtidigt vara feminist det ser jag som oförenligt. Alltså man måste göra avsteg från det psykodynamiska perspektivet, det tycker jag är helt tveklöst. Därför i det psykodynamiska finns det så mycket av individualisering.

Den här intervjudeltagarens postulat om nödvändigheten av att göra avsteg från den dynamiska teorin blir ett gentagande av den hanterings- och motståndsstrategi som jag omskrev i föregående avsnitt. I sitt uttalande framstår hon som tämligen otvetydig i sin övertygelse. Detsamma gäller de föregående röster som hitintills kommit till tals angående sin syn på möjligheten att bringa feminism och psykodynamisk teori till överensstämmelse – även om de företrätt diametralt motsatta åsiktsinriktningar. Under nästa rubrik bereder jag plats för mer av den ambivalens och motstridighet som också gavs uttryck för bland en annan del av intervjudeltagarna beträffande den här frågan. Dessutom diskuterar jag ytterligare en hanteringsstrategi som kommer upp – den om det heltäckande anspråket versus den selektiva praktiken.

'Trots-allt-hållningar' snarare än ett 'på-grund-av-perspektiv' – om motstridigheter och ambivalens

Det är påfallande att notera att så många av intervjudeltagarna tycker att den dynamiska teorin förvisso kännetecknas och genomsyras av ett bristfälligt könsperspektiv men eftersom de finner den förtjänstfull och kliniskt användbar ur flera andra synvinklar måste de navigera och försöka komma till en förlikning med bristerna och avsaknaden i det tidigare hänseendet. Så här kan det till exempel låta när det psykodynamiska perspektivets förtjänster försvaras:

[D]et finns något oerhört väsentligt inom den psykoanalytiska traditionen, *trots* den här totala bristen på könsperspektiv. [...] Jag vill inte kasta ut barnet med badvattnet för det tycker jag många gör. Alltså man kommer in på något sorts feministiskt perspektiv och så *lämnar* man liksom hela den psykoanalytiska skolbildningen. Och det tycker jag är synd för att man missar nånting.

Ovanstående intervjudeltagare kämpar för att behålla sitt psykodynamiska grundperspektiv och hitta feministiska öppningar och vinklar inom detsamma snarare än att överge det för något nytt. Ytterligare en persons uttalanden får stå som exempel för dem som hävdar att det är både möjligt och nödvändigt att behålla ett psykodynamiskt perspektiv trots att hon samtidigt har att förhålla sig till upplevelsen av att en inneboende motsättning och immanent

motstridighet faktiskt existerar. Det blir något av en 'trots-allt-hållning' snarare än ett 'på-grund-av-perspektiv' med en medföljande ambivalens som den här personen ger uttryck för:

Alltså jag tänker mig ju att psykodynamisk inriktning – eller ännu värre då, analytisk inriktning – det borde krocka väldigt, eller alltså det finns ju såna föreställningar tycker jag. Vilket inte jag tycker att det gör. Jag tycker att det befruk- - alltså det finns ju mycket som krockar, men det finns mycket som jag har glädje av ändå i psykodynamisk teori.

Lite senare i samtalet tar intervjudeltagaren självmant upp samma spår igen och gentar frågan för att vidareutveckla och ge uttryck för en något annorlunda aspekt:

Egentligen kan jag inte stå för att "det finns ingen motsättning". Det är klart att det finns en motsättning, eftersom man har måst ha titta på Freuds teorier och överhuvudtaget på teorier som ju är fullständigt utan könspektiv. [...] Det är ju väldigt mycket man har måst revidera. [...] [J]ag menar en sån pågående diskussion finns ju. [S]å det innebär ju inte att man för den skull, tänker jag, måste ta avstånd ifrån alla Freuds teorier till exempel. Man behöver inte ta fullständigt avstånd ifrån dom, men man måste naturligtvis titta på dem i ljuset av vad vi förstår nu [...] och det innebär ju att somligt går ju inte alls att använda. Somligt måste man ju fullständigt ta avstånd ifrån.

Samma person säger också vid ett annat tillfälle i intervjusamtalet:

[J]ag vet inte om det är så, men min upplevelse är att det finns ju feministiska psykoanalytiska psykoterapeuter som får detta att gå ihop. Vilket jag också tror att, jag tror att det är rimligt, utan att kunna säga att jag har fått det att gå ihop.

Genom den här intervjudeltagarens öppenhet kring hur hennes förhållningssätt genomsyras av att leva med motsägelsefullheter, motsättningar och paradoxer skyls inte de svårigheter som är förenade med att söka kombinera könspektiv och traditionell psykodynamisk teori med utgångspunkt i en behandlingsmässig, terapeutisk verklighet, över. Snarare tillhandahåller hon en genomskinlighet i hanteringsprocessen av de spänningar som uppstår mellan en teoretisk psykodynamisk utgångspunkt som hon – och flera andra intervjudeltagare med henne – å ena sidan betraktar som könsblind men ändå vill behålla, och den investering som hon personligen har gjort genom att betona vikten och nödvändigheten av ett könsmaktsperspektiv. I sitt berättande ger hon uttryck för flera exempel på strategier hon använder för att hantera de spänningar som uppstår: dels nämner hon att hon använder den dynamiska teorin selektivt och i kölvattnet av detta dessutom bestämt tar avstånd från somligt som hon finner oförsvarbart. Dels påpekar hon att teorierna delvis redan har omstöpts mot bakgrund av nya feministiska kunskaper och understryker nödvändigheten av att detta revisionsarbete fortskrider. Dessutom tolkar jag själva förfarandet att sätta ord på och erkänna motsättningen som en hanteringsstrategi i sig.

En del av de strategier som den här personen ger exempel på återkommer i andra intervjudeltagares berättelser, men åsikterna om deras för- och nackdelar går isär. Detta gäller inte minst strategin att selektivt använda den dynamiska teorin, en teori som gjort sig känd för att göra tämligen heltäckande anspråk. Därmed får frågan om ifall, och i så fall i vilken utsträckning, det är möjligt att ta till sig vissa valda delar och samtidigt förkasta andra – en alldeles särskild aktualitet.

Det heltäckande anspråket kontra den selektiva praktiken

'Plocka-russinen-ur-kakan-strategin' är bland intervjudeltagarna inte okontroversiell. I mitt intervjumaterial kan man se en skiljelinje mellan dem som tycker det är fullt möjligt att sovra och använda valda delar av teorin och förkasta andra, och dem som inte uppfattar detta som

en framkomlig väg. Nedan följer två citat från intervjupersoner som förhåller sig positivt till att extrahera somligt och förkasta annat, personer som alltså förespråkar selektivitet:

[S]en kan jag skita i vad vissa - jag kan bara hoppa över, eller titta kritiskt på, eller förhålla mig till det som jag känner mig kritisk till i teorier eller det som jag läser av andra kvinnor, eller män för den delen också.

I den ursprungliga psykoterapiutbildningen som jag fick så fanns det ju vissa saker som jag aldrig förstod eller överhuvudtaget kunde alltså anamma, bejaka. Definitivt alltså. Som till exempel penisavunden. Det fanns diverse såna saker och då lämnade jag det därhän. [O]ch jag tror att vi är många som har gjort det. Vi tittade ”jaha”, sa vi och så la vi det åt sidan som vi inte hade glädje av i det praktiska arbetet. Eller det som inte gick att begripa eller överhuvudtaget använda. Och senare har jag ju förstått att det var ju absurda inslag i den teorin.

Penisavunden är ett återkommande konkret exempel på ett psykodynamisk koncept som flera av intervjudeltagarna dömer ut som ’absurt’ och ’oanvändbart’ och som de nämner som en konstruktion de definitivt inte anser gynnar förståelsen av kvinnors situation och subjektivitet utan som står i direkt motsats till tillämpandet av ett feministiskt maktperspektiv. Detta är alltså ett typiskt och talande exempel på sådant som de som använder teorin selektivt definitivt skulle anse sig nödgade att sortera bort. Intervjupersoner som befinner sig i det övre åldersspannet påpekar att detta dock är ett teoretiskt och tolkningsmässigt begrepp som i allra högsta grad varit både aktuellt, levande och praktiskt tillämpat i sammanhang som de varit yrkesverksamma i och som de följaktligen varit tvungna att förhålla sig till, såväl under studie- och vidareutbildningstiden som i sin kliniska vardagsverklighet.

De intervjupersoner som ställer sig på andra sidan skiljelinjen pekar på det problematiska med att, på till synes pragmatiska grunder, sovra och enbart välja ut sådant ur det psykodynamiska teoribygget som är mer uppenbart kompatibelt med det feministiska perspektivet, men samtidigt strategiskt bortse från sådant som definitivt inte är det. Möjligen riskerar en sådan selektiv användning att resultera i en teoretisk urvattning på grund av att man sammanför epistemologiskt oförenliga hållningar.

Psykodynamisk teori som regleringsinstrument – ett konkret exempel

Oförenlighet och känslan av bristande överensstämmelse kan som redan framgår av mångfalden infallsvinklar på temat ta sig en rad olika uttryck. Två personer vittnar i sina respektive intervjusamtal om egna erfarenheter av hur den psykodynamiska teorin har tillämpats på ett förtryckande och kontrollerande sätt i gemensamma handledningssituationer. Här tangerar vi sålunda tillfällena då personerna själva på ett väldigt konkret sätt utsatts för tvivelaktiga och anti-feministiska användningar av den psykodynamiska teori som de samtidigt stod under utbildning inom. De vittnar om hur kritiken mot avsaknad av ett medvetet köns- och genusperspektiv vänts emot dem personligen och istället blivit till föremål för en tolkning om brister hos dem själva – personerna som framförde kritiken. Detta är exempel på situationer när teorin använts som regleringsinstrument eller som disciplineringsmetod. Jag låter delar av den ena personens berättelse illustrera den gemensamma erfarenheten:

För så är i alla fall min upplevelse av det psykodynamiska, att det är väldigt mycket som är ”sant”. Att det handlar om en lära. Och man måste vara mogen att ta till sig den. Och kan man göra det, och svälja den helt och hållet, och då är man mogen att bli en psykodynamisk terapeut. Eh...och det tycker jag kommer ju ibland nära religiösa avarter. [...] [D]et fanns i alla fall en handledare som jag hade, som menade att om man var kritisk mot teorin, då handlade det om att man inte var mogen. Å det där tycker jag är det mest, det mest *fruktansvärda*. Alltså det tycker jag är så fasansfullt – det är ju liksom hjärntvätt. Att kritik är lika med att man inte är mogen. Alltså det är så fullständigt fasansfullt. Och en teori som överhuvudtaget gör det möjligt att tänka så, tycker jag

är farlig. [hostar] Därmed inte sagt att jag tycker att allting med den psykodynamiska teorin är dåligt.

Anekdoter som, i analogi med ovanstående skildring, vittnar om erfarenheter där det personliga pris intervjudeltagarna upplever sig ha fått betala för att företräda ett könsmaktsperspektiv och driva feministiska frågor har varit högt är regelbundet återkommande och färgar de skildringar där intervjudeltagarna återger sin egen historia som feminister i en behandlingsmässig och terapeutisk kontext. I det avslutande stycket, som föregår temadiskussionen, ska vi titta lite närmare på de känslomässiga upplevelser som kantar detta förlopp.

SAMMANFATTANDE AVRUNDNING TEMA III

Att uppgiften att förena psykologiska och feministiska perspektiv definitivt inte har låtit sig göras med någon enkel självklarhet är samstämmigheten i sättet intervjudeltagarna beskriver såväl sina ansträngningar som sina känslomässiga upplevelser av hanterandet av detta ett bevis på. Resultatet, konsekvenserna och utgången av brottningen med förlikningsdilemmat ser olika ut för de olika personerna, men vad som förenar dem är att processen vanligtvis tycks varit mödosam.

Några intervjudeltagare hävdar fullkomlig oförenlighet mellan de olika perspektiven. Utifrån metaforik om två disparata världar uttrycks tankar om tidsbegränsning för hur länge det kan tänkas vara möjligt och kännas försvarbart att leva med dubbla perspektiv. Oförenligheten har för vissa inneburit att de upphört eftersträva en sammanjämkning av perspektiven och istället valt att lämna det terapeutiska fältet, alternativt överväger detta som en möjlighet. De som uttrycker att de upplever större förenlighetspotentialer beskriver en rad olika hanteringsstrategier som de menar medger en förlikning mellan feministiska och psykologiska utgångspunkter. Exempel på sådana strategier som intervjudeltagarna ger är: hur nära man lägger sig ursprungsteorier och traditionella metoder eller vilka avsteg man är beredd att göra, samt i vilken utsträckning man tycker det är möjligt att selektera och nyttja enbart vissa delar av en teori med tämligen heltäckande anspråk eller ej. Vad beträffar inställningen till den psykodynamiska teorin – i vilken samtliga intervjudeltagare har sin traditionella terapeutiska tillhörighet och sin behandlingsmässiga skolning – är uppfattningarna polariserade och åsikterna går diametralt isär.

TEMA IV: BEHANDLINGSIDEOLOGIER OCH PÅVERKANSPOTENTIALER

Den terapeutiska verksamhetens behandlingsideologiska dimensioner är vad som står i fokus för examensuppsatsens fjärde och avslutande temadel. Att det terapeutiska uppdraget kantas av värdegrundsbaserade, normativa ställningstaganden tydliggörs fortlöpande genom tematextens gång. Inledningsvis exemplifieras detta genom de balansakter intervjudeltagarna utför i spänningsfältet mellan ett terapeutiskt behandlingsuppdrag inriktat på samhällsanpassning och feministiska förändringsanspråk av rådande samhällsordning. Det centrala tankespåret kring att sätta klientens utgångspunkter, förutsättningar och behandlingsmässiga önskemål i centrum är återkommande och genomsyrar upprepat intervjudeltagarberättelserna under flera av temats rubriker. Intervjudeltagarnas reflektioner kring hur de ur terapeutisk synvinkel förhåller sig till kopplingen mellan individ och struktur – mellan mikro och makro nivåerna – blir föremål för granskning i temats andra del. Där dryftas även deras inställning till politisk aktivism som möjlig behandlingsintervention (enligt anglosaxisk modell). Tänkbara innebörder av eget politiskt samhällsengagemang i förhållande till den professionella yrkesutövningen undersöks också. Hur det inflytande och den påverkan som behandlaren potentiellt har på klienterna är beskaffat och bör hanteras är slutligen uppe till diskussion.

ATT ANPASSA ELLER INTE ANPASSA, DET ÄR FRÅGAN

Flertalet av de terapeuter jag intervjuat formulerar det terapeutiska uppdraget som i stor utsträckning inriktat på samhällsanpassning. Ett anpassningskrav som i sin tur bygger på normer och föreställningar om vad som är normalt och onormalt, önskvärt och icke-önskvärt, acceptabelt och oacceptabelt i just vår tid, kultur och inom ramen för rådande psykoterapeutiska diskurser.

Att det inte är någon lätt uppgift att som behandlingsansvarig befinna sig i spänningsfältet mellan anpassning och frigörelse eller förändring och försöka navigera mellan de olika möjligheter som detta inbegriper, det kan man tämligen snabbt utläsa från intervjudeltagarnas sätt att handskas med detta område. Å ena sidan innehåller de feministiska utgångspunkter och den tradition av könsmaktperspektiv som intervjudeltagarna skriver in sig i ett starkt inslag av kritik mot den samhällsordning som det behandlingsmässiga uppdraget å andra sidan föreskriver en anpassning till. En samhällsordning som psykologin från genusteoretiskt håll, inte sällan beskylls vara medskapare och upprätthållare av – inte minst på grund av en normerande praxis.

De behandlare jag har intervjuat befinner sig sålunda i en situation av motsägelsefullhet där paradoxen består i att de sitter i ett uppdrag som går ut på att anpassa klienter till ett samhälle vars könsordning den feministiska diskursen är starkt kritisk till och talar om nödvändigheten att förändra och utmana.

Ett första intervjuutdragsexempel på vad som skulle kunna beskrivas som ett spänningsförhållande mellan att systemanpassa eller systemutmana är nedanstående utsaga. Här ger behandlaren tydligt uttryck för en dubbelhet i det att hon å ena sidan hävdar att en anpassning till samhället är nödvändig och å andra sidan utfärdar en varning för risken att hon genom sitt terapeutiska arbete på ett alltför ensidigt sätt företrädesvis bidra till att understödja rådande strukturer:

Men alltså, till viss del har ju terapin på nåt sätt ändå den utgångspunkten att hjälpa människor att hitta en anpassning i samhället, för man kan ju inte leva utanför. Det funkar ju inte. Så det är ju ett problem i sig. [...] Så att inte vi istället bidrar till att bibehålla den struktur som är. Alltså jag tror för min del att nog har jag säkert gjort det många gånger. Det kan inte vara möjligt med nåt annat eftersom man är som en del i systemet i sig. Men alltså som nån sorts *ambition* ändå, då vill jag verka för att försöka på olika sätt synliggöra – både för patienten och mellan oss då – vad det finns för strukturer. För att jag tänker att den struktur de lever i samhället den tar de med sig in i rummet. Mer eller mindre.

Med sig själv som exempel problematiserar hon begränsningar hon erfarit utifrån tanken på hur internaliserade makropolitiska förhållanden tar sig uttryck på mikronivå i den terapeutiska behandlingssituationen bland annat i relationen mellan henne och klienten. Det som Marecek beskrivit i termer av "the micropolitics of gender in personal relations" (2001a, s. 307). Vidare lyfter intervjudeltagaren fram hur hon själv ofrånkomligen förstår sig vara bärare och upprätthållare av vissa samhällsordningar trots en uttalad ambition att vara strukturkritisk och erbjuda en synliggörande hållning. Hennes uttalande kan läsas som ett försök att överbrygga glappet mellan det strukturella och det individuella där både hon och klienten ses som deltagare i större sociala kraftfält som kommer till uttryck mellan dem i behandlingsrummet.

I följande citat berättar intervjudeltagaren om hur hon ser på terapeutisk behandling som en potentiell motkraft till anpassning, åtminstone på individnivå, eftersom klienten kan stärkas genom terapin och därmed beredas en större möjlighet till motstånd.

[J]a, jag tycker nog att man ofta ser att det här [terapeutisk behandling; min anm] är någonting som kan bidra till någon slags frigörelse. Att inte kanske behöva anpassa sig i strukturer som man mår dåligt av. Att kunna titta på alternativ och kanske kunna våga lämna – för ofta handlar det ju om att det kräver mod att lämna nånting som har nån slags trygghet i sig. En relation som har väldigt stor ojämlikhet till exempel. [...] Och i det läget kan det ju krävas att man jobbar med att stärka självförtroendet först för att våga tro att det går att få någon förändring till stånd och så sen när man vågar mer, så ser man ju att man faktiskt kan ändra på sitt liv och sina villkor, man behöver inte alltid finnas i förtryckande strukturer. Men sen finns det ibland tillfällen när man märker att folk inte klarar av att lämna det här då, eller förändra det, och då måste man liksom acceptera det – att ja, just nu kanske det är så att de inte - - ja, de är inte där. Man måste liksom följa människorna var de finns någonstans. Så att jag känner inte att det kan bli någon målsättning man kan ha för alla patienter att de ska kunna bli någon slags revolutionärer, utan för en del blir det nog lite grann en anpassning till saker som de inte känner att de klarar av att förändra också. Det kan ju kännas trist ibland när man ser att människor kanske skulle må bättre om de kunde lämna saker som inte riktigt är bra för dem.

Det här citatet fångar spänningen mellan att möta en klient där han eller hon befinner sig och respektera vad som är möjligt och inte möjligt för den personen just i det givna ögonblicket, samtidigt som det kan innebära att som terapeut ge avkall på egna antaganden om vad som är önskvärt och eftersträvansvärt eller mindre "bra" för klienten. Vad som också tydliggörs är att terapeuten förvisso har en bestämd utgångspunkt – i citatet uttryckt i termer av till exempel 'frigörelse från förtryckande strukturer' och 'ojämlika relationer' – en feministiskt färgad retorik – men att denna får stå tillbaka för den subjektivt upplevda verklighet som klienten för med sig in i rummet och förhåller sig till. Det blir en avvägning om vad som är möjligt och inte möjligt med klientens förutsättningar i centrum.

Balansakter på flera led

En allmänt vedertagen terapeutisk hållning är devisen att möta klienten där han eller hon befinner sig – att klientens behov och önskemål ska stå i centrum för den behandling som bedrivs. Utifrån de här tankegångarna blir följsamhet och lyhördhet från behandlarens sida självklara ledord och eftersträvansvärda ideal. Detta är tankefigurer som intervjudeltagarna

definitivt sällar sig till och som gång efter annan genljuder i deras berättelser. I form av näst intill överordnade principer skär de mycket ofta igenom de utsagor där de egna feministiska utgångspunkterna dryftas och självreflexivt granskas.

Anpassningsuppdraget – som intervjudeltagarnas berättelser vittnar om – låter sig emellertid inte alltid på något självskrivet och icke-motsägelsefullt sätt förenas med förväntningen att möta och följa klienten där han eller hon befinner sig. Inte heller är det på något givet sätt kompatibelt med den samhällskritiska och samhällsförändrande ansats som de feministiska utgångspunkterna förordar.

Att som terapeut med feministiska utgångspunkter och ett kritiskt maktperspektiv navigera mellan en förväntan att anpassa klienterna till samhället och det parallella kravet att möta klienten där han eller hon befinner sig kan också komma att stå, om inte i motsatsförhållande, så åtminstone i konflikt till varandra. Allteftersom en utsaga läggs till en annan tydliggörs att många intervjudeltagare talar i termer av en tämligen svårbemästrad balansakt. Ett exempel på ett sådant tillfälle är, som i citatet nedan, när klientens egen position snarare har att göra med uppror, motstånd och subversivitet i förhållande till den rådande samhällsordning som terapeuten i någon mån har till uppgift att införliva klienten i. Låt oss alltså titta på detta exempel där balansmetaforiken explicit kommer till uttryck och får stå i centrum:

Det är ju en balansgång. [...] Om man tänker att ”så här ser det ut och du måste in i det här samhället” då kan man ju göra det lite enklare för individen på ett sätt va, därför att okej de accepterar det här på ett sätt. Å andra sidan kan det vara svårare om de känner att ”jag *kan* inte anpassa mig till det här”.

För- och nackdelar vägs mot varandra i ett å-ena-sidan-å-andra-sidan-resonemang i syfte att hitta en framkomlig väg. I nästa citat sätter samma intervjudeltagare sökarmen på en annan aspekt i det att hon påpekar vad hon tolkar som det potentiella pris i form av ett eventuellt utanförskap som klienten kan komma att få betala för att inte passa in eller utifrån att välja en icke-normativ väg eller otraditionell livsstil. Av hennes tal framgår att hon anser att terapeuten måste ansvara för att hjälpa klienten att hitta en rimlig balans i avvägningen mellan anpassningens respektive utanförskapets för- och nackdelar. Det rör sig således om en balansakt på flera led:

[D]et finns någon balansgång mellan det här att allt för mycket stötta till att liksom ”gör det du själv vill” – det kan ju också göra att de här människorna får ett tuffare liv. Svårare. Förstår du? [...] Man har ett *ansvar* som terapeut tänker jag att se, det är återigen den här timingen eller känslan för att hitta den här möjliga vägen. Alltså att hitta den egna vägen för individens uttryck i sitt liv va, och uttryck i samhället. Och att den här fina balansen mellan att stötta det som är den här människans kraft och styrka – men att inte lägga på för tung börda. Eller anpassa in... förstår du? Ja, mellan de här kraftfälten alltså – anpassning eller utanförskap – kanske man kan säga. [...] Alltså för mycket anpassning eller för mycket utanförskap – det vill man ju inte bidra till för någon va. Utan hitta någon slags förhållningssätt – en medvetenhet och ett förhållningssätt – till samhället.

Tanken om terapeuten som beskyddare mot utanförskap som intervjudeltagaren gör sig till språkrör för kan kontrasteras med Browns tankar från ”Subversive Dialogues” om att feministisk terapi kan leda till att sättet att uppfatta världen upplevs som svårare till följd av vissa oåterkalleliga insikter, men att detta inte är att betrakta som något terapeutiskt misslyckande, utan snarare kan ses som en positiv utveckling i feministisk riktning (Brown, 1994).

För att illustrera dilemmat med avvägningen mellan anpassning och motstånd ytterligare genom några konkreta exempel så kan vi lyssna till en deltagare som reflekterar över målet

inom psykiatrin att få klienter tillbaka i arbete. Å ena sidan håller hon med om att detta kan ses som en del av återupprättandet av ett basalt fungerande, men hon säger sig å andra sidan vara kritisk till det oerhörda fokus och den oreserverade positiva värdering som läggs vid just denna aspekt. Ett fokus som samtidigt osynliggör flera andra möjliga tankesätt och tillvägagångsalternativ. Självt ser hon på fenomenet från ett annat håll och menar att:

[D]et är väldigt lätt också att se, om man liksom vänder på steken, så kan man se att baksidan av det är att det handlar om anpassning. Det handlar *jätte* mycket om anpassning. [...] Ibland kan jag bli så att jag vill bara explodera. Jamen, är det det som är kriteriet för om man är en fungerade människa? Om man har jobbat heltid? Alltså, det av Gud givna heltidsarbetet! Alltså sånt gör mig helt vansinnig ibland [...] Men det är inte alltför sällan som den där typen av resonemang kommer upp. Ja, alltså just där det handlar mycket om att dom som har anpassat in sig bäst på den här personskala nummer 23 – ja, det är på nåt vis bäst. Och ett sånt samhälle - - såna individer bara, det är inte jag intresserad av.

Resonemanget utmynnar i ett centralt och viktigt problematiserande av vilka sorts förändringar man väljer att benämna och lyfta fram som positiva och vilken människo- och samhällssyn som kan tänkas ligga bakom dessa och andra typer av åtgärder och behandlingsmål som annars lätt framställs som neutrala och icke-ideologiska. Samma person utfärdar lite senare i intervjusamtalet en varning i analogi med samma tankegångar om att: ”Man får vara väldigt försiktig med [de terapeutiska, min anm.] redskapen för att de inte ska bli bara till anpassning.” Här kan man ana hur hon är i färd med att förhandla för att hitta en väg som känns framkomlig för både henne själv och klienten i förhållande till de rådande värderingar och strukturellt givna referensramar som hon har att förhålla sig till.

Ett andra konkret exempel rör synen på syftet med en starkt självkänsla som ett utfall av behandlingsarbetet. Här gör intervjudeltagaren en distinktion mellan sig själv och andra behandlare som inte arbetar med en feministisk utgångspunkt, utifrån skillnaden i vilken tjänst hon tolkar att den nyvunna förmågan är tänkt att stå – i anpassningens eller motståndets – och pekar vidare på den stora skillnaden de två hållningarna emellan.

[F]ör mig innebär ökad självkänsla kanske inte riktigt samma sak som det skulle innebära för dom som jobbar på ett annat sätt. Därför att jag tycker att även i det begreppet så kan det innebära antingen en ökad självkänsla som gör att jag bättre kan anpassa mig, eller det kan innebära en ökad självkänsla som gör att jag faktiskt bestämmer mig för att gå emot. Och det tycker jag, det *är* två olika saker.

Samma intervjudeltagare påpekar att anpassningskravet är något som också klienterna kan känna av och i ett öppet behandlingsklimat kommentera. Hon refererar en återkoppling hon i en situation fick av en klient som hade varit i behandling på flera olika enheter inom psykiatrin innan hon kom till den där intervjudeltagaren för tillfället är verksam. Så här återger hon klientens ord:

Och hon sa ju någonting sånt där om att ”det här är det första stället jag har kommit till där man har fått kritisera, där man faktiskt har fått säga vad man tycker och det har varit bra”. Och hon sa ju också någonting sånt där om att ”det har känts som att det är *jag* som räknas. Det är mig det här handlar om – inte liksom att man ska anpassa sig nånting. I så fall ska man anpassa sig till att bli sig själv. Att liksom hitta ’men vem är då jag mitt i allt det här?’ och inte liksom ’hur ska jag passa in i det här samhället?’ ”

Här låter intervjudepersonen alltså en klientröst komma till direkt uttryck i syfte att göra distinktionen på anpassningsaxeln och kommentera vikten av att kunna framföra systemkritik. En annan person närmar sig samma område från en något annorlunda infallsvinkel när hon talar om utmaningen att som terapeut söka motverka den tendens till att vara lydig och

tillgänsinställd som hon uppfattar hos många av sina klienter. Istället pläderar hon för att ta sig an den, enligt henne, svåra och utmanande uppgiften att istället förmå bjuda in till protest. Att sträva efter att tillhandahålla ett utrymme där hon som behandlare konkret kan förmedla till dem hon möter i behandlingssituationen att det inte är deras uppgift att agera 'duktiga klienter'. Så här säger intervjupersonen om de personer hon möter och om sitt förhållningssätt till protest:

Jag konfronteras ju inte särskilt mycket med det här att de ska anpassas till samhället för de är ganska anpassade, i stort sett va. [...] Jag jobbar gärna med folks protester. Jag tycker snarare det är så att de protesterar för lite. Att de är väldigt lydiga många människor. De har inte fått lära sig – speciellt inte mot en auktoritet då – så det är ju en utmaning i sig tycker jag att få besvärliga patienter. [...] Men det är en bra tanke det här, alltså "hur hjälper man människor allra bäst egentligen – hur hjälper man dem att hitta sina innersta protester?" Och det är ju inte alltid så himla lätt...

Det finns en omedelbarhet i den här intervjudeltagarens uttalande – tanken att en terapeutisk uppgift skulle kunna vara att stödja människor att hitta sina innersta protester verkar födas i samma ögonblick som den uttalas. Att uppfatta protest som ett sundhetstecken och öppna upp för att se det som något eftersträvansvärt också när det uttrycks i förhållande till henne själv som behandlare är, som jag tolkar det, en strategi att problematisera den egna positionsmakten som terapeut. Ett sätt att i någon mån söka förhålla sig till och hantera det överordningsförhållande som klient-terapeut relationen inte sällan innebär (se även tema II för en utförligare diskussion kring maktaspekter i behandlingsrelationen).

Realitet eller revolution – mellanlägesposition respektive radikalitetsplacering

De flesta intervjudeltagare framställer sig som vilande i en punkt som indikerar en sorts avvägd kompromiss mellan anpassning och utmaning snarare än att de befinner sig i några ytterlighetspositioner. Som tidigare konstaterats, är de måna om att framhålla att det överordnade är att klientens värld, villkor och förutsättningar står i centrum och ligger till grund för de beslut som fattas och de val som träffas inom ramen av den terapeutiska situationen. Nedan följer ett citat som är representativt för denna mellanlägesposition karakteriserad av en kompromissande hållning i förhållande till anpassning:

Alltså återigen så gäller det ju att vara lyhörd för den person, eller de personer man möter – vad vill dom? Och...verkligen vara lyhörd för det. För att det hära med förändring det kan ju finnas en ambivalens kring det verkligen. Alltså det är svårt att förändra. Och...Ja...Det man vill på nåt sätt, det är ju att den person man möter själv ska känna att "jag har ändå så pass mycket makt nu över mitt liv att jag själv kan välja och styra så att det blir ganska bra". Sen vad dom väljer fullt ut, det är ju hennes eller hans grej. Och dom måste förhålla sig till det här samhället också, tror jag, där det till en del är anpassning och där det till en del är att utmana.

Några andra intervjudeltagare framhåller dock uppfattningar som skiljer sig från denna hållning. Genom den annorlunda inställning som de berättar fram blir det tydligt att det finns grader på skalan för både-och-förhållningssättet med att ömsom anpassa, ömsom utmana och göra motstånd. I dessa behandlares berättelser kommer det fram synpunkter och argument för varför det kan vara angeläget att göra ett klarare ställningstagande och en förtydligande distinktion mellan om man lutar mer åt det ena eller det andra hållet. I nedanstående utsaga skisserar intervjupersonen en gränslinje mellan sig själv som företrädandes en hållning där hon definierar sig mer åt det "revolutionära hållet" och sina kollegor som hon uppfattar som mer benägna att enbart uppmana till att acceptera de begränsningar som anses vara på förhand givna. Så här säger hon:

Det jag tycker är att många kollegor [...] jobbar mycket mer aktivt med att patienter ska [...] förstå att ”så här ser verkligheten ut. Det här måste man acceptera”. Och jag menar det är ju självklart så att det finns jättemycket begränsningar i världen och det är mycket man måste acceptera. Men jag tror att... jag tror att jag nog kanske i lite större utsträckning också inte bara skulle uppmana till att acceptera. Utan också hålla med om att ”det är verkligen hemskt att ha det så, att jag tycker inte att det är rätt att det är så. Heller.” Det tror jag nog kan vara en skiljelinje. [...] [J]ust det där med anpassning... kontra revolution där tror jag nog att jag är lite mer åt det revolutionära hållet, än vad kanske en del andra är.

Till skillnad från tidigare omnämnda intervjudeltagare som snarast berättar fram en mellanlägesplacering gör intervjudeltagaren här ett tydligare färgat ställningstagande och kontrasterar också sin egen hållning mot andras sätt att hantera avvägningen. I det här fallet blir det följaktligen mer av radikalitet än som i tidigare exempel av kompromiss. I liknande anda intar personen i citatet nedan också en sorts oppositionell position i förhållande till kollegor beträffande hur hon uppfattar deras inställning till anpassning. I hennes historia är det själva definitionen av verkligheten/realiteten som blir föremål för kritisk granskning när hon refererar till hur hon gnuggats mot de åsikter som andra personer verksamma inom fältet framfört. Hennes resonemang lyder som följer:

[O]ch då sa de så här att ”jamen det är realiteten, vi lever i det här samhället och det kan man inte bortse från”. Så jag tyckte att realiteten fick stå för anpassningen va. För jag tänkte att: ”ja visst, det är realitet, men om man tycker att det här inte är ett samhälle som gagnar mänsklig utveckling framförallt inte för kvinnor – ska man då anpassa in dem?” [...] Det är ju en balansgång.

Här synliggörs åsiktsskiljaktigheter som intervjudepersonen har erfarenhet av att detta område uppenbarligen ger upphov till. I de ovanstående exemplen ser vi hur temat nästlar sig in i det inomprofessionella samtalet i den kollegiala omgivningen och rör vid behandlingsideologiska frågeställningar av etisk och värdegrundmässig karaktär. Är ett anpassningsuppdrag verkligen rimligt och försvarbart om man är kritisk mot det man ska anpassa klienterna till, är frågan som den här personen och flera med henne tycks ställa sig.

Samma intervjudeltagare ifrågasätter vidare på ett mer genomgripande sätt psykologin som sådan och söker visa på att anpassningspostulatet har en starkt ideologisk dimension som ligger inbäddad i själva disciplinen. I följande citat framkommer detta i form av kritik mot den terapeutiska och psykologiska skolning som personen erbjöds:

[J]ag upplevde ändå att psykologin och den terapi som jag [...] skulle lära mig, att den var väldigt anpasslig. Att det man gör är att anpassa människor till rådande sociala strukturer. Så kände jag. Det finns inget... revolutionärt är väl kanske att ta i, men förstår du? [...] [O]ch jag tyckte att psykologin var så mycket [...] att passa in i samhället. Att göra det som förväntades av en. Och där tyckte jag att jag vill ju jobba för förändring också, och det har både med mitt politiska liksom tidigare engagemang och min feminism att göra.

Intervjudeltagaren låter oss förstå att för henne tippade vågskålen för mycket över åt anpassningshållet sett utifrån hennes politiska och feministiska bakgrund där hon var van att tänka mer i förändrings- och frigörelsetermer. Vad jag tycker mig se att intervjudeltagarna ovan söker åstadkomma är att ifrågasätta rådande normer inom det område där de själva är verksamma – att ringa in och sätta ord på vad de uppfattar som hegemoniska ordningar inom psykologin och psykoterapi för att i förlängningen kunna förändra eller ta avstånd från dem.

MIKRO MÖTER MAKRO ELLER MAKRO MÖTER MIKRO

Under intervjusamtalen kommer det med jämna mellanrum upp funderingar och reflexioner kring hur man ska kunna överbrygga och göra konkreta kopplingar mellan förändringar på

mikronivå – som psykologin och den terapeutiska behandlingen kan sägas företräda – och samhällsförändringar på strukturell makronivå som feministiska utgångspunkter främst är länkade till. Uttryckt lite annorlunda – brottningen med att kombinera ett psykoterapeutiskt projekt med fokus på förändring på individnivå, med feministiska utgångspunkter som har en agenda som förespråkar motstånd mot maktordningar och framhåller nödvändigheten av sociala förändringsprojekt på strukturell nivå.

En intervjudeltagare betonar nödvändigheten av ett förändrat samhälle som en förutsättning för utveckling på individnivå, men pekar samtidigt på möjligheten att verka både i det stora och i det lilla:

Min övertygelse är ju att för att kunna utvecklas till hela människor behöver vi en samhällsförändring. Eller det är nödvändigt med det skulle jag vilja säga. Sen kan man ju göra det i stort och i smått.

I kommande extensiva utdrag visar intervjudeltagaren förvisso på de begränsningar som hon uppfattar finns i förhållande till strukturella fenomen när man väljer att arbeta på individplanet genom att bedriva terapi, men kontrar detta med ett tydligt försvar för psykoterapins nödvändighet och ett framhållande av dess förtjänster. Med utgångspunkt i en konkret exemplifiering understryker hon på vilket sätt och varför hon anser att en förståelse och analys på enbart samhällelig nivå många gånger kan vara otillräcklig. I det följande låter jag henne få utrymme att utveckla sina tankar:

[O]m jag skulle vilja ha påverkansmöjligheter i samhället i såna här frågor – då skulle jag ju inte sätta mig ner som psykoterapeut, utan då skulle jag ju jobba politiskt eller på samhällsnivå, eller med forskning eller på annat sätt. Men nu har jag ju valt att arbeta med psykoterapi och det gillar jag dessutom att arbeta med. Så att det är inte en konflikt i mig att jag har valt att arbeta så utan egentligen så tänker jag mig att... det behövs också. Därför att jag tror att dom människor som jag möter i terapi, de är liksom inte hjälpta av – eller de är i alla fall inte tillräckligt hjälpta av – att på samhällelig nivå förstå könsroller, könsperspektiv. De skulle inte vara hjälpta av det enbart, utan de behöver förstå det på sin personliga nivå också. Jag är liksom helt övertygad om – att dom som jag träffar i terapi och som jag arbetar med såna här frågor med – jag skulle inte kunna skicka dem till en politiskt medvetandegörande grupp och så skulle allt bli frid och fröjd. Eftersom att jag arbetar ju med massor med kvinnor som går i den typen av grupper [...] och som har varit aktiva på annat sätt. Men man grejar ju inte sin egen - - alltså man grejar ju inte de problem som man själv har hamnat i, det som har blivit dominerande i ens liv, om man inte får förstå det också på ett individuellt plan. Och också med sånt som handlar om medvetet och omedvetet och som handlar om påverkan på självkänsla [...] som blir så oerhört påverkad av till exempel vanmakt eller maktlöshet. Jag tror inte att det finns någon annan möjlighet än att arbeta med psykoterapi. [...] Även om jag emellanåt måste göra andra saker än att bara sitta i terapirummet. Ja, då försöker jag göra andra saker, och det handlar ju mer om min egen tillfredsställelse. Att göra andra saker, på andra nivåer... också.

Den här intervjudpersonen poängterar att hon personligen inte upplever någon konflikt mellan en mikro och makronivå. Hon pekar på att nivåerna inte ömsesidigt utesluter varandra utan att de tvärtom är ömsesidigt beroende av varandra. Hon framhåller terapi som en i många fall nödvändig förutsättning för att överhuvudtaget kunna fungera och ha möjlighet att ägna sig åt andra saker – samhällsomdanande verksamhet eller annan. Det får effekten att hon genom sitt tal motverkar en dikotomisering mellan mikro och makro, och undviker att berätta fram en motsättning mellan det specifika och det generella, mellan aktör och struktur. Snarare än att berätta fram ett motsatsförhållande utvecklar hon genom sin hållning således ett komplementaritetperspektiv.

Att det är relevant att tala om terapins politiska dimensioner, samt att dessa är närvarande i behandlingsrummet på flera olika sätt och många gånger dikterar själva de

behandlingsmässiga villkoren är en hållning som följande intervjudeltagare gör sig till språkrör för. Hon berättar om hur hon explicit tar upp med klienterna att vissa beslut som fattas i förhållande till dem och deras behandling handlar mycket mer om vilka villkor, förutsättningar och tillgängliga resurser som politiska beslut medger utrymme för, än om klienternas faktiska terapibehov. Med hennes egna ord:

[I]bland står jag för att vården- - att saker faktiskt kan vara politik. Alltså jag kan göra det tydligt i en behandling till exempel när jag måste avsluta en kontakt så kan jag säga: ”ja, det här är de resurser som finns här och det har inte med dina behov att göra. Utan det här är en politisk fråga”, alltså så har jag sagt till patienter. [...] [O]ch det tycker jag är en jätte viktig uppgift vi har alltså utifrån det här- - tillbaka till det här med effektivitet och resultat, att jag kan känna dels att jag gör ett omöjligt uppdrag alltså: stora behov, inga resurser. Och alltså frågor skall ju behandlas där de hör hemma och det är ju politik. Och det vet jag att jag har sagt till många patienter att ”det här handlar inte om att du inte skulle behöva det här och må bra av att gå vidare hos mig, men det finns gränser och vid en prioritering så är det så det ser ut. Utifrån det uppdrag vi har satts på och de resurser vi har”. Våldigt drastiskt.

Att man kan åsyfta skilda nivåer och avse olika saker när man talar om terapiprocessens politiska dimensioner tydliggörs genom den här intervjudeltagarens konkreta exempel som rör en näst intill realpolitisk dimension. Yttrandet pekar i riktning mot att terapi inte sker i ett socialt, kulturellt, samhälleligt eller historiskt vakuum, utan att det tvärtom är en process som omgärdas av en rad strukturer, faktorer och mekanismer – utöver de rent behandlingsmässiga – som genomsyrar och präglar den terapeutiska situationen. I intervjudeltagarens uttalande framkommer att flera aktörer och en mångfald agendor – som stundtals påbjuder sinsemellan motstridiga saker – är med och konstituerar de behandlingsmässiga förutsättningarna och påverkar det terapeutiska utbytet klient och terapeut emellan. Sammanflätningarna mellan olika nivåer tydliggör hur de är ömsesidigt avhängiga varandra, samt att den behandlingsmässiga situationen genomkorsas och definieras av strukturer som fungerar gränssättande på enskilda personers handlingsfrihet och som därmed determinerar aktörsutrymmet (jmf också tema II s. 45).

Politisk aktivism och eget samhällsengagemang – om ansvaret i att vara potentiell påverkansagent och ofrånkomlig förebild

Ett förfarande, som i den anglosaxiska traditionen av feministisk terapi, ofta tas upp som ett exempel på hur man praktiskt kan arbeta för att söka överbrygga klyftan mellan en psykologi med mycket individfokuserade terapimål och en feminism med mer strukturella samhällsomdanande anspråk, är tanken om att tillsammans med klienterna undersöka möjligheten att överväga politisk aktivism som verksam behandlingskomponent. När jag tillfrågade intervjudeltagarna om hur de såg på och förhöll sig till eventualiteten av en sådan intervention var det den frågeställning som hos ett par av de medverkande väckte starkast avståndstagande reaktioner. Här följer de två mest påfallande exemplen utav dem som ställde sig helt främmande inför tanken på detta:

Det gör jag *inte*. Det gör jag inte. För då tycker jag att då har jag hamnat - - då sitter jag i fel rum. Då kan vi sätta oss i fiket istället. Men inte i terapirummet. Så tänker jag. Då blir det nånting annat än terapi. Det finns en gräns där. För mig i alla fall. Men det gör jag ju med mina kompisar. Men då blir det ju på rätt nivå va.

Nej, alltså där går ju gränsen för mig alltså. Det är jag helt främmande för alltså. Att föreslå det så att säga. På samma sätt som jag föreslår aldrig nåt annat heller va. [I: Nej.] Så att det...nej, utan det kan man ju ha som mera nån sån bakomliggande tanke att ”vad som skulle vara viktigt eller bra för folk” så att säga.

I det senare av de två citaten ovan fjärrar sig intervjudeltagaren från idén att överhuvudtaget komma med förslag av någon sort – sådana grundade i feministiska utgångspunkter såväl som andra. Sparsamheten på detta område torde bland annat spegla den psykodynamiska tradition som hon skriver in sig i. I allmänhet förhåller sig intervjudeltagarna olika till om de anser att man som terapeut överhuvudtaget, och i så fall i vilken utsträckning, aktivt lyfter in olika perspektiv och områden i det terapeutiska samtalet. Med andra ord – i vilken omfattning behandlaren själv bidrar med saker eller inte, samt vilka områden som de i så fall bedömer är aktuella och motiverade att aktualisera. Men den frågeställning som de främst uppehåller sig vid i det här avseendet är hur och på vilket sätt detta i så fall görs. I nedanstående citat återvänder vi till det mer specifika exemplet kring åsikterna rörande idén om politisk aktivism som en tänkbar behandlingsintervention. Intervjudeltagaren klargör liksom rösterna ovan sitt tydliga avståndstagande till den möjligheten, men i det här fallet vidareutvecklar hon sitt perspektiv på frågan i det att hon verbaliserar strategier för vad och hur hon gör istället:

Alltså jag skulle aldrig föreslå nåt sånt. Däremot så kan jag ju uppmuntra folk att utforska - - alltså om det är nåt som de säger att de behöver förändra så hjälper jag dom att utforska på vilka olika sätt kan man kanske förändra det här. "Vad skulle du kunna göra? Vad skulle du vilja göra? [...] Alltså vem skulle kunna hjälpa dig?" Alltså det här att "kan finns det någon annan som tycker och tänker likadant?" [...] Och att också se det här att man faktiskt tillsammans kan göra saker. Alltså där finns det väl lite grann av min politiska handling. [paus] Det är viktigt att som terapeut så håller jag uppe liksom diket mot politisk aktivism. Alltså det lägger jag mig inte i.

Behandlaren introducerar tanken på att låta klienten undersöka olika förändringsmöjligheter och att överväga om det finns någon för henne att solidarisera sig med, någon annan som delar hennes personliga erfarenheter. Att uppmuntra till att utforska potentialen till alliansskapande eller möjligheten till att gå samman med andra för ömsesidigt stöd, gemensam sak och kollektiv handling ligger inom ramen för vad den här intervjudeltagaren tycker är rimligt. Utsagan avslutas med en verbal demarkationslinje för att kärnfullt poängtera sättet som intervjudeltagaren skiljer mellan den sorts handlingar som hon förvisso benämner politiska, men ändå tycker är försvarbara att bedriva, respektive den typ av politisk aktivism som hon bestämt förpassar till helt andra arenor.

En annan person diskuterar främst orsaken till och uppehåller sig kring de eventuella motiven bakom att som terapeut initiera en intervention som rör aktivism. Hon menar att det centrala är vad en sådan syftar till att åstadkomma. Så här uttrycker hon det:

Det beror ju på varför jag gör det. Om jag gör det för att jag anser att det skulle klienten må jättebra av själv, som en upprättelse eller nånting, och att det är möjligt och inte skadar henne eller honom så skulle jag göra det – men absolut inte annars.

Hon berättar fram tanken om att enbart en viss typ av bevekelsegrund kan tänkas rättfärdiga ett sådant förfarande, men att hon i övriga fall anser det otänkbart.

Ett annat kluster av intervjudeltagare är rent principiellt betydligt mer positiva till tanken på politisk aktivism som verksam behandlingskomponent för terapiklienter. Nedan följer en första röst ur denna kategori personer. Intervjudeltagaren finner anledning att fundera över varför hon inte övervägt denna idé som ett alternativ och gör en koppling till ideal som hon anser präglar den mainstreampsykologiska grundutbildning som hon skolats in i:

Det har jag nog inte gjort. Men ja, det kan man ju undra varför man inte gör det då? Det borde ju inte vara någon omöjlighet tänker jag. Ja, man kanske är ändå för präglad utav sin andra utbildning. Att man ska va opartisk på nåt sätt och inte för mycket ge uttryck för sin egen – vad ska jag säga - - både i religiös och politiska avseenden så försöker man ofta vara neutral. Men samtidigt så märker man ju att i många fall så är det ju bra när man faktiskt visar vad man tycker,

när det är nåt som är viktigt för den här klienten. De känner sig förstådda om de märker att ”jamen, jag tycker det här är viktigt” – att man engagerar sig för det här.

Hennes resonemang utmynnar i att hon öppnar upp för möjligheten att vara tydligare med sitt eget engagemang och anger motiven till varför hon tycker detta kan tänkas vara angeläget. Intervjudeltagaren som kommer till tals i följande dialog framför en ståndpunkt som är väldigt olik, för att inte säga diametralt motsatt till, de betydligt mer skeptiska och avståndstagande ståndpunkter som inledde avsnittet. Så här formulerar hon sig:

ID: [J]a, det skulle jag kunna säga att det skulle jag absolut uppmuntra till.

IW: Du tror på det som idé alltså?

ID: Ja. Det gör jag ju absolut.

IW: Som verksam behandlingskomponent?

ID: Ja, absolut. Just om det är liksom en person som är till exempel väldigt missnöjd över... orättvisor på ett eller annat sätt, så skulle jag ju aldrig tveka att säga i ett sånt läge – om det var en patient som jag tror skulle kunna klara av det [...] att ta upp det som en del av behandlingen. Absolut.

Tanken om en läkande potential i ett engagemang för samhällsförändring – balanserad av förbehållet att ta hänsyn till klientens behov, förmåga och förutsättningar – hörs i både det ovanstående citatet och även i det följande från en annan deltagare:

[J]ag skulle aldrig propa på nån det, men när man känner att det här *är* en människa som redan är där eller som söker sig till det, så tror jag att det kan vara mycket positivt. Alltså givetvis så tror jag att där så måste man ha kommit så långt så att man kan - eh, kanske inte hålla isär, det går ju inte, men alltså se till så att det inte blir att man agerar ut sitt eget personliga trauma i den feministiska aktivismen. [...] Så att man måste ha hunnit få någon slags skyddsväst ovanpå.

Inledningsvis poängterar personen ovan att en viktig premiss för henne är att klienten själv redan har ett eget intresse eller en befintlig beredskap för att detta överhuvudtaget ska vara ett alternativ. Därefter gör hon uttalanden som indikerar ett uttalat månande om klienten. En grundval av liknande karaktär – att initiativet ska vara klientens eget och att ansatsen bör komma från klienten och inte från terapeuten – skisseras upp av följande intervjudeltagare. Det handlar i hennes version mer om att följa och möta, än om att som behandlingsansvarig initiera:

Men det är inte nåt sånt där generellt som jag gör, utan det är en följsamhet att om det finns i att den här personen lyfter in det i rummet, så då möter jag dom i det. Och jag har ju då själv liksom jobbat aktivt politiskt och så. Inte så att jag pratar om det där, men jag har ju den erfarenheten.

Hennes utsaga avslutas med att hon väljer att nämna att hon privat har ett eget politiskt engagemang som finns med i bakgrunden som en referensram även om det inte är ett område som hon direkt kommer in på i terapin eller explicit delger klienten.

Att vara politiskt engagerad vid sidan av den psykoterapeutiska yrkesutövningen är en erfarenhet som hon delar med majoriteten intervjudeltagare. Huvuddelen är eller har varit politiskt aktiva och omnämner på olika sätt sitt samhällsengagemang och sina sociala förändringsprojekt under intervjusamtalen. Vad ett eget, öppet politiskt åtagande från terapeutens sida kan få för innebörder i förhållande till den professionella rollen och yrkesutövningen finns det bland intervjudeltagarna olika tolkningar av. Eftersom deras inställning till vilken betydelse detta kan få i klientkontakten och den behandlingsmässiga situationen skiljer sig åt väljer de också sinsemellan varierande förhållningssätt och strategier att hantera detta på.

I exemplet nedan talar en intervjudeltagare om hur hon förvisso ser terapiarbetet i sig som en samhällsinsats, samtidigt som hon beskriver hur hon upplever en motsättning mellan sin professionella yrkesutövning och ett mer specifikt partipolitiskt engagemang. Därför har hon sett sig nödgad att välja bort det senare med omtanke om terapierna. Hon pläderar för försiktighet och återhållsamhet och drar upp följande riktlinjer för vad hon för personlig del anser möjligt och omöjligt att kombinera med den professionella rollen:

Jag jobbar med terapi, det är mitt bidrag till samhället på ett plan. Men jag jobbar inte partipolitiskt. Alltså det känns som att det är lite svårt. Jag är med och demonstrerar och jag har varit med och organiserat demonstrationer och jag har varit med i aktioner. Så det är inte så att jag ställer mig utanför annat samhällsarbete så att säga, men jag är lite återhållsam just därför att jag vet att det kan göra att en del människor skulle känna sig väldigt bekymrade, och liksom att det skulle ställa till stora problem i terapin. Där man har en helt annan politisk uppfattning än vad jag har. Så därför så är jag lite försiktig med omtanke om terapierna.

Nedan kommer en annan intervjudeltagare som belyser samma aspekt, men från en annorlunda vinkel, till tals. Hon fäster uppmärksamheten på hur personliga erfarenheter som terapeuten bär med sig kan ha betydelse och ge återklang i den terapeutiska situationen. Hur hon som behandlare – både genom ett eget engagemang, såväl som genom sin person och gärning både i och utanför terapirummet – indirekt kan tänkas påverka och ha inflytande på klienten. Även om hon inte initierar ett utforskande i den riktningen eller omnämner politisk aktivism som ett alternativ för klienten. Så här uttrycker hon sig:

Alltså jag tror aldrig att jag själv har – vad ska man säga – att jag har uppmuntrat nån rent aktivt på det sättet, men genom mitt eget [politiska, min anm.] engagemang så tror jag att jag indirekt har gjort det. Att jag nånstans har talat om för dem att: ”Det är okej. Man kan bråka om saker och ting. Man kan ifrågasätta”. [...] Men att direkt uppmana dem så där va, det har jag aldrig gjort.

Med utgångspunkt i sin egen kliniska erfarenhet sätter hon sökarljuset på hur hon anser att man som behandlare statuerar exempel och blir till förebild för sina klienter. Tämmligen samstämmigt framhåller intervjudeltagarna att de som behandlare oundvikligen och på en rad olika nivåer och sätt – även sådana som kanske inte är direkt relaterade till själva behandlingsarbetet – kommer att utgöra en påverkan på sina klienter, men att denna påverkanspotential måste hanteras varsamt, reflexivt och ansvarsfullt. Så här säger samma person som i citatet ovan:

[J]ag tänker att vi blir förebilder vare sig vi vill eller inte. Den makten har vi att vad vi än visar upp så blir de [klienterna; min anm.] mer eller mindre påverkade av detta och därför tycker jag att det är ett stort ansvar. [...] Herregud, det finns så mycket bra att göra.

Om det någonstans är ofrånkomligt att man påverkar blir den viktiga frågan att ställa sig snarast *hur* man gör det. Skillnaden mellan aktiv påverkan och mer indirekt inflytande aktualiseras exempelvis ofta vid de tillfällen där intervjudeltagarna talar om synlighet kring personliga livsstilsval samt när sådana handlingar eller gärningar som har en mer offentlig prägel kommer på tal, som till exempel ett öppet politiskt engagemang. Personen i citatet nedanför berättar om sina erfarenheter av vad hennes politiska arbete väckte hos vissa av hennes klienter och gör en analogi till sin graviditet:

Men det var ju det som kunde dyka upp då när jag var synlig själv i politiken. Det kunde ju väcka tankar hos folk om att man skulle vara politiskt aktiv eller aktivera sig i Folkkampanjen eller- - På samma sätt som mina kvinnliga patienter kunde få för sig att de skulle bli gravida när jag var det va. [...] [M]en jag har fått mycket skit också för att jag har varit synlig, för att jag har drivit frågor och så.

Möjligheten att ge avtryck och göra intryck på sina klienter framstår emellanåt som ett delikat och komplicerat ämne och är ett område där deltagarberättelserna fylls av motsägelsefullheter. Samma två intervjudeltagare som gjorde de mest skeptiska och avståndstagande uttalandena till politisk aktivism som aktiv behandlingskomponent står för följande två anekdoter som har något av omvändelsekaraktär över sig:

Det var en man som sa till mig: 'Är du feminist?' 'Ja, är inte du?' sa jag. 'Jo, jag tror ta mig fan att jag har blivit det när jag har gått hos dig!' [skrattar] Och så skrattade vi gott båda två. Då har det gett avtryck.

Det kommer jag särskilt ihåg en man som sa [...] 'Jag är ju moderat men jag börjar ju fundera över om Vänsterpartiet inte har nåt att komma med om du tillhör den falangen'.

Även om de här intervjudeltagarna fjärrar sig från vad de betraktar och rubricerar som mer aktiv påverkan - exemplifierat utifrån utforskandet av politisk aktivism som en möjlig behandlingsintervention - pekar deras berättelser på hur olika former av inflytande, om än av det mer indirekta slaget, ofrånkomligen verkar i behandlingsrummet och får betydelse i den terapeutiska relationen. Utifrån min läsning av ovanstående anekdotexempel inspirerar de till ett problematiserande av distinktionen mellan aktiv uppmuntran och indirekt påverkan och till funderingar kring vilken sorts inflytande en terapeut ofrånkomligen har på sina klienter, samt hur en potentiell påverkanspotential mest etiskt ska hanteras inom ramen för den behandlingsmässiga domänen.

Vems agenda?

Ett område där många av intervjudeltagarna framstår som extra noggranna med att understryka sin följsamhet vis-à-vis klienten och är särskilt angelägna om att framställa sig som neutrala, i bemärkelsen att inte agera utifrån en personlig agenda som de explicit låter komma till uttryck, gäller vad som uppfattas och definieras som mer explicit ideologiska och/eller politiska anspråk. Hit hör för flera just de feministiska utgångspunkterna och könsmaktsperspektivet. Många talar vid upprepade tillfällen i intervjusamtalen om självklarheten och vikten av att inte 'pådyvla' klienten de egna feministiska idéerna och understryker den absoluta nödvändigheten av att skilja mellan sig själv som terapeut och uttalad feminist eller politisk aktivist. Följande uttalanden kommer från olika intervjudeltagare:

Det gäller ju att inte ha förutfattade meningar när man möter en person. Och inte heller själv vara besjälad av vad man vill göra med den här människan, och för den här människan, och tillsammans med den här människan.

[J]ag tycker det är väldigt viktigt att man inte arbetar politiskt som psykoterapeut genom sina klienter. Alltså, jag kan inte använda klienten till att förändra världen för att jag tycker det skulle var kul, utan jag måste hela tiden ha hennes- - [...] Jo, jag måste ha ett fokus hela tiden på vad som är möjligt. I hennes liv.

[J]ag får ju vara uppmärksam på så att jag inte blir nån militant feminist i mina psykoterapier.

Sen terapeutrollen, alltså det är ju viktigt att man är medveten om den. Att man skiljer på sig själv som terapeut och sig själv som politisk aktivist. För nåt sånt kan man verkligen inte - - det ska man inte driva i ett terapirum. Men det handlar ju om att vara människor behjälpliga i deras eget sökande efter mening och sammanhang och förståelse av sitt eget liv.

I samtliga dessa citat ges uttryck för resoluta gränssättningar eller pregnanta avståndstaganden. Markeringarna för tankarna tillbaka till de argument som

intervjudeltagarna angav som motiv till att de kände sig tveksamma till att gå ut och öppet kalla sig feministiska terapeuter. En central anledning som de uppgav till varför detta kunde vara problematiskt handlade om de förvrängda föreställningar som de haft erfarenhet av att stöta på hos andra, till exempel kollegor och medarbetare. Låt oss påminna oss om ett citatutdrag från tema I som behandlar just detta: ”Alltså det är svårt att få folk att remittera. Alltså då tror de att man är politisk aktivist i terapirummet och det är inte sant!”

Intervjupersonerna är väl medvetna om att en öppenhet med de feministiska utgångspunkterna riskerar att leda till att de ofrivilligt och felaktigt uppfattas som havandes en agenda att politisera sina klienter i bemärkelsen att påföra dem sina egna feministiska ståndpunkter oavsett klientens beredskap eller egna initiativ i den riktningen. Mellan raderna anas, vad som utifrån deras erfarenheter verkar vara en befogad oro att beskyllas för att bedriva politik eller vara ideologiska demagoger i behandlingsrummet. Det tycks ligga nära till hands att de upplever sig misstänkliggjorda i sin förmåga att möta klienten där hon eller han befinner sig och att de riskerar att andra ska tro att det snarast är deras egna feministiska hållningar som tillåts stå i centrum och utgöra de styrande drivkrafterna, inte klienternas behov.

SAMMANFATTANDE AVRUNDNING TEMA IV

De intervjuade terapeuterna har alla att förhålla sig till en balansgång mellan sina egna feministiskt samhällskritiska utgångspunkter och terapiverksamhetens mer eller mindre uttalade krav på en samhällsanpassning av klienten. I denna avvägning mellan utmaning av samhällets rådande normer och anpassning till desamma intar majoriteten av intervjudeltagarna en kompromissande mellanlägeshållning. Ett par röster kontrasterar detta genom att framhålla vikten av ett klarare ställningstagande och säger sig snarare förorda en position kännetecknad av större radikalitet.

En återkommande tankefigur som genomsyrar intervjudeltagarnas utsagor är hållningen att sätta klientens utgångspunkter, förutsättningar och behandlingsmässiga önskemål i centrum. Denna kopplas till allmänterapeutiska principer om följsamhet och lyhördhet inför att följa klienten där han eller hon befinner sig och ställs stundtals i motsättning till de egna feministiska utgångspunkterna.

I den anglosaxiska traditionen av feministisk terapi har politisk aktivism som potentiell behandlingsintervention ofta betraktats som ett sätt att söka överbrygga klyftan mellan terapeutisk individfokusering och feministiska samhällsomdanande anspråk på strukturell nivå. Denna möjlighet till koppling mellan mikro- och makroperspektiven var något som intervjudeltagarna i allmänhet sade sig ha mycket begränsad erfarenhet av och som några ställde sig helt främmande inför. Andra förhöll sig mer positiva till möjligheten att överväga detta som ett alternativ. Majoriteten intervjudeltagare hade erfarenhet av eget politiskt engagemang. Några såg detta som ett viktigt komplement till sin terapeutiska professionsutövning medan andra upplevde en motsättning mellan sin yrkesroll och ett offentligt, utåtriktat politiskt samhällsengagemang. Det rådde stor enighet bland intervjudeltagarna om att behandlarrollen ofrånkomligen innebär en stor påverkanspotential som måste förvaltas ansvarsfullt, varsamt och reflexivt.

SLUTORD

Eftersom de pågående förhandlingarna mellan feministiska och psykologiska/terapeutiska traditioner och diskurser som intervjudeltagarna berättar fram behandlas och diskuteras utförligt i resultatredovisningen kommer jag i detta slutavsnitt begränsa mig till att vidareutveckla ett par utvalda aspekter.

De behandlare som jag har intervjuat står med ena foten i den terapeutiska kulturen och med den andra i den feministiska världen. Mitt examensarbete har handlat om hur de navigerar mellan dessa två diskurser och förhandlar mellan olika principer som de båda traditionerna påbjuder. Genom resultatdelens olika teman har det tydliggjorts att de brottas med en rad olika dilemman i förhållande till uppgiften att försöka omforma sin terapeutiska praxis så att den överensstämmer med deras feministiska utgångspunkter. Intervjudeltagarnas berättelser har visat på olika strategier som de tillämpar för att kringgå, trotsa eller bjuda motstånd mot delar av de mainstreamterapeutiska traditioner som de samtidigt ofrånkomligen är en del av. Med stor tydlighet har det framgått att detta inte låter sig göras med någon självklarhet utan att det upplevs som förenat med både ansträngning och kamp.

Utmaningen att kombinera yrkesrollen som behandlare med feministiska utgångspunkter, samt de svårigheter som de beskriver är förenade med att omsätta dessa i praktisk psykoterapeutisk professionsutövning är ständigt återkommande i deras berättelser. Att intervjudeltagarna upplever det problematiskt och laddat att kalla sig feminister i just en terapeutisk kontext – trots att jämställdhetsdiskurser rönt relativt stor offentlig framgång generellt sett – är anmärkningsvärt och föranleder en rad frågor rörande själva yrkeskårskulturen. Vad i professionstraditionen kan det tänkas vara som gör att det tycks bli så svårt att tillämpa och implementera ett genusperspektiv? Vilka förhärskande behandlingsideologier hindrar och försvårar för feministiska maktperspektiv att få genomslagskraft? En möjlig anledning handlar om kunskaps- och perspektivlegitimering och är nära sammankopplad med frågor rörande maktordningar och hierarkiseringsprocesser. Olika synsätt och hållningar har på intet vis samma status, dignitet eller tyngd i den psykoterapeutiska kultur inom vilken intervjudeltagarna är verksamma. De feministiska utgångspunkterna är enligt intervjudeltagarnas utsagor ett marginaliserat, underordnat fält som oavbrutet måste förklaras och försvaras på de traditionella arenorna. Feministisk kunskap rangordnas lågt och uppfattas inte med självklarhet som en specialkompetens att värdesätta och premiera.

Utifrån ett betraktelsesätt grundat på en förståelse för att olika arbetsmässiga villkor och organisatoriska förhållanden både kan hindra och främja tillämpandet av vissa kunskaper, samt mot bakgrund av att implementerandet av särskilda metoder både kan motarbetas eller understödjas blir intervjudeltagarnas brottningar begripliga. Genom att titta närmare på och kritiskt granska de yrkesspecifika sammanhang och övergripande organisatoriska kontexter som intervjudeltagarna befinner sig i skulle man tydligare och mer precist kunna spåra, blottlägga och synliggöra några av de sociala strukturer och relationer som fungerar förutbestämmande, möjliggörande och begränsande och på så vis få deras utsagor att tydligare framträda i det sammanhang där de uppstår.

Som utomstående betraktare med tillgång till intervjudeltagarnas sammanlagda narrativ, samt till analysen av det empiriska materialet i sin helhet, får jag intrycket av att det finns en stor beredskap till självreflektion och problematiseringar av de egna feministiska utgångspunkterna och dess eventuella inverkan på behandlingssituationen och klienterna. Denna rigorösa självreflexivitet och kritiska problematiseringsiver i förhållande till de egna feministiska perspektiven ger intervjudeltagarna inte med samma självklara tydlighet uttryck

för i förhållande till andra utgångspunkter av mer mainstreampsykologisk typ. Dessa tycks i flera fall inte heller av intervjudeltagarna själva uppfattas som ideologiska på samma sätt. Mitt intryck är att flera av de medverkande i det här avseendet tagit upp den mainstreamdiskurs som identifierar de feministiska utgångspunkterna som politiskt eller ideologiskt färgade, men andra traditionella terapeutiska hållningar och inriktningar som neutrala och objektiva. Den metafrågeställning som ofrånkomligen infinner sig blir: vilka föreställningar finns om vad som är politik och ideologi och vad som inte är det? Hur kommer det sig att intervjudeltagarna tycks uppfatta de feministiska utgångspunkterna som så mycket mer politiska än till exempel de psykodynamiska?

Den terapeutiska traditionen har en lång historia kantad av neutralitets- och objektivitetsanspråk. Feminismen, å andra sidan, har en lika lång tradition av att politiseras och beskrivas som partisk eller propagandistisk och har aldrig själv utgivit sig för att vara neutralt ickeideologisk. Snarare har man framhållit vikten av genomskinlighet och tydlighet med perspektiv och utgångspunkter och därutöver uppmanat och uppmuntrat andra traditioner till liknande öppenhet. Ett erkännande av utgångspunkter och en tydlighet med vilken position man talar från som innebär ett synliggörande av den ideologiska barlasten gör inte att den är större. På samma sätt som ett utlämnande av densamma inte gör den mindre – bara otydligare och mindre öppen för granskning. Som Eva Magnusson (1998) påpekar i sin avhandling finns det emellertid inte någon tradition att betrakta psykologi som både teori och ideologi.

Psykologi har också (som feminism) många drag av ”ideologi” och har – som många andra discipliner – genom tiderna förändrats i takt med det samhälleliga ideologiska klimatet. Psykologisk teori och praktik är ett av många exempel på att kunskap är en förhandlingsprodukt. Feminister påpekade tidigt att mycket psykologisk teoribildning bygger på outtalade ideologiska grunder, bland annat när det gäller kön [...] Det ideologiska har emellertid ofta dolts under starka föreställningar om, och anspråk på, objektivitet och neutralitet. (Magnusson, 1998, s. 274)

Maud Eduards tar upp samma frågeställning men från en mer allmän nivå i det att hon hävdar att: ”Den rådande könsordningen framstår som befriad från normer, medan de som ifrågasätter denna ordning ständigt kritiseras för ensidighet, förutfattade meningar och bristande objektivitet” (1995, s. 62). Från vetenskapsteoretiskt håll har det hävdats att det vanligtvis är just de verksamheter som har ett intresse av att framställa sig som opartiska, opolitiska, värdeneutrala och objektiva som i själva verket visar sig vara de mest partiska, politiska, icke-neutrala och subjektiva (Minnich, 1990).

I förlängningen väcker detta frågor angående vad som uppfattas som psykologi och betraktas som psykologisk relevant – som tillhörande det psykoterapeutiska området – samt vem som har tillgång, makt, möjlighet och tolkningsföreträde att förfoga över de inkluderings- och exkluderingspraktiker som definierar fältets gränsdragningsutposter. När det gäller feministiska perspektiv och studiet av föreställningar rörande kön och genus har dessa områden historiskt sett ofta utdefinierats som oväsentliga eller irrelevanta för psykologin om de inte byggt på föreställningar om könsskillnader. En möjlig förklaring till detta som har presenterats bygger på vilken vetenskapssyn och kunskapsuppfattningar som vanligen är rådande inom psykologidisciplinen:

Kritikerna menar att det är psykologiämnets vetenskapsteori, kunskapsanspråk och metoder som framförallt bidragit till att kritiska könsperspektiv (och förövrigt också kritiska klass- etnicitets- och sexualitetsperspektiv) har haft svårt att betraktas som relevanta frågor. Psykologisk forskning har istället ofta utformats så att frågor om kön har kommit att handla om ’könsskillnader’ i egenskaper eller förmågor. (Magnusson, 2002a, s. 23-24)

Mot bakgrund av ett sådant resonemang måste intervjudeltagarnas praktik förstås som potentiellt nydanande och subversiv verksamhet med möjlighet att omdefiniera rådande

paradigm och kunskapsanspråk genom att söka omförhandla nuvarande gränser och utmana dem i syfte att vidga fältet, vilket i sin tur skulle kunna föranleda omprövningar av tidigare vetenskaps- och kunskapsuppfattningar.

Makt är ett mångtydigt begrepp med flerfaldiga bottnar vars komplexitet bör värnas snarare än förminska. Postmodernistiska hållningar har under senare år givit förnyat stöd åt gamla feministiska insikter om att makt inte enbart opererar inom ramen av större makrostrukturer, utan att de i allra högsta grad har bäring också i "vardagssituationer, personliga relationer och mikroprocesser" (Thurén, 2002, s. 18). Hur makt kan definieras, uttryckas, utövas, omförhandlas och vilka verkningar och konsekvenser olika maktordningar kan tänkas få psykoanalytiska sammanhang och processer är ett samtal som – ur svensk horisont – ännu knappt är påbörjat men som intervjupersonerna och de sammanhang de sällat sig till och skapat kan sägas vara något av pionjäret i att initiera.

I allmänhet har inte psykologin gjort sig känd som en disciplin med sofistikerade och elaborerade maktanalyser. Tvärtom har skarp kritik framförts från flera håll beträffande bristen på maktperspektiv och avsaknaden av dialog med andra intilliggande akademiska discipliner som varit mer drivande i den intellektuella debatten på det området. Kritiska röster med ett inifrån perspektiv på det psykologiska fältet (se t.ex. Marecek & Kravetz, 1998a; Kitzinger, 1991; Kitzinger & Perkins, 1993) har påpekat hur motsträviga både den institutionaliserade psykologin och den etablerade psykiatrin – de discipliner om kan sägas utgöra den psykoanalytiska praktikens främsta kunskapsbas – har varit att ta sig an frågor om maktförhållanden och dess eventuella påverkan på psykisk ohälsa. Detta avsaknadsförhållande har resulterat i att någon professionell nomenklatur för att tala om makt i någon självklar mening aldrig har utvecklats inom psykologin och detta har fått allvarliga konsekvenser för terapiutövningen. Ett teoretiserande om hur sociala, institutionella, men även interpersonella maktskillnader skulle kunna kopplas till hälsotillstånd och psykologisk problematik har ofta lyst med sin frånvaro. Detta är en brist som feministiska forskare sedan 70-talet (t.ex. Chesler, 1972) har sökt göra oss uppmärksamma på och som traditionen av feministisk terapi har sökt motverka. Andra har drivit kritiken längre än till att identifiera ett bristtillstånd eller begreppsliggöra tomrummet som en avsaknad. Kitzinger menar att psykologin spelar en aktiv roll i att mörklägga de maktrelationer som disciplinen är med och skapar, upprätthåller och återskapar: "the discipline as a whole is deeply implicated in the maintenance and reproduction of power relationships which it persistently refuses to make explicit – indeed actively obscures" (Kitzinger, 1991, s. 111). Det är hög tid att psykologin och terapin börjar ta olika maktvariabler på allvar eftersom de är av stor betydelse för det individuella subjektivitetsskapandet då de personliga-sociala historierna som det springer ur ofrånkomligen är formade och färgade av maktrelationer oavsett om dessa erkänns eller ej (Nightingale & Cromby, 2001).

Vad gäller metodöverväganden är det på sin plats att fundera över vad det faktum att undersökningen är gjord med utgångspunkt i en ensidigt könad intervjudeltagargrupp, med förhållandevis liten geografisk spridning kan ha fått för konsekvenser för vilka berättelser som framkommit och behandlats och i förlängningen för de tolkningar och resultat som uppnåtts. Det faktum att samtliga intervjupersoner jag kom i kontakt med genom rekryteringsprocessen som valt att intressera sig för perspektivet är kvinnor (jag blev anvisad namnet på en man, men han avböjde att delta) tycks återspegla en bredare tendens i samhället där fördelningen av ansvarstagandet för drivandet av dessa frågor i sig är könat.

Mitt förslag till framtida forskning är produktionen av sådan teori och kunskap som kan användas emancipatoriskt, som förändringsinstrument i förhållande till den verklighet som

undersöks och beskrivs (Hollway, 1991). Kunskapsgenerering, t.ex. med aktionsforskningsprägel, som har som mål att påverka och förändra det sammanhang som den behandlar vore en möjlighet. Jag ser det som angeläget att utforska åtgärder och förslag, handlingsprogram eller utvecklingsinstrument för att göra det mer möjligt att förena feministiska och psykologiska utgångspunkter, samt att se över hur man skulle kunna skapa förutsättningar och villkor på strukturell nivå som främjar och underlättar implementerandet av en terapeutiskt behandlingspraktik genomsyrad av kritiska maktperspektiv. Ansträngningar att assistera personer med stor erfarenhetsbaserad, tyst kunskap att teoretisera sina perspektiv och utgångspunkter hade också varit önskvärda.

En huvuduppgift som den feministiska terapin har givit sig i kast med har varit att upprätta det personligas politiska dimension och konsekvent göra kopplingar mellan levnadsvillkor, makt- och förtrycksstrukturer och de individuella problem, svårigheter och symptom som enskilda klienter uppvisar och vittnar om. Men ambitionen att i det första ledet söka förena dessa två nivåer och i det andra omsätta dem i konkret behandlingspraktik har inte varit självklart eller genomförds friktionsfritt. I litteraturen har många, i likhet med Marecek, ställt sig frågor som: "What happens when psychotherapy, a technology of individual change, is yoked to a politics of societal transformation? Can therapy be a political act? Or is therapy antithetical to political change?" (2001a, s. 306). Svaren på frågor som dessa har skiftat beroende på av vem de besvarats. Å ena sidan har de givit upphov till diskussionen om feministisk terapi som en oxymoron – ett fenomen/begrepp bestående av två oförenliga termer – och till konceptualiseringen av feminismen och terapin som en relation med förhinder, kantad av motsättningar och ambivalens (Ussher, 2002). Men å andra sidan har i de flesta fall mer positiva och möjliga slutsatser dragits där många – efter ett tydligt erkännande av de svårigheter och begränsningar som är förenade med att kombinera och integrera dessa storheter – kommit till en sorts förlikning av den innehållsliga potentialen i begreppsparet (Brown, 1994).

Utifrån premissen att människor inte särbehandlades eller diskriminerades med utgångspunkt i vissa specifika sorteringskategorier som fungerar som centrala struktureringsprinciper av den sociala verkligheten, bland annat i det att de medierar makt, vore det möjligt att förespråka och framhålla vikten av en god *allmän*, jämlik hållning i den terapeutiska praxisen. Om variabler som kön, klass, sexualitet, etnicitet, hudfärg, religion, samt fysisk eller psykisk förmåga som idag dikterar många av de grundläggande villkoren i individers och grupper livsvärld saknade betydelse hade feministiska, antirasistiska och queera perspektiv på terapi varit överflödiga. Dessvärre kommer det med största sannolikhet att vara både berättigat och angeläget att kritiskt granska våra allmänt hållna och generellt formulerade psykologiska mainstreamteorier och terapipraktiker ur kritiska perspektiv eller från en position i marginalen länge än. Med en integrativ intersektionalitetsansats där olika maktordningar samanalyseras kan beröringspunkter, men även spänningsfält mellan hur olika sociala struktureringsprinciper och hierarkier samspekar, förstärker eller tar ut varandra identifieras. Ett skifte mot att fokusera på normsystemen som sådana, snarare än det och dem som avviker från dessa torde vara eftersträvanvärt. Här skulle feministiska terapeuter kunna spela en nyckelroll. För att peka framåt låter jag följande citat få avsluta mina resonemang:

Because of the role that feminist theory has played in attempting to validate the experience of persons with "other" status by sexual orientation, religious/ethnic identity, etc., *it seems that feminist theorists and therapists may be the persons most able to develop flexible models of mental health that truly allow for diversity.* (Root 1990, s. 202)

REFERENSER

Alvesson, Mats., & Deetz, Stanely. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

American Psychological Association. (2001). *Publication manual of the American Psychological Association* (5th ed.). Washington, DC: Author.

Arvidsson, Emma., & Nordenfors, Anna. (2004). *Ett feministiskt perspektiv i psykoterapi – en enkät och intervjustudie*. Psykologexamensuppsats. Institutionen för psykologi, Umeå universitet.

Ballou, Mary., & Gabalac, Nancy W. (1985). *A feminist position on mental health*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.

Bengtsson, Margot. (2001). *Tid, rum, kön och identitet*. Lund: Studentlitteratur.

Benjamin, Jessica. (1988). *The bonds of love: Psychoanalysis, feminism, and the problem of domination*. London: Virago Books.

Bohan, Janis S. (1993). Regarding gender: Essentialism, constructionism, and feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 17(1), 5-21.

Bondi, Liz., & Burman, Erica. (2001). Women and mental health: A feminist review. *Feminist Review*, 68, 6-33.

Brink, Josefin. (2001). En dåres anteckningar. *bang*, 3, 24-28.

Brodsky, Annette M., & Hare-Mustin, Rachel T. (Eds.), (1980). *Women and psychotherapy: An assessment of research and practice*. New York: Guilford Press.

Broman, Inger. (1999). *Psykoterapi och genus. Konsekvenser för patienter och feministiska psykoterapeuter i vuxenpsykiatri. En intervjustudie*. B-uppsats. Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet.

Broverman, Inge K., Broverman, Donald M., Clarkson, Frank L., Rosenkrantz, Paul., & Vogel, Susan R. (1970). Sex role stereotypes and clinical judgments of mental health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34, 1-7.

Brown, Laura S. (1990). The meaning of a multicultural perspective for theory-building in feminist therapy. In Laura S. Brown & Maria P. Root (Eds.), *Diversity and complexity in feminist therapy* (pp. 1-22). NY London: Harrington Press.

Brown, Laura S. (1994). *Subversive dialogues: Theory in feminist therapy*. New York: Basic Books.

Brown, Laura S., & Root, Maria P. (Eds.), (1990). *Diversity and complexity in feminist therapy*. NY London: Harrington Press.

Burman, Erica. (2001). Vems konstruktion? Synpunkter sedda ur ett feministiskt perspektiv. I David J. Nightingale & John Cromby (red.), *Socialkonstruktionistisk psykologi* (s. 213-234). Lund: Studentlitteratur.

Butler, Marylou. (1985). Guidelines for feminist therapy. In Lynne Bravo Rosewater & Lenore E.A. Walker (Eds.), *Handbook of feminist therapy: Women's issues in psychotherapy* (pp. 32-39). New York: Springer.

Cammaert, Lorna P., & Larsen, Carolyn C. (1988). Feminist frameworks of psychotherapy. In Mary Ann Dutton-Douglas & Lenore E.A. Walker (Eds.), *Feminist psychotherapies: Integration of therapeutic and feminist systems* (pp. 12-37). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.

Chaplin, Jocelyn. (1988). *Feminist counselling in action*. London: Sage.

Chesler, Phyllis. (1972). *Women and madness*. New York: Doubleday & Co.

Chester, Andrea., & Bretherton, Diane. (2001). What makes feminist counseling feminist? *Feminism & Psychology*, 11(4), 527-545.

Chin, Jean Lau. (1994). *Proceedings of the national conference on education and training in feminist practice*. Washington DC: Office of Women's Affairs, American Psychological Association.

Chodorow, Nancy J. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkely: University of California Press.

Comas-Díaz, Lillian. (1991). Feminism and diversity in psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 15, 597-609.

Comas-Díaz, Lillian., & Greene, Beverly. (1994). *Women of color: Integrating ethnic and gender identities in psychotherapy*. New York: Guilford Press.

Crafoord, Karin., Grebo, Ulla., & Stövegård, Helena. (red.), (1987). *Det kvinnliga perspektivet. Nya tankar om kvinnor och män inom psykologi och psykoterapi*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsovård, Sfp:s monografiserie nr 26.

Cuesta, Marta. (2003). Vardagssamtal mellan kvinnor. Feministiska reflektioner kring berättandet. I Diana Mulinari, Kerstin Sandell & Eva Schömer (red.), *Mer än bara kvinnor och män. Feministiska perspektiv på genus* (s. 119-137). Lund: Studentlitteratur.

Davies, Karen., & Esseveld, Johanna. (1989). *Kvantitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

DeVault, Marjorie L. (1996). Talking back to sociology: Distinctive contributions of feminist methodology. *Annual Reviews of Sociology*, 22, 29-50.

Dutton-Douglas, Mary Ann., & Walker, Lenore E.A. (Eds.), (1988). *Feminist psychotherapies: Integration of therapeutic and feminist systems*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.

Eduards, Maud. (1995) En allvarsam lek med ord. I SOU 1995:110 *Viljan att veta och viljan att förstå – Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning* (s. 62-65). Stockholm: Fritzes.

Eliasson, Mona. (1999). Feministisk epistemologi: Vetenskapskritik och social förändring. I Carl Martin Allwood & Martin G. Erikson (red.), *Vetenskapsteori för psykologi och andra samhällsvetenskaper* (s.198-227). Lund: Studentlitteratur.

Enns, Carolyn Zerbe. (1993). Twenty years of feminist counseling and therapy: From naming the biases to implementing multifaceted practice. *The Counseling Psychologist*, 21(1), 3-87.

Enns, Carolyn Zerbe. (1997). *Feminist theories and feminist psychotherapies: Origins, themes, and variations*. New York: The Harrington Park Press.

Fredelius, Gunilla. (1982). *Freuds syn på kvinnlig personlighetsutveckling*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsovård, Sfp:s monografiserie nr 16.

Fredelius, Gunilla., Frithiof Klein, Patricia., & Ursing, Ingrid. (1994). *Kvinnoidentitet. Dynamisk kvinnopsykologi i ett livsloppsperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.

Freedman, Jane. (2003). *Feminism – en introduktion*. Malmö: Liber.

Frithiof Klein, Patricia. (1984). Kvinnor och psykoterapi. *Psykisk Hälsa*, 1, 12-22.

Frithiof Klein, Patricia. (1985). Psykoanalytisk teori och kvinnors identitetsutveckling. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1, 18-34.

Gemzöe, Lena. (2004). *Feminism*. Stockholm: Bilda förlag.

Gergen, Mary. (2001). *Feminist reconstructions in psychology: Narrative, gender, and performance*. Thousand Oaks: Sage.

Greenspan, Miriam. (1983). *A new approach to women and therapy*. New York: McGraw-Hill.

Haavind, Hanne. (1994). Kjønn i forandring – som fenomen og som forståelsemåte. *Tidskrift for Norsk Psykologiforening*, 31, 767-783.

Heenan, Colleen. (1995). Feminist psychotherapy: A contradiction in terms? *Feminism & Psychology*, 5(1), 112-117.

Hill, Marcia., & Rothblum, Esther D. (1998). *Learning from our mistakes: Difficulties and failures in feminist therapy*. New York: Haworth Press.

Hollway, Wendy. (1991). The psychologization of feminism or the feminization of psychology? *Feminism & Psychology*, 1(1), 29-37.

- Johansson, Lotta. (2003). "I Love Lucy" och 1950-talets svenska TV. I Diana Mulinari, Kerstin Sandell & Eva Schömer (red.), *Mer än bara kvinnor och män. Feministiska perspektiv på genus* (s. 217-248). Lund: Studentlitteratur.
- Jordan, Judith V., Kaplan, Alexandra G., Baker Miller, Jean., Stiver, Irene P., & Surrey, Janet L. (1991). *Women's growth in connection: Writings from the Stone Center*. New York: The Guilford Press.
- Kaschak, Ellyn. (1992). *Engendered lives: A new psychology of women's experience*. New York: Basic Books Harper Collins.
- Kitzinger, Celia. (1990). Resisting the discipline. In Erica Burman (Ed.), *Feminists and psychological practice* (pp. 119-137). London: Sage Publications.
- Kitzinger, Celia. (1991). Feminism, psychology and the paradox of power. *Feminism & Psychology*, 1(1), 111-129.
- Kitzinger, Celia. (1993). Depoliticising the personal: A feminist slogan in feminist therapy. *Women's Studies International Forum*, 16 (5), 487-496.
- Kitzinger, Celia., & Perkins, Rachel. (1993). *Changing our minds*. London: Only Women Press.
- Kvale, Steinar. (Ed.), (1992). *Psychology and postmodernism*. London: Sage.
- Kvale, Steinar. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laidlaw, Toni., & Malmo, Cheryl. (1990). *Healing voices: Feminist approaches to therapy with women*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Larsson, Lisbeth. (red.), (1996). *feminism*. Lund: Studentlitteratur.
- Lawrence, Marilyn., & Maguire, Marie. (Eds.), (1999). *Psychotherapy with women: Feminist perspectives*. New York: Routledge.
- Lerman, Hanna. (1976). What happens in feminist therapy? In Sue Cox (Ed.), *Female psychology: The emerging self* (pp. 378-384). Chicago: SRA.
- Lerner Goldhor, Harriet. (1988). *Women in therapy*. New York: Harper & Row.
- Magnusson, Eva. (1998). *Vardagslivets könsinnebörder under förhandling – om arbete, familj, och produktion av kvinnlighet*. Doktorsavhandling i psykologi. Institutionen för tillämpad psykologi, Umeå universitet.
- Magnusson, Eva. (2000). Studier av konsistens och föränderlighet i könsinnebörder – att arbeta med dubbla analytiska utgångspunkter. I Hanne Haavind (red.), *Kön och tolkning* (s. 220-259). Stockholm: Natur och Kultur.
- Magnusson, Eva. (2002a). *Psykologi och kön*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Magnusson, Eva. (2002b). Psykologi och kön/genus – en förälskelse med förhinder? I Britt-Marie Thurén (red.), *Genusvägar. En antologi om genusforskning* (s. 63-84). Stockholm: Liber.
- Magnusson, Eva. (2003). *Genusforskning inom psykologin – bidrag till psykologisk teori och praktik*. Stockholm: Höskoleverket.
- Marecek, Jeanne. (1995). Psychology and feminism: Can this relationship be saved? In Domna C. Stanton & Abigail J. Stewart (Eds.), *Feminisms in the academy* (pp. 101-133). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Marecek, Jeanne. (1999). Trauma talk in feminist clinical practice. In Sharon Lamb (Ed.), *New versions of victims: Feminist struggle with the concept* (pp. 158-182). New York: New York University Press.
- Marecek, Jeanne. (2001a). Bringing feminist issues to therapy. In Brent Slife & Richard Williams (Eds.), *Critical issues in psychotherapy: Translating new ideas into practice* (pp. 305-319). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Marecek, Jeanne. (2001b). Disorderly constructs: Feminist frameworks for clinical psychology. In Rhoda K. Unger (Ed.), *Handbook of the psychology of women and gender* (pp. 303-316). New York: John Wiley & Sons Ltd.
- Marecek, Jeanne. (2001c). *Quandries and quiescences among feminist therapists*. Unpublished manuscript, Paper presented at the APA conference, San Fransisco, CA, August 2001.
- Marecek, Jeanne., & Hare-Mustin, Rachel T. (1991). A short history of the future. *Psychology of Women Quarterly*, 15, 521-536.
- Marecek, Jeanne., & Kravetz, Diane. (1998a). Power and agency in feminist therapy. In Colleen M. Heenan & I. Bruna Seu (Eds.), *Feminism & psychotherapy: Reflections on contemporary theories and practices* (pp. 13-30). London: Sage Publications.
- Marecek, Jeanne., & Kravetz, Diane. (1998b). Putting politics into practice: Feminist therapy as feminist praxis. *Women & Therapy*, 21(2), 17-36.
- Matthis, Irène. (1978). Till kvinnlighetens arkeologi. *Ord & Bild*, 8, 14-23.
- Matthis, Irène. (1983). Försök till dialog med en phallo-centrisk världsbild: en kritisk granskning av psykoanalysens traditionella kvinnosyn. I Eva Aniansson (red.), *Rapport från Kvinnouniversitetet* (s. 159-173). Stockholm: Akademilitteratur.
- McLeond, Eileen. (1994). *Women's experience of feminist therapy and counselling*. Buckingham: Open University Press.
- Miller Baker, Jean. (1977). *Toward a new psychology of women*. Boston: Beacon Press.
- Minnich, Elisabeth Kamarck. (1990). *Transforming knowledge*. Philadelphia: Temple University Press.

- Mitchell, Juliet. (1974). *Psychoanalysis and feminism*. London: Pantheon.
- Moradi, Bonnie., Fischer, Ann R., Hill, Melanie S., Jome, LaRae M., & Blum, Sasha A. (2000). Does “feminist” plus “therapist” equal “feminist therapist”? An empirical investigation of the link between self-labeling and behaviors. *Psychology of Women Quarterly*, 24, 285-296.
- Nightingale, David J., & Cromby, John. (red.), (2001). *Socialkonstruktionistisk psykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Orbach, Susie., & Eichenbaum, Luise. (1982). *Outside in, inside out: Women’s psychology a feminist psychoanalytic approach*. Harmondsworth: Penguin books.
- Orbach, Susie., & Eichenbaum, Luise. (1983). *Understanding women*. Harmondsworth: Penguin.
- Rawlings, Edna., & Carter, Dianne. (1977). *Psychotherapy for women: Treatment towards equality*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Ribbens, Jane. (1989). Interviewing – an ‘unnatural situation’? *Women’s Studies International Forum*, 12, 579-592.
- Robinson, Damon., & Worell, Judith. (1991). *The therapy with women scale (TWS)*. Unpublished manuscript, University of Kentucky, Lexington, KY.
- Root, Maria. (1990). Resolving “other” status: Identity development of biracial individuals. In Laura S. Brown & Maria P. Root (Eds.), *Diversity and complexity in feminist therapy* (pp. 185-206). NY London: Harrington Press.
- Rosewater, Bravo Lynne., & Walker, Lenore E.A. (Eds.), (1985). *Handbook of feminist therapy: Women’s issues in psychotherapy*. New York: Springer.
- SCB. (2004). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Seu, Bruna I., & Heenan, Colleen M. (Eds.), (1998). *Feminism & psychotherapy: Reflections on contemporary theories and practices*. London: SAGE Publications.
- Simon, Laurence. (1994). *Psychotherapy, theory, practice, modern and postmodern influences*. Westport: Praeger.
- Stanton, Domna C., & Stewart, Abigail, J. (Eds.), (1995). *Feminisms in the academy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Starrin, Bengt., Dahlgren, Lars., Larsson, Gerry., & Styrbom, Sven. (1991). *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigeniering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.

- Sturdivant, Suzanne. (1980). *Therapy with women: A feminist philosophy*. New York: Springer.
- Sveriges Psykiologförbund. (1998). *Yrkesetiska principer för psykologer i Norden antagna av Sveriges psykologförbunds kongress 1998*. Stockholm: Sveriges psykologförbund.
- The Radical Therapist Collective. (1974). *The radical therapist*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Thomsson, Helén. (2002). *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Thurén, Britt-Marie. (red.), (2002). *Genusvägar. En antologi om genusforskning*. Stockholm: Liber.
- Trost, Jan. (1998). *Att skriva uppsats med akribi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ussher, Jane. (1991). *Women's madness: Misogyny or mental illness?* Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Ussher, Jane. (2002). Feminism and therapy: an ambivalent relationship. *The International Journal of Critical Psychology*, 7, 159-164.
- Wahl, Anna. (1996). Molnet – att föreläsa om feministisk forskning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 17(3-4), 31-45.
- Wilkinson, Sue., & Kitzinger, Celia. (1995). Introduction. In Sue Wilkinson & Celia Kitzinger (Eds.), *Feminism and discourse: Psychological perspectives* (pp. 1-9). London: Sage.
- Winther Jørgensen, Marianne., & Phillips, Louise. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Worell, Judith., & Johnson, Norine G. (Eds.), (1997). *Shaping the future of feminist psychology*. Washington DC: American Psychological Association.
- Worell, Judith., & Remer, Pamela. (2003). *Feminist perspectives in therapy: Empowering diverse women* (2nd ed.). New York: Wiley.
- Wyche, Karen Fraser., & Rice, Joy. (1997). Feminist therapy: From dialogue to tenets. In Judith Worell & Norine G. Johnson (Eds.), *Shaping the future of feminist psychology: Education, research, and practice* (pp. 57-72). Washington DC: American Psychological Association.

BILAGA 1

Hej!

Jag heter Indra Windh och står i begrepp att avsluta mina studier på Psykologprogrammet i Lund. Det har blivit tid för mig att skriva examensuppsats och jag har för avsikt att inrikta mig åt feministiskt håll och arbeta utifrån frågeställningar med koppling till genusvetenskapliga områden och perspektiv.

Inom ramen för mitt uppsatsarbete vill jag titta på hur fenomenet feministisk terapi förstås, meningsutfylls och framförallt tillämpas i en svensk kontext. Vad jag är ute efter är alltså att tämligen brett utforska flera olika aspekter av- och infallsvinklar på feministiska terapier utifrån intervjuer med personer som själva identifierar sig som feministiska terapeuter, alternativt som feminister och terapeuter eller som behandlare med ett uttalat köns/genusperspektiv.

Jag är intresserad av olika tolkningar av vad feministiska terapier kan vara och innebära - i teori och i praktik. Hur förhåller man sig teoretiskt och vilken sort praxis föranleder det? Hur ser förhandlingen mellan feministiska och psykologiska diskurser och positioner ut? På vilka olika sätt meningsutfylls begreppet feministisk terapi och hur går omsättningen i tillämpat behandlingsarbete till?

Nu söker jag alltså efter personer som tycker detta verkar intressant och som skulle kunna tänka sig att samtala vidare om möjligheten att medverka genom att delta i en intervju. Givetvis står jag till förfogande för att svara på frågor eller tillhandahålla ytterligare klargöranden angående min uppsatsidé och min egen position som forskarsubjekt. Att jag också delar med mig av mina resultat och slutsatser till er som medverkar är en självklarhet. Sprid gärna detta brev till andra presumtiva intervjupersoner som du tror skulle kunna vara intresserade.

Med hopp om snabbt svar och ett eventuellt framtida samarbete!

Vänliga hälsningar

Indra Windh

Mobiltelefon XXXX-XX XX XX

indrapex@yahoo.se

INTERVJUGUIDE

Inledande ord om HSFR:s etikregler: anonymitets- och samtyckeskraven.

Återaktualisera materialet. Följ upp tidigare delgiven information och spegla tillbaka sådant som eventuellt sagts i tidigare kontakt för att se att jag uppfattat rätt.

Del I - demografisk del

Jag skulle vilja repetera och kolla av med dig om det du redan berättat för mig per telefon om din nuvarande arbetsplats/situation stämmer.

alt

(referera de uppgifter jag har och sedan) stämmer det/har jag uppfattat dig rätt så?

- nuvarande arbetsplats
- utbildning (grund-, vidare-, speciella kurser eller annan kompetensutveckling på området)
- arbetslivserfarenhet
- tid inom yrket
- ålder

Del II - positionering

Påminna om och utgå från de *tre möjliga positioner* angivna i presentationsbrevet (1. feministisk terapeut, 2. feminist och terapeut, 3. behandlare med ett uttalat, medvetet köns/genusperspektiv) som intervjupersonerna haft att förhålla sig till som kriterier vid accepterandet av deltagande/medverkan.

- var placerar du dig där?
- hur kommer det sig? Motivera och utveckla hur du tänker kring din positionering.
- även kommentera och förhålla sig till de positioner som de valt bort.

Del III - personliga narrativ

Upplevelser, erfarenheter, berättelser och historier.

Att uppmärksamma: Tidsaspekter? Kronologi? Förändring över tid?

Hur är det (/hur har det varit) att som feminist/behandlare med könsperspektiv (använda intervjudeltagarens egna ord angående sin positionering från del II) verka inom det psykoteraeutiska området?

- det svåraste?
- det bästa/mest tillfredsställande?
- vilka misstag har du lärt dig av?

- vilka segrar har du vunnit/framgångar har du rönt?
- 'råd' till efterkommande i liknande situation?

Hur ser du på förenligheterna mellan positionerna feminist och terapeut/behandlare?
 Hur ser du på oförenligheterna mellan positionerna feminist och terapeut/behandlare?
 (Berätta om din personliga historia/erfarenheterna av att få dessa att gå ihop.)

- feministisk bakgrund/historia
- psykologisk skola/inriktning
- vilken syn på kön
- förebilder
- teoretisk/praktisk/aktivistisk inspirationskällor

Del IV - feministisk terapi som feministisk praxis

Samhällsperspektiv möter individualpsykologiskt perspektiv - politik och makt

Hur påverkar dig din position som feminist ditt vardagliga arbete? Vad har feminismen betytt för dig i ditt yrkesmässiga utövande? (Hur) har det påverkat ditt förhållningssätt? I så fall hur?

Hur omsätter du dina feministiska utgångspunkter i praktiskt behandlingsarbete? Hur försöker du omsätta dina feministiska utgångspunkter i praktiskt behandlingsarbete?

- exemplifiera
- case

Tycker du att ditt praktiska behandlingsarbete bidrar till att befästa könsförståelser - i så fall hur och vilka?

Tycker du att ditt praktiska behandlingsarbete bidrar till att förändra könsförståelser - i så fall hur och vilka?

Nätverk/samarbeten/stöd/utveckling?

Del V - grundprinciper från den anglosaxiska traditionen

Frågor utformade i förhållande till ett konglomerat av 'basic principles of feminist therapy'. Be intervjudeltagarna förhålla sig till påståenden/begrepp/idéer/deviser ut den anglosaxiska traditionen av feministisk terapi så som den beskrivs i litteraturen:

- att överväga politisk aktivism som möjlig behandlingsintervention?
- innebörden av 'det personliga är politiskt' i den terapeutiska situationen/processen?
- hur göra kopplingar mellan mikro-makronivåerna?
- hanteringen av maktaspekter (i klient-behandlarrelationen)?
- att anpassa till- eller utmana samhällssystemet?
- hur kan feministiska terapimål formuleras?

Övrigt

Avslutning/utvärdering av samtalet.

- tycker du att det är något jag har glömt?
- något som du vill tillägga/kommentera ytterligare innan vi avslutar?
- är det något du tycker jag ska ta med mig/tänka på/ändra inför kommande intervjuer? Något jag kan göra annorlunda/bättre?